

Vabadussõja Lood 2

„Päevaleht“

minevikus, olevikus,
tulevikus...

„PÄEVALEHT“ oli

see ajaleht, kes 1905. aastal Eesti rahva ras-
ketel kannatusaegadel julgustas Eesti rahva
eneseteadvust ja virgutas eestlasi võitlusele
parema tuleviku eest. See üle 10 aasta kest-
nud võitlus krooniti Eesti riikliku iseseisvusega.

„PÄEVALEHT“ on

praegu Eesti suurim ja mõjuvõimsaim ajaleht,
kelle taga seisavad erksamad inimesed kõigist
ringkondadest. „Päevalehe“ suur objektiivsus,
suurte elutõdede õigesti mõistmine ja eestluse
ideaalidest kinnipidamine teevad ta kõigi poolt
kõrgesti hinnatavaks.

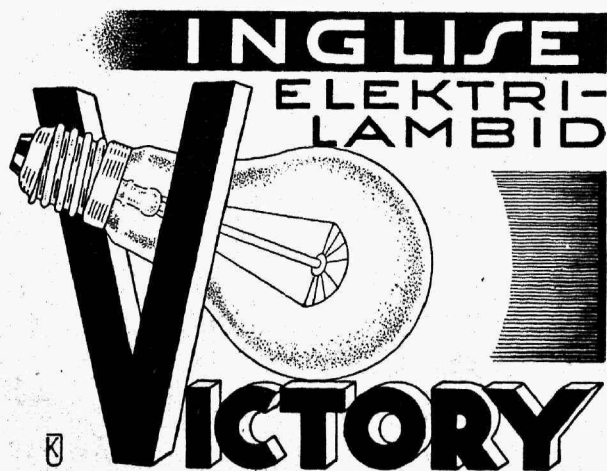
„PÄEVALEHT“ jääb

ka tulevikus Eesti rahvale õiget suunda näita-
vaks tuletorniks. Tema minevik, olevik ja
ülesseatud ideaalid kindlustavad seda.

Lugege kõik „Päevalehte“!

Tellige kõik „Päevalehte“!

Äsja kohale jõudnud
vastupidavad, hea
valgusega, odavad

Müük suurel ja väikesel arvul

T
Ü „MAJA“ kaupluses

Estonia pst. 25, telefon 477-51

HOTELL

KULD LÕVI

TALLINN

TELEFON 426-27

Vabadussõja Lood

November 1936.

№ 2

Erna Brinckmann

Koolipoiste esimene vaimustus

TUBLID POISID

November 1918. Saksa okupatsiooniväed lahkuvad Eestist tulise kiirusega. Piiri taga ootavad punaväed kärsitusega sakslaste lahkumist.

21. novembril alustatakse Narvas 4. polgu formeerimisega. Narva jõuab formeeritava polgu ülem Seiman ühes paari ohvitseriga. 22. novembril tungivad punaväed suurte jõududega saksa kaevikuile. Nende siht — noorele Vabariigile mitte anda aega vastupanu korraldamiseks. Punased lüüakse sakslaste poolt veriste peadega tagasi.

Pärast 22. nov. lahingut hakatakse 4. polku intensiivsemalt koguma ohvitseri ja sõdureid. Sakslaste evakueerimine jätkub samal ajal tervel rindel kõigi sõjanõuete kohaselt. 28. nov. keskpäeval jätavad sakslased maha Narva-tagused kaevikud.

Oäl vastu 29. nov. vallutavad punaväed Narva. Ilma püssipauguta. Mitte seepärast, et meie rahvavägi poleks tahtnud kaitsta Narvat, vaid selleks ei anta neile võimalust. Narvast lahkuvad sakslased ei usalda kaevikuid üle anda meie noorele rahvaväele. Just nimelt noorele, sest Narva langemise momendil oli Eesti rahvaväe „soldati“ keskmine iga umbes 17 aastat!

„Riigi Teatajas“ rahustab tolaeagne peaminister K. Päts rahvast, et Narva sissetungivate punaste vastu on Ajutise Valitsuse poolt saadetud vabatahtlikke-kaitseliitlasi.

Kes olid aga need vabatahtlikud-kaitseliitlased ja kuidas sattusid nad Narva?

Oli 24. november 1918.

Ajutise Valitsuse läbirääkimised, jätta osa saksa sõjaväest Eesti Vabariigi palgasõduritena kaitsma Eesti idapiiri kuni Eesti oma rahvaväe loomiseni, lõppesid saksa sõjaväe juhtide kategoorilise ei-ga. Meie valitsuse poolt pakutud palga, varustuse ja muud tingimused olid sakslastele vägagi vastuvõetavad ja meelitavad, kuid Berliini kindralstaabist tuli järelepärimiste peale käsk: „Kõik sakslased koju!“

Nüüd võime tänada saatust, et läbirääkimised sakslastega ei annud tulemusi, kuid siis oli meeololu Pagari tänaval ja Raekoja platsil üpris lootusetu.

Vabatahtlike mobilisatsioon ei annud kuigi suuri tulemusi. Kokkutulnud vabatahtlike arv polnud nimetusväärne. Sundmobilisatsiooni läbiviimiseks puudus aga meie noorel valitsusel reaalne jõud. Sisemised kommunistid ootasid pikisilmi sakslaste lahkumist. Ajutist Valitsust nad üldse ei arvestanud.

See oli vana tubli admiral J. Pitka, kes leidis väljapääsu. Läksid täide Lembitu sõnad: „Seni kui leidub veel põlvepikkusi poisikesi...“

Juba 1918. aasta suveks oli J. Pitka loodud Tallinna keskkoolides põrandaalune võrk, nii et kui saadi okupatsioonivõimudelt kaitseliidu asutamise luba, võis J. Pitka avalikkuse ette astuda eeskujuliku, rohkearvulise ja distsiplineeritud organisatsiooniga. Mis sest, et esialgne kaitseliit koosnes peaaegu ainult koolipoistest, kuid selle eest oli ta täiesti ustav, distsiplineeritud ja valmis sangaritegudele. Need koolipoisid olidki, kellele pani J. Pitka lootused isamaa mustemal silmapilgul. Koolipoisid-kaitseliitlased olid ka näidanud, et nad midagi suudavad.

Kooliõpilased käisid ringi mööda maad võtmas üle saksa komandantuure. Kooliõpilased toimetasid edasi teistesse linnadesse salajasi kirju ja korraldusi. Kooliõpilased võtsid lahkuvailt sakslasilt üle sõjamoona- ja varustuslaod. Kooliõpilaste valve all toimetati Tallinna poliitilisi ja kriminaalkurjategijaid ning saksa okupatsioonivõimu vastu eksinuid Naissaare ja Väana-Petri koobasvanglaist. Kooliõpilased pidasid igal ööl linnas korda ja lõpuks ainult kooliõpilaste-kaitseliitlaste püsside najal võis Ajutine Valitsus pidada oma koosolekuid.

J. Pitka ettepanekule saata kooliõpilasi liinile suhtus Ajutine Valitsus esialgu väga skeptiliselt. Mis sõjameest saab koolijütsist? See jookseb esimese paugu juures nuttes otsima ema. Ja kuidas suhtuvad sellele lastevanemad? Ja kas ei võta valitsus sellega enda peale liiga suurt vastutust?

J. Pitka aga tundis oma poisse. 24. nov. õhtul ilmus ta staabiülema Rinki saatel kaitseliidu staapi. Selle tulemusena sõitis juba samal õhul 35 koolipoisist koosnev ešelon kahe raske kuulipildujaga varustatult lipnik Adolf Johannes juhatusel Narva.

Esimeste sõttaminejate auks oli Balti jaama palgatud tuletõrjajate orkester. Selle helide saatel hakkas liikuma kahte loomavagunisse paigutatud ešelon. Kohalikud punased olid asjast kuidagi haisu ninna saanud ja neid oli kogunenud jaama irvitama ja mõnitama ärasõitjaid.

Esimesele ešelonile järgnes järgmisel õhtul teine poole suurem, mis koosnes samuti ainult koolipoistest. Rohkem poisse saata enam ei jõutud, sest vahepeal langes Narva. Ka vajati pealinnas jõude sundmobilisatsiooni läbiviimiseks.

Kuidas käis aga Narva saadetud poiste käsi?

Õe läbi käis kahes loomavagunis kibe õppus. Lipn. Johannes ja Tiilmanni juhatusel õpiti tundma raskekuulipildujat ning hommikuks jõudis Narva kaks väljaõppinud kuulipilduja-meeskonda.

Suuremalt osalt olid poisid Narvas esmakordselt. Jaamast siirduti rivikorras linna, kuulipildujad jaamast palgatud veovoormehel. Mindi otsima 4. polku, mille koosseisu pidid kuuluma värsked kuulipilduja-meeskonnad. Koha peal polnud aga kellelgi aimu 4. polgu olemasolust, veel vähem ta asukohast. Alles pärast mitmetunnilisi eksirännakuid leiti viimaks Vestervalli tänava kasarmuis see, mida siis nimetati 4. rahvaväe polguks. Polguülem, paar-kolm ohvitseri ja mõnikümend sõdurit, suuremalt osalt Vaivara kaitseliitlased, see oli kõik.

„Abivägi“ võeti polguülema poolt vastu suure rõõmuga. Iseäranis suurt headmeelt valmistasid kuulipildujad, sest neid polgu veel ei olnud. Kõik 35 poissi võeti veel samal päeval polgu nimekirjadesse kuulipildurite komandode nime all.

Värsked rahvaväelased paigutati korterisse ühte Vestervalli kasarmuhoonesse, kust alles mõne päeva eest olid lahkunud sakslased. Poisse jatkus vaid suure kasarmuhoone ühte nurka. Vaevalt kasarmusse jõudnud, käsutati poisid lipn. Johannes poolt kuulipildujatega Pimeiaia taha vallikraavi, esimesele proovilaskmisele kuulipildujast, sest ükski poistest polnud kuulipildujast veel paukugi lasknud. Laskemoona oli napilt. Ka puudusid kuulipildujate tagavaraosad. Iga poiss võis lasta kuulipildujast 10 lasku. Pärast laskeharjutust mindi rivikorras kasarmusse tagasi, kus anti kõva korraldus, et keegi ei tohi kasarmust lahkuda. Lipn. Tiilmann komandeeriti veel samal päeval Tallinna, tooma kuulipildujatele moona ja tagavaraosi.

Järgmisel hommikul jõudis kohale teine saadetus Tallinna koolipoisse. Ühes nendega jõudis Narva ka poiste sõduripalk, mis samal päeval makseti välja terve nädala eest ette.

26. ja 27. novembri veedavad poisid Vestervalli kasarmuis. Tegevusega harjunud poiste meeolule mõjus logelemine halvasti. Kostis juba nurinaid, et neid on toodud ainult pealt kuulama, kuidas liinil sõditakse. Iseäranis suureks läks nurin 27. novembri õhtul, kui terves linnas kustus elektrivalgus ja poisid pidid istuma pilkses pimeduses.

Pimeduse katte all nõuti kas liinile või Tallinna tagasi saatmist. Lipn. Johannes lõpetas nurinad osava võttega. Ta kogus kõik poisid enda ümber ühele nari nurgale ja alustas laulu. Nii lauldi Narvas Vestervalli kasarmus 24 tundi enne Narva langemist suure vaimustusega läbi kõik isamaalaulud. Varsti oli poiste tuju jälle suurepärase. Kui tuli mõni tund hiljem üks kuulipilduja lipnik Raudsepa juhatusel saata Kulgule, appi sakslastele, siis tahtsid kõik poisid minna kaasa. Seda muidugi ei lubatud, sest kohe pärast Kulgu-meeste lahkumist saadeti teine kuulipilduja ühes ülejäänud meestega üle jõe Jaanilinna.

Kulgule saadetud poisid võtsid ühes sakslastega vastu kuri-kuulsate Viljandi kommunistlike kütipolkude pealetungi ja hävitasid nad täieliselt. Kulgult taganesid koolipoisid ühes sakslastega Narva, kust osa neist sõitis viimse rongiga Tallinna, kuna kuulipildurite-komando taganes Narvast välja ühes 4. polgu osadega, elades kaasa kõik taganemise raskused.

Esimesi vabatahtlikke. Vasakult paremale: õppur-sõdur A. Toom, 4-da polgu kuulipilduja ülem ja esimeste kooliõpilaste liinileviija lpn. Adolf Johannes (V. R. II/3), õppur-sõdur lpn. E. Peebus (V. R. II/3), õppur-sõdur v. a. o. E. Parel-Brakel (V. R. II/3).

Jaanlinna saadetud poisid ärkasid 28. novembri hommikul kõva lahingumürina peale. Punased valmistusid tervel rindel pealetungile. Vilistades lendasid granaadid Jaanlinna piirkonda, lõhkedes heleda kõlinala kusagil läheduses. Valgetes suitsupilvekestes lõhkesid silla kohal šrapnellid, urisedes lendasid šrapnellide kestad...

Vaatepilt oli koolipoistele uudiseks. Reas seisid poisid Jaanlinna kindluse ees mäeveerul ja takseerisid punaste laskeosavust. Suurem osa granaate sadas vett kõrgele paisates jõkke, ainult mõni üksik neist kukkus sillale ja Jaanlinna kindluse õue. Teisel pool jõge, Hermanni kindlustest, kolisid tulise kiiruga välja viimased sakslased. Voor voori järele vee-resid rasked vankrid jaama poole. Õhk oli tulvil rasket sõimu, granaatide ulumist ja lõhkevate mürskude kolinat.

Päev läbi kestis suurtükitali. Alles videvikus lõpetasid punased laskmise. Tervel rindel jäi kurjakuulutavalt vaikseks. Päev läbi vahitsid poisid kindluse mäeveerul, ilma et neid oleks meele tuletatud.

Kell oli juba 3. Ikka polnud veel mingisuguseid teateid ega käske. Omapead ei võtnud keegi midagi ette. Seal korraga, mõned minutid pärast kella kolme, jooksis üks ohvitser sillale. Juba eemalt vehkis ta kätega ja karjus poistele: „Ruttu... Asjad kokku... Ruttu üle silla...“ See oli lipnik Johannes.

Rüüsil jooksid poisid kindlusesse. Iga mees kahmas oma püssi ja varustuse. Kuulipildureil ei läinud aga asi nii ruttu. Peale püsside ja isikliku varustuse oli neil kanda kuulipilduja ja selle linnid. Esimene osa poisse oli juba üle silla, kui kuulipildurid jõudsid sillale. Teisel pool silda, Hermanni kindluse juures, hakati kätega vehkides poistele midagi karjama. Õhku lendasid kolm raketti — punane, roheline ja valge. Värim läbistas silla allusambaid ja kõrvulukustava raginaaga lendas osa silda õhku. Imekombel polnud poisid oma kuulipildujaga jõudnud silla keskkoha, ainult mõni neist sai kergelt põrutada. Osavasti ronis osa poisse üle karde-tavalt kõikuvate silla rusude, kuna teine osa köitis lahti paadi ja jõudis kärelda jõevooluga meeleheitlikult võideldes õnnelikult üle jõe. Kõik poisid olid päästetud.

Selgus, et sildade õhkulaskmine oli sakslaste poolt määratud kella neljaks. Sakslased aga ei pidanud meie võimudele teada antud ajast kinni ja tahtsid silda põrutada õhku kell 3. Alles pika kauplemise järele lubasid nad niikaua oodata, kuni meie väeosad jõuavad üle jõe. Sellest lubadusest aga nad ei pidanud millegi pärast kinni, vaid põrutasid silla õhku, nähes, et meie mehed polnud veel sillast üle jõudnud. Asi oleks koolipoistele võinud lõppeda palju kurvemalt.

Üle jõe jõudnud kuulipildurid kogus lipnik Johannes enda ümber. Ta rivistas poisid õhkulastud silla ette ja pidas neile siin julgustava kõne. Kõigepealt käskis ta poisse hoida alal külma verd ja sõjariistu, mitte lahku minna, üksteist aidata ning täita kõiki tema käskke. Silla rusude juurest viis Johannes poisid rivikorras kuni Peetri turuni. Siin tehti peatus.

Arutati parajasti, mida ette võtta ja kuhu poole minna, kui koolipoiste salgale lähenes kaks vene sõduri sineleis ja püssideta kahtlast tüüpi, kes teatasid, et keegi rooduülem olevat käskinud neile ütelda, et nad oma kuulipildujaga läheksid Kreenholmi bulvaarile. See oli kahtlane jutt, sest Kreenholmis olid saadud andmeil sees juba punaste luureosad. Igaks juhuks laskis lipn. Johannes mehed kinni pidada. Ühe poisi saatis ta Kreenholmi luurekägule, kuivõrd vastab tõe meeste jutt, et koolipoiste kuulipildujat seal abiks oodatakse. Teise poisi saatis ta vangidega staapi, et seal vange üle andes nõuda ühtlasi uusi korraldusi kuulipildujameeskonna edaspidiseks tegevuseks.

Vaevalt sai aga Johannes mehed ära saata, kui staabist tuli side ja andis lipn. Johannesele üle polguülemä käsu liikuda raudteejaama ja lahkuda Narvast viimsel rongil. Seda ei saanud lipn. Johannes aga nii ruttu teha, sest oli vaja oodata Kreenholmi saadetud luurajat. Teda maha jätta ei tahtnud lipn. Johannes mingil tingimusel. Lõpuks otsustas ta poissi oodata jaamas ja katsuda rongi niikaua kui võimalik kinni pidada. Hakati parajasti korraldama ridu, kui keegi sõitis kahe-hobuse-plaanvankril üle turu. Hobune peeti kinni. Hobusemees põgenes aga ülepeakaela Kreenholmi poole. Pärast selgus, et see oli Repniku mõisa sulane, kes oli mõisas karanud vankrile, et aga rutem jõuda piiritagustele seltsimeestele vastu.

Kuulipilduja ja laskemoon asetati vankrile. Poisid liikusid jaama poole. Tee peal leiti ühe maja trepilt haavatud eesti sõdur.

N. Kulli.

Joala lahing

Kes ta oli ja kuidas ta haavata saanud, seda ei saadudki kindlaks teha. Haavatu tõsteti ettevaatlikult vankrile ja jätkati teekonda. Jaama jõudes jäeti ta kohalike elanike hoole, kes ta eest lubasid hoolt kanda.

Jaam oli aga juba tühi. Viimane rong oli lahkunud umbes tunni eest. Nii kaua aega võis ka võtta jandamine kahtlaste mees-tega, vankri rekvireerimine, haavatu korjamine ja tema edaspidise saatuse eest hoolitsemine.

Jaama telegraafis teeniv lipn. Johannese öde teatas oma vennale, et jaama teenijad olid sakslastelt sõjamoona vaguneisse laadimise juures üle löönud hulga kuulipildujalinte, kaks raskekuulipildujat ja ühe kergekuulipilduja. Esimene „soomus“ võeti koolipoiste poolt vastu suure vaimustusega ja laoti vankrile.

Nüüd jõudis ka tagasi Kreenholmi saadetud luuraja, kes teatas, et Kreenholmis on punased juba sees ja juubeldavad kohalike punastega. Ta oli pääsnud nende küüsis vaid selle tõttu, et oli kunagi elanud Kreenholmis ja tundis hästi ümbrust.

Johannes kogus poisid jälle enda ümber ja teatas lühidalt, et poisid on viimased Narvast lahkujad ja võivad punastega kokku puutudes loota ainult enda jõu peale. Kõlas lühike komando ja vapralt astusid viimased Narvast lahkujad teele.

Grupp koolipoisse-soomusronglasi

Istuvad (vasakult): H. Unt, A. Precks, R. Vihvelin. Seisavad: keskel - Veinglas, vasakul - Piibe.

Narva, pime ja vaikiv, jäi varsti seljataha. Veel üksikud puumajakesed — ja lage Tallinna maantee võttis taganejad vastu.

Linna serval viimaste majahüttide kohal tõusis tee kõrvalt kiviaia tagant üksik kogu. See oli oma väeosast maha jäänud saksa sõdur, kes oma kallimaga jumalaga jättes oli hilinenud viimsele Narvast lahkuvale rongile...

Rõõmuhõiskesega liitus ta koolipoiste salgaga.

Kooliõpilased-kaitseliitlased elasid 4. polguga kaasa kõik taganemise raskused, kuid nende hea tuju ei kadunud kunagi. Naljatades võtsid koolipoisid kõiki sõjarskusi ja andsid eeskuju vanematele meestele, kes kippusid kaotama lootust võidusse.

Koolipoistest rahvaväkke viidud hea tuju saigi Vabadussõja võidu pandiks.

Kolm nädalat taganesid koolipoisid ühes 4. polguga, siis tuli liinile ülemjuhataja telegramm, mis käskis 4. polgust saata koju kõik kooliõpilased.

Vastumeelselt lahkusid poisid polgust ja andsid tõutuse, et Tallinna jõudes võidavad nad kõik keelutakistused ja sõidavad uuesti liinile.

Poisid pidasid sõna.

Kõik sõitsid uuesti liinile, kuid juba soomusrongidele, Kalevi malevasse, soomusautodele, scouts pataljoni — igale poole, maa- ja mereväkke, viisid nad oma julgust, head tuju ja optimistlikku vaimu.

Ja see vaim võitis Vabadussõja.

Kes olid need poisid, kes isamaa kõige lootusetumal

silmapilgul olid valmis ohverdama oma kõige kallimat — noore elu — ja selle ka ohverdasid ilma igasuguse tagamõteta?

Kas oli see poeerimine või seiklushimu või oli see isamaa-armastus?

Kas loevad need poisid endid kangelasteks?

Ei — nad elavad meie hulgas ja nende südameis vaid valitseb tunne — nad on täitnud oma kohuse.

Kas oleme küllaldaselt hinnanud nende kangelasvaimu?

Meie põlve kohus on välja uurida, kes nad olid. Peame kõrgelt hindama seda kangelasmeelt, mis peitus selles käputäies koolipoistes, kes nukraina lahkusid Narvast, vihased vaid oma jõuetusele.

Tablidadele poistele võlgname palju.

Ltn. Ad. Johannes.

Sünd. 29. IX 1892. a. Peetri v. Virumaal. Kutsus kokku ja juhatas esimest E. sõjaväelaste kongressi Tallinnas 28. III 1917. E. Vab. välja kuulutamisel organiseeris Tudulinna kaitseliitu. Vabadussõjast võttis osa 28. XII 1918 — 18. XII 1919, millal sai käest haavata.

Enn Parel.

Imelikud mehed - eestlased

Kangelaslikke episoode võitlustest Landesvehriga

Mälestustes võitlustest Landesvehri vastu, mis toimusid 17 aasta eest Läti pinnal, leidub hulgaliselt üksikuid episoode, mis kõige kujukamalt väljendavad seda kangelasmeelt, mis oli meie vägede võidukate retkede peamiseks jõuks. Avaldame nendest alljärgnevas mõned üksikud, mis on jutustatud ühe selleaegse 3. eesti polgu juhi poolt ja mis leidsid aset 21., 22. ja 23. juuni 1919. a. võitlustes Ronneburgi all.

Kui 3. polgu 4. kompanii oli 22. juunil asetatud Rauna kindlustuste alla kaitsepositsioonile, tungis Landesvehr ootuste kohaselt äkitselt oma tugevate ja hästirelvastatud jõududega peale. Juhtkonna poolt olid tehtud küll kindlad korraldused vaenlase tagasilöömiseks kaitsepositsioonilt, aga kõikide ütlatuseks hargnes võitlus hoopis teissuguseks. Kogu kompanii mehed olid Landesvehri vastu tõusnud vaenust sedavõrd innustatud, et kuidagi ei suudetud oodata seni rahulikult kaevikuks ja varjendeks, kuni ründajad oleksid jõudnud lähedale. Algul üks ja teine, siis aga juba nagu üldise käskluse järele ronisid mehed kaevikuist ja tormasid otse Landesvehri meestele vastu.

Nüüd järgnes vihaseim võitlus, millist näeb harva pikkaelgi sõja-aastatel. Mehed tormasid otse rinnuti vaenlaste peale ja asusid lähivõitlusesse, külvates kuule ja lööke imestamisväärse süüdistuse ja osavusega. Kui siis üks ohvitseridest, kes võitlesid meestega rind-rinnas, sai ühe Landesvehrlase täägihoobist haava-

ta, tõusis meie meeste viha sedavõrd suureks, et üks meestest haaras raske kuulipilduja sülle, asus otse Landesvehrlaste jõugu keskele ja tulistas raginal enese ümber, nii et vastastel ei jäänud suures ehmatuses muud üle kui kaarena langeda.

Kangelane, kes hiljem siiski Landesvehrlaste poolt tapeti, hõikas selle juures vahetpidamata: — Vot sulle mõis ja vald! Siin on nüüd teie mõisad, kuradid!

Samal päeval saadi hakkama veel teisegi harukordse vägiteoga, mis tuletab meele kuulsat greeka sõduri jooksu Maratoni võitlusväljalt võiduteate viimiseks Ateenasse. Nimelt oli lakkamatus võitlusekeerises satunud meie poolt õige ohtlikku seisukorda. Rauna kindlustuste kaitseks oli vaid väike saalk mehi, aga ometi tuli seda hoida igal juhul kindlalt käes, kuna selle kaotamise korral oleks meie väeosadel tulnud otseselt taanduda kümneid kilomeetreid. Landesvehrlased tungisid aga just samal ajal südilt kindlustuste peale ja neid võis näha lähemas kungastikule mitmekordses ülekaalus.

Kuna igasugused varuosad puudusid, ei jäänud muud üle kui tuli telefoni teel kutsuda kohale abi nelja kilomeetri kaugusel asuvast jalaväe patrullist. Seegi näis otse asjatuna ja kaotus oli seega juba vältimatu, kuid ometi sündis siin ime. Praegune 5. pataljoni majandusülem kapten Silman asus kohe kahe jao

sõduritega teele ja jooksis, kogu maa kuulipildujaid kaasas kandes, tulise maratoniga. Üleni higistena ja lõõtsutades saabusid mehed Rauna kungastele just silmapilgul, millal Landesvehrlased olid mäeveerust parajasti üles ronimas, kuna meie meeste harvad kuulid ei suutnud neid talkistada. Nüüd pandi aga kuulipildujad silmapilkselt tööle ja osa sakslasist päästis end vaid kiire põgenemisega. Võit oli sedakorda jällegi meie. See neljakilomeetriline maratonijooks läbi metsade ja padrikute jäi püsima nende võitluste kangelaslikema pingutuse mälestusena.

Pole huvitusetat samadest võitluskeeristest kirjeldada veel järgnevat juhtumit, mis iseloomustab samal ajal vastaspoole meeoleolu. Meie positsioonide ees asus Serbina mõis, mille vallutamise järele sealne valitseja kōneles järgmise loo:

Sakslased tulnud eelmisel päeval mõisasse ja ohvitserid asunud siis valitsejajamajja sööma. Oldud siis rõõmus ja arutatud, kuidas juba homme vallutatakse Valga, seejärele Tartu ja Tallinn. Võitlusrindele minnes unustanud aga ohvitserid binokli maha, ja kui teisel päeval käskjalgal kiiruga selle järele tulnud, siis valitseja küsinud, kuidas on nüüd lood Valga vallutamiseks. Sakslasest käskjalgal laotanud aga ärritatuna käsi ja seletanud:

— Ei tea! Imelikud mehed — eestlased — on seal ees. Nad on kaevanud endid maa sisse ega lähe ära. Ja võib olla, et nad üldse ei lähegi ära!

Kui siis läks lahti põgenemiseks ja samast tulid läbi ka ohvitserid, siis ei kõnelnud enam keegi Valga vallutamisest. Loomulikult ei tohtinud aga valitsejagi enam Valgat meele tuletada.

Lõõtspilliga lahingu keerises

Kirjutanud MARTIN ROOS, end. 3. polgu sõdur

Kirjanik Aug. Gailit vabadussõja-romaanis „Isade maa“ on valanud ilukirjanduslikku vormi loo, kus kirklik lõõtspillimängija sõdur pani vaikima lahingu kära. Alljärgnevas sellest lahingust osavõtja jutustab, kuidas see lahing ja selles sündinud lõõtspilli mängimise lugu mis kirjanikku inspireerinud, tegelikult oli.

Varasel jaanuarikuu hommikul 1919. aastal 3. polgu 1. pataljoni Koorküla koolimaja juures kihas elu. Eelmise päeva õhtul olime hilja kohale jõudnud. Oli olnud kibe lahingupäev. Algajate aovalgel rünnakut Löve vallamaja juurest Helme kandis asuvala vaenlasele. Hoogsa pealetungiga paaritunnilises heitluses valutanud kantsi, suundusime Tõrva peale, mille äravõtmise järele jõudsimel läbi Patküla Valga suunas õhtuks Koorkülla. Päevane marsruut oli meil üle 15 kilomeetri, seejuures alatiselt ahelikus liikudes.

Et meile, Põltsamaa kaitseliitlastele-vabatahtlikele, oli eelmine päev olnud esimeseks tuleristimiseks ja et suur osa meist oli noori, 18—19-aastasi poisse, kes olid saanud sõjalist õppust ainult paar nädalat Kabala mõisas, siis oli esimene lahingupäev meile tõesti suursündmuseks. Selle tõttu oli ka meeleolu ülev ja enesetunne tugev. Ei jõudnud öösel meid unigi võita, vaid kogu öö kestis lõbus naljatlemine punaste arvel ja endi vägitegudest vestlemine. Varahommikul anti meile teada, et lõunani jääb pataljoni kohale, selle järele algab uus rünnak. Luurajad olid avastanud, et vaenlane on taganenud Pedeli-Härgmäe liinile, kuna nende valvest asub Pedeli-Härgmäe-Koorküla teeristil, sellega mõni kilomeeter meist eemal.

Kasutasime seda aega ja läksime paari-kolmekesi taludesse — huvitas ju, kuidas rahvas oli elanud punaste võimu all ja kui palju oli meie vastas olnud vaenlasi? Enne lahingut räägiti, et meil tulevat võidelda ühel mehel üheksa hiinlase vastu. Kui me nad võitsime, siis pidime ju tõesti olema vägilased.

Külal meid võeti vastu väga lahkelt. Enne veel kui vestlust saime alata, kutsuti meid hommikueinele — maitsma ahjus praetud hapukapsaid rasvast tilkuvast pekkliihaga ja röõsa piimaga. Tundus, nagu oleksime jälle kodus, kus pole ei sõda ega hiinlasi.

Vestluses selgus, et õudne olnud küll see lühike punaste hirmuvalitsus. Nende mehed — omaaegsed pätid ja vargapoised — joosnud punaste püssimeeste saatel mööda talusid, otsides valgeid ja oma isiklikke vihamehi. Sest nende arvates oli saabunud kohtumõistmise aeg, kus pole vaja ei tõde ega õigust, ei korda ega kohut. Mehed olid metsades küüninud redus, kuna tabatuid ootas peaaegu eranditult mahalaskmine.

Punastel olnud sõjaväge tõesti palju, kuna just päev tagasi lätlased tulnud punastele appi ja rohkesti olnud ka hiinlasi.

Lahkumisel meid õnnitleti ja tänati vabastamise eest, anti kaasa võid ja sinki. Oli rinnas niisugune soe tunne, et oled väljas hea ja suure asja eest; aitad kaasa, et perekonnatoitjad võiksid julgelt ja vabalt metsadest ja küünidest minna oma soojadesse tubadesse.

Jõudes pataljoni juure oli juba märgata elevust ja askeldust — valmistuti rünnakule. Varalõunane keskjalvapäike saatis rahulikult oma kiiri sätendava lume kristallidesse. Eemalt, raudtee poolt, aga kostis patareid aeglane tulistamine, lakkamata tärisesid kuulipildujad ja kuulid püsside raginat. Räägiti, et Kuperjanovi partisanid on alanud meeleheitlikku võitlust ja rünnakut Paju mõisale. Meile oli kohale kasutatud küüt ümberkaudseist küladest. Pataljoni ülevalt tuli käsk: istuda regedele ja sõita vaenlase seisukohtade lähedale.

Paar-kolm kilomeetrit regedel ära sõites kasutati roodud rühma kolonni ja nii liiguti edasi. Peagi kasutati roodud ahelikesse, üks rood pahemat kätt tee äärt mööda — metsa, teine paremat kätt ja kolmas-neljast taha varuks. Kõigist roodudest kuulipildujad kõige ette. Iga kuulipilduja juure määrati roodudest kaks meest, kes tahtsid minna vabatahtlikult. 3. roodust läksime meie: Jüri Vatter ja mina.

Kuulipildujate rood sammus kiirmarsil kõige ees. Läbi hõrenatud metsa hakkasid paistma taluhooned — vaenlase valvetõkke asukoht. Kuulipildujad kasutati maja tulistamiseks lahinguvalmis. Talus oli märgata punasõdurite liikumist. Meie poolt avati kuulipildujate tuli. Et vaenlasele rünnak tuli ootamata, oli vastulaskmine nõrk. Nende pool tekkis paanika. Peaaegu vastupanemata taganes vaenlase valvetõkke, jättes maha parajasti saunas vihtlevad seltsimehed. Need lippasid saunast välja nii nagu juhtus. Kaks punasõdurit kargas saunast peaaegu ihualasti, joostes Härgmäe jaama poole. Seega tuli neil Aadama rüüs 10-kraadilises külmas joosta oma paar kilomeetrit.

„Kae kuradilisi, või tulevad meile kommuunat tooma, aga ise hakkavad päise päeva ajal frondil „kihelkonna-kohut“ pidama oma kaaselanike peale,“ naljatas temale omase lõõtspilla tooniga Jüri Vatter. „Laske aga nüüd pealegi Aadama ülikonnas paljastel päikadel, nii et lumi tuiskab.“

Meie kätte jäi sõjasaagiks kaks tugevat koorimat sõduriraniidaid ja püsse. Tungisime tallu ja sealt edasi.

„Kuule, läheme soomust tegema,“ sõnas mulle Vatter, „need kaks koorimat ranitsaid lähuvad nii-kui-nii seljataguste meeste sõjasaagiks vahvuse eest ja me jääme niimoodi päris ilma.“

Leidsime kumbki paar sõdurikotti, mis olid täidetud mõisadest röövitud kraamiga ja poodidest võetud suhkru ja tubakaga. Edasi rühkides silmasin maas rulli kallist karusnahka. Kahmasin selle kaenlasse. Parajasti jõudis aga kohale üks ülemustest ja kurjastas: „Kas sa siia soomust tegema oled tulnud, jalamaid viska see maha ja edasi.“ Kuulasin sõna.

Kuulipildurid peatusid, kuna roodud järele jõudsid. Äsjalutatud tallu jäeti kõvendatud valvetõkke Härgmäe tee kaitseks, kuna pataljoni liikus Pedeli mõisa peale. Päike veeris. Metsale laskus tihe udu. Õhk oli röske ja külm, mis rõhus tinaraskelt meeleolule. Ees seisid öö jooksul veel rasked sündmused. Ja keegi ei võinud ju teada, kus pimedas metsa all võib ta haavatult verest kuivaks joosta ja külmas kangeks anguda.

„Kuule, sõber, kuidas sa ennast tunned?“ pöördus Vatter minu poole, „mul nagu kipitaks midagi rinnus, õhk oleks nagu täis seletamatut-tundmatut ja surub nagu meeleolu alla. Tahaks kuidagi meeleolu tõsta, ei ole kunagi virisenud, kodus sai alati mürtsu. Kui meel vahest härra läks, siis oli mul seltsiliseks lõõtspill, mu lemmik ja alatine seltsimees. Kui talle hääled peale tõmbasin, olid kisa ja lärmi kõik kohad täis ja endal ning teistel lõbus tuju. Tõmbaksin kas või praegu talle hääled peale, kui ta mul käepärast oleks.“

Pataljoni liikus rühmakolonnis, ees kõvendatud luuesalk ahelikus. Äkki kihutas tuhatnelja läbi metsa Pedeli poolt otse meile sülle kaks ratsanikku — kaks vaenlase ratsasideme meest. Vangidelt võeti relvad ja nad kuulati üle. Neilt saadud andmeil asusid venelased Pedeli mõisas ja neile olevat iga silmapilk Härgmäe poolt appi tulemas 9. kommunistlik läti kütipolk. Meid kasutati ahelikku — terve pataljoni tiheda metsa veerele, vastu kasevõrestikuga hõredasti kaetud metsaheinamaad. Õhtutaevas kumas tuhmilt kustuva eha viir, külm pani lõdisema teadmatutes ootavad mehed — kaitseliitlased, käsivarrel valge lint sinise veerega. Äkki hakkas läbi õhtuvaikuse kostma reejalaste kriuksumine. Imelik, kes sõidavad nüüd meile otse sülle? Meie eest kihutasid mööda hobusemehed — punaväe moonavor. Et vaenlast mõisast ootamatult tabada, ei kasutatud meid moonavori tulistama. Liikuisime metsas edasi kottipimedas öös, pugusime läbi tiheda noore männiku, üksteist sosinal hüüdes ja käega kobades. Järsku tuli komando, vaikselt, tasa mööda ahelikku: „paigal“. Oli nii õud-

3. polgu ohvitserid juulikuul alul 1919. a. Friedrichshofi mõisas, pärast Landeswehri tagasilöömist. Istuvad vasakult: n.-lt. Norman, kapt. Sepling, kapt. J. Kruus, n.-lt. Saar alampolk. Kunnus, n.-lt. Kubu, seisab prillidega 3. polgu majandus-ülem Niklus, praegune Otepää linnapea.

Tardunult vahtis ta sätendavate tähtede poole...

selt vaikne ja ootus närvesööv. Vattergi oli sattunud kuhugi mujale, ei saanud sosistada ega kurbi mõtteid peletada.

Eemalt nagu kostis külmanud okste murdumist ja lume kriikumist sammude all, ja sumbutatud sosinat — võorkeesel toonil. Äkki kostis selgesti venekeelne hüüe: „Kes seal on?“ „Siin asub 9. kommunistlik polk,“ vastati meie ülema poolt. „Siis on oma seltsimehed,“ vastati eespoolt. Meile anti sosinal käsk: „edasi“. Jõudes paar-kolmkümmend meetrit edasi, silmasime tumedaid kogosid metsa all.

„Käed üles!“ käsutas meie ülem vaenlastele vene keeles. Algas paanika ja ühtlasi laskmine kogu ahelikus.

Meie ülem, vangilangenud ratsasidemelt andmeid saades meie vastas oleva ja neile appi tuleva väeosa kohta, kasutas erakordselt hädaohtlikku seisukorda hulljulgelt enda kasuks. Ta teadis, et vaenlase side, mis ühendust pidas appituleva 9. läti polguga, langes vangi, seega kadus side vaenlase üksuste vahel. Ja et abivägi pidi tulema just Härgmäe poolt sealt kaudu, kust me teeristilt vaenlase valvetõkke välja löime, nähtavasti selle tõttu appiminev väeosa jäi Härgmäe kaitseks paigale. Seega loeti meid kergesti oma meesteks. Viimasel silmapilgul eksitust taibates oli juba hilja. Suur osa punastest viskas püssid ja jooksis metsa mööda laiali. Osa kogunes meie aheliku juure ja andis alla, kuna üks osa taandus ja hakkas tulistama. Samal ajal hakati ka mõisast tuld andma. Ka meie ahelik algas ägedat laskmist, liikudes hobuseraua kujul mõisa peale. Tundus, et kõik oli segamini. Mets oli mehi täis, nii omi kui võõraid. Kottpimedas ei tunnud mees ära ei oma ega võõrast. Seega puudus kõigil ka tapahimu. Olukord dikteeris tägiviõitluse, kuid selleks polnud kellelgi tahtmist. Keegi ei tunnud lahingu üldolukorda. Lasti ainult, et oleks pauke, püssitoru

ots ülespoole. Kardeti, et lased viimaks oma mehi. Ahelikku pidi anti käsk metsast välja mõisa põllule koguneda, vange kaasa võttes. Liikusime põllule. Vange kogunes 40. Neid oleks võinud olla ka 400, kuid sellases olukorras ei mõistetud tegutseda, sest puudus orientatsioon ja võimalus pilkaes pimeduses tegutseda. Meie omad hoidsid aheliku piinlikult koos, et mitte eksida, kuna punased mööda metsa laiali hüüsid.

Osa mehi jäeti vangide juure, kuna pataljonile anti käsk piirata lähedal asetsevat Pedeli mõisa. Rünnaakut alustati ägeda tulistamisega. Vaenlane vastas algul tugevasti, pärast hõredamalt.

Selle vaibuva lahingu käigu ajal hakkas äkki kostma mõisa moonamajade poolt üksikute paukude saatel lõõtsmooniku mängu. Algas tasa, nagu proovides, siis ikka võimsamalt ja võimsamalt, kuni vaibus ka lahing täieliselt. Lõõtsmoonikul tõmmati lõbusat tantsulugu. Isegi õudse öö õudseimal vaimudetunnil tundus see mäng üleloomulikuna. Kes pakatavat külma jaanuariööd, vihase võitluse lõppakordil kostab lõbus tantsulugu lõõtspillilt! Kes mängis? Kust saadi lõõtspilli? Nõnda küsiti üldises imestuses.

Pillimäng kestis, ei mäleta enam, kas mõni või kümme minutit või enamgi. See mõjus aga nii hämmastav-kummaliselt, et ei suutnud enam aega määrata. Korraga algas jälle äge laskmine. Samal ajal vaibus äkki pillihääli kesk lõbusaimat lugu nagu lõigatult. Vaibus jälle ka laskmine... Mängu äkiline lõpp mõjus samuti nagu ootamata algus. Oleks olnud nagu kummaline vaimeöö.

Peagi kõlas käsklus: pataljon koguda mõisa moonamajade juure. Jõudes sinna, käis suust suhu hämmastav teade: üks meie sõdureist pillimängul surma saanud. Trügin juure: Vatter lamab, lõõts käte vahel.

Nüüd selgus lahinguöö kummitus. Jüri Vatter oli mõisa moonamajade juure jõudes vaenlaste korterist nende taganemisel leidnud mahajäetud lõõtspilli. Kirgliku pillimehena ei suutnud ta aga lahingu lõppu oodata ja hakkas, kivile istudes, lahingu ajal pilli proovima. Et keskoises pimeduses meie ahelike alatiste ümberpaigutuste tõttu üksikud väeosad teiste üksuste asukohti ei teadnud ja kuna samuti ei märgatud, millal vaenlane mõisast taganes, võib olla tõenäoline, nagu pärast kuuldsugi, et Vatter sai surma mõne oma-mehe kuulist, kuid kuulist, mis oli lastud ja sihitud arvatava vaenlase pihta.

Kogunemisel selgus, et meie kaotused olid väikesed.

Sõjasaagiks saime 45 hobust, vaenlase patarei ja 40 vangi. Et olime võrdlemisi sügaval vaenlase liini sees ja side teiste väeosadega puudus täiesti, läksime öösel tagasi Koorquilla.

Meie kolonn liikus paar kilomeetrit tagasi jalgsi kuni küüdinini: ees vangid saatjatega, siis patarei ja selle järele roodud rühma kolonnid.

3. roodu kolonnide vahel veeti kelku. Kelgul lamas Jüri Vatter surnukeha, tema kõrval sõjasaak — lõõtspill. Astusin kelgu kõrvale ja silmitsesin ta kahvatut nägu. Tardunult vahtis ta sätendavate tähtede poole.

Põhjas mänglesid virmaliste varjud, sähvides kõrgel taevavõlvil.

Kui soomusrongid sõitsid likvideerima Bermond-Avaloffi avantüüri

Kogu Vabadussõja kestes ei avaldunud meie sõdurid sellist meeleolu kui siis, kui kõik tulvil vaimevõitlust vahvustulid läksid parunite ja nende palgasõdurite vastu. Samasuguses vaimevõitluses meeleolus, nagu tähtsaks peole minnes, olid ka meie kaitseväge võitmatud raudrusikad — soomusrongid, kui nad läksid teist korda landesvääri vastu, et hävitada lõplikult Saksa-Vene reaktsiooni Riia all.

Oli neljapäev, 9. oktoober 1919. a., Bermond-Avaloffi vastu minevad soomusrongid „Kapten Irv“ ja nr. 2 olid kogunenud Valga jaama, kus soomus-

rongide diviisi orkester oma vana, auväärt juhi Alba juhatusel mängis isamaalaulu ja Porilaste marssi.

Nagu nende ridade kirjutajale kui pealtnägijale meenub, sündis see retk-sõidule minek rõõmsas, kindlas, lootusrikkas meeleolus, mis sütitas ka lätlaste hinges uut tuld; nüüd polnud nende kaasvõitlejateks arad venelased, nagu a. a. 1915—17, vaid Eesti vaprad sõdurid. Et ka see sõda Eesti võitmatute vägede kasuks lõpeb, selles ei kahelnud keegi, ja et selle — Läti ja Eesti vabariigi ja iseseisvuse uue vaenlase — Bermond-Avaloffi käsi käib samuti, nagu

kommunistide ja landesvääri oma, selle eest vastutas juba meie kaitseväge.

Enne retkesõidule asumist tegid soomusronglased jaamaperroonil lõbusat nalja: keegi pikakasvuline soomusronglane, tuntud pilkur ja naljavend, oli moondunud pesuehtsaks krahv Rüdiger von der Goltz'iks: peas jumalteab kust saadud preisi kaardiväe ohvitseri läikiv lakknahkne kiiver, saabaste küljes meetripikkused „ersatz“-kannused, silmmas monokkel — nii oli see võrratult lõbus poiss ehtne sakste väeosade ülemjuhataja. Tema kannul sõrkis orjalikus alistumises tsilindris ja mustas sabakuues läti „peaminister“, pastoriäärna Andres Niedra. Ja nii see „klaunipaar“ jalutas perroonil edasi-tagasi, pidades kahekõnet ning tekitades pealtvaatajais pöörast nalja.

„Von der Goltz“ hooples laia suuga, et ta mitte üksnes Lätile, vaid ka Ees-

Teise Eesti Vabariigi kuulutamise Läti pinnal

Ltn. J. Vastissoni võitlustest Sakala partisanide ridades

Vabaduse Risti kavaleride kodus, Udriksus, elab praegu teiste kavaleride hulgas vaiksemana ja tagasihoidlikemana ltn. Jaan Vastisson, kes Vabadussõja päevil Sakala partisanide ridades kuulus kangelaslikemate meeste hulka. Praeguses vaikselt naeratavas vabadussõjaegses ohvitseris võiks vaevalt keegi märgata nende pingutavate võitluste seeriat, mis tal tuli üle elada sõja-aastate vältel. Läbi teinud 58 lahingut, kaotanud enda alt kuulidest surmatuna 9 truud sõjakaaslast — hobust — ja ise saanud neljal korral haavata, — see oleks paarisonaliselt kokkuvõetuna ltn. Vastissoni võitlusseeria loetelu.

Rahuaastail võrsunud uus põlv suudab aga vaevalt ette kujutada, mis kõik on tulnud üle elada selles arvult üle poolesajast lahingus. Kui palju kordi on seal tulnud oma eluga riskeerida, kui palju saata korda kangelastegusid, unustades iseennast ja pidades silmas vaid ainust sihti — võita! Võita ka kõige täbaramas olukorras. Viimases osas ongi ltn. Vastisson väljapaistvaimaid kujusid, kuna tema jaoks leidis sõjaaegadel vaevalt olukorda, kus ta poleks leidnud kõige sobivama ja tagajärjekama lahenduse temale allunud väeüksuse eduks ja kasuks. Järgnevates ridades anname ruumi ta sõjamälestustele.

Käsitame siin ltn. Jaan Vastissoni sõjamälestusi üksikute episoodidena, nagu ta neid meie kaastöölisele hiljuti jutustas. Huvitavaimana nendest tõstame siin esikohale ta erilise kangelasteo n.-ü. teise Eesti vabariigi väljakuulutamise Põhja-Lätis Pagrovski alevikus. Sakala partisanid asusid 1919. a. juunikuu algupoolel punaste vastas Ostrovi rindel Bostrova küla ja Rodavoje mõisa piirkonnas. Kuid just otseuunas Pagrovski aleviku poole, kuhu on 20 km ümber maad, asus rabane maa ilma mingi kindla rindeta, kus punaste röövsalgad võtsid ette korduvaid retki ja tekitasid elanikele suurt kahju. Nende tegevuse taltsutamiseks tuli siis selleaegsel n.-ltn. J. Vastissonil võtta ette löögirooduga retk ja jõuda võimalikult peaaegu Pagrovs-kisse.

Ltn. J. Vastisson (V. R. II/3)

(vabadussõjaegne ülesvõte)

Sünd. 1. IX 1890 Kärstnas Viljandimaal. Teenis Vabadussõjas Sakala partisanide patalj. kompaniülema k. t. ja lühemat aega Katschanovi vabatahtl.-pataljoni juhina. 4 korda haavatud.

Teekond läkski 47-liikmelise löögimeeskonnaga algul ilma ühegi viperuseta, kuid sihtkoha lähedusse jõudes silmati eemal teel liikumas voori hulga hobustega ja umbes 30 punasest ratsanikuga. Sellele nähtavasti tavalisele röövsalgale tehti aga äkilise pealetungiga varsti säärane tuul alla, et voor tervena löögirühma saagiks langes, punased aga ülepeakaela põgenesid. Nüüd tõsteti juba kaasa võetud sini-must-valge lipp kõrgele ja sammuti võidukalt röömsa laulu saatel lätlaste alevikku.

Seega oli löögirühm tunginud umbes 20 km rinde sisse, ja kuna see alevik osutus

õige tähtsaks teedesõlmeks, siis tuli siin asuda kohe suurema kaitseüksuse loomisele. Ratsasideme kaudu saabus ülemustelt ltn. Vastissonile ka uue ülesandena käsk, mille järgi kohalike elanike hulgas tuli kord jalule seada ja ka edaspidiseks sinna paigale jääda.

Nüüd algas õige närvepingutav töö, kuna vaevalt poolesaja mehiga oli julgeolu õige küsitav ja pealegi võis oodata punaste ootamatuid pealetunge. Kaugel asuva rinde tõttu polnud ka kusagilt abi loota. Ltn. Vastisson leidis siin aga enesele peagi paar lätlastest kaaslast, kes esimese tähtsa teatena temale seletasid, et kusagil läheduses metsas seisvat suurem hulk relvastatud mehi, kes olevat löönud punastest lahku. Ühenduse loomine nendega osutus hädavajaliseks, milleks üks kohapealsetest haritud lätlastest saadeti nende ülemuse juure käskjalana looma võimalusi juhtide kohtamiseks. Varsti saabuski mees tagasi. Nagu selgus, oli metsas 120-pealine valgekaartlaste kirju pere, kes aga Balahovtšiga polevat tahtnud liituda ja ootavat nüüd mingit sobivat võimalust. Nende ülemuseks oli praporschtschik Golubjev, kes aga läbirääkimistele ei usaldanud ilmuda, vaid seadis üles õige iseäralised tingimused. Nimelt seati sellekohaselt ühe metsalagediku vastasservadele üles kummagi poole kuulipildujad ja mehed asusid täiesti võitlusvalmeina kiiresti korraldatud rindele. Meie poolt läks siis ltn. Vastisson ja valgekaartlaste poolt Golubjev lagediku keskele, kus toimuski läbirääkimine. Suurema kauplemiseta olidki valgekaartlased nõus meie poole üle tulema ja nüüd sammuti juba ühiselt, ligi 200-mehelise väeosana, Pagrovski alevikku ning nii ühel kui ka teisel poolel oli hoopis julgem tunne.

Nüüd, kus väikesest meestehulgast oli saanud juba päris löögijõuline üksus, asus ltn. Vastisson looma korda ka ümbruskonna lätlaste hulgas. Ühel päeval enne 15. juunit käsutas ta kõik ümbruskonna külade mehed 18—60 eluaastani kokku Pagrovski alevikku, et nendegi hulgast enesele võitlusvõimelisi välja valida ja seega oma väeosa formeerimist veelgi edasi arendada. Alevikku kogunes nüüd peale meeste aga ka

tile otsa peale teeb, niipea kui ta Lätiga on toime saanud; et ta Eesti sõjalist jõudu ja võimeid hindab väga madalalt ning on kindlas usus, et ta sellest „poolbolševistlikust ja kirjust rehepeksjate bandest“ ühe käelõigutusega jagu saab (aga mitte nii, nagu juulikuus).

„Niedra“ mesimagusal keelel vastu: „Ekstsellents, minu südamesoov on, et saksa „vafnoid“ mehed tuleksid ning seda tööd õnnelikult lõpule aitaksid viia, mis nende esilisad 700 aasta eest on alganud, et Jumala-emale pühendatud Liivlandimaa — vana Maarjamaa — tugevaks Saksa riigi osaks saaks. Ekstsellents, luban teie sõduritele peale sõda hääl tingimusil maad, ja kui mitte rohkel, siis 21 ruutjalga saab igauks ikkagi...!“

Soomusrongidel kuuldus siin-seal üleaisalõõvat völlanalja parunite arvel. Kü-

sisin ühelt tuttavalt soomusronglaselt, kaugemale nad kavatsevad sõita, kui on Riias hävitanud selle raudrulli, mis Preisimaalt tulles pidi — Läti ja Eesti iseseisvust ja vabadust maha murdes — uuesti üle Läti ja Eesti veerema.

„Kas või Berliini, kui vaja!“ vastas mees. „See ju väike asi — eks ole me juba kaks maailmariiki Eestist välja peksnud!“ — Ja mehe silmis nägin julget vaadet, vankumatut usku endasse.

Ühest vagunist kuuldus paroodiat tuntu isamaalaulule:

„Minge üles Munamäele,

Läbi Hopa lagedi.

Ja siis vaatke Riia poole,

Varsti oled meie sa,

Varsti oled meie sa...“

„Kahju, et meie „diviisivana“ (kolonel K. Parts) meiega kaasa ei sõida!“ kuulsin kedagi ohvitseri pajatavat.

Soomusronglased ootasid rongide väljasõitu. Nad olid lõbusalt-kärstitud. Sest aeg hakkab jõudma juba lõunasse, aga meestel kange tahe — saaks veel t ä n a Riias paruneid peksa!

Veel viimsed korraldused — ja vägevad raudkolossid hakkasid liikuma „ikka, ikka lõuna poole, kus see Läti maa...“ Pori-laste marsi vägevate helide saatel liikusid soomusrongid tasakesi kirjutama uut lehekülge oma kuulsusrikkasse ajalukku, Düüna kallastel Läti ja Eesti saatust otsustama...

Ja kõrvus kumiseb veel praegugi viimase sõitva s.-rongi viimsest vagunist kõlav-lõbus lauluvärs:

„Puruks me lööme landesvääri salgad,

Parunite kanged sõjamalgad...“

Mets ja maa — see on ikka meie

[päralt...“

E. A.

Ltn. Vastisson tõusis keset rahvamassi asetatud lauale...

sellane hulk naisi, et see juba määratu inimmassi moodustas ja ltn. Vastissonil algul mõelda andis, kuidas säärasele hulgale nüüd kõige kujukamalt saaks selgeks teha, et nad alluvad mingile uuele ja kindlale korrale. Hea mõte tuli õigel ajal. Mis nüüd sündis, osutub üheks omapäraseimaks sündmuseks meie Vabadussõja keerises. Ltn. Vastisson tõusis keset rahvamassi asetatud lauale püsti ja kuulutas seal pörutava teate, mida kõik hinge kinni pidades pealt kuulasid. Nimelt kukutas ta enamliku valitsuse ja kuulutas ühtlasi välja Eesti valitsuse, n.-n. Gatschanovi vabariigi, mille alla nüüd kõik ümbruskonna lätlased pidid tahes-tahtmata kuuluma ja täitma ka vähimagi tõrkumiset tema — otsese ülemuse — käske.

Järgnevad päevad osutusidki nagu mingi eriliseks uue vabariigi algpäevadeks, kuna ltn. Vastissonil oli ju loodud ka oma pataljon, kellega ta võttis vastu rea vaenlaste rünnakuid ja tegutses peagu täiesti iseseisvana. Seda isegi toitlustuse j. m. aladel. Mõni päev pärast seda sai aga ltn. Vastisson ise kuulist haavata ja pidi oma ülesanded sedakorda loovutama teistele.

*

Kuidas julge pealehakkamine võib sõjalukorras tuua otse ootamatuid tagajärgi, sellest avaldame ltn. Vastissoni jutustuse järgi järgneva loo: Võitluses eelnimetatud Ostrovi rindel tuli 1919. a. 22. juulil ltn. Vastissonil oma meestega läbistada pealetungil üks jõgi, mis kiiret edasiliikumist märksa takistas ja kogu operatsioonile võis saatuslikuks kujuneda. Läheneti nimelt Böstrova külale, kus asus suurem hulk punaväge võrdlemisi hea relvastusega. Ajal, millal mehed olid üle jõe tulekuga ametis, ratsutas aga ltn. Vastisson juba metsaaluselt välja külahoone teele, kus ta silmas teel üht põgenevat voori. Majadest aga tuli hulganäha välja punasõdurid, kes nähtavasti olid saanud teateid vaenlase lähemisest.

Pikemalt mõtlemata kihutas ltn. Vastisson voorile teele vastu ja hõikas seal põgenejale, et nad alla annaksid, kuna nad olevat täielikult ümber piiratud ja neil ei olewat nii-kui-nii enam mingit pääsu. Nii voorimehed kui ka sõdurid sattusid äärmisse paanikasse ja alustasid tuhatnelja põgenemist. Ltn. Vastisson kargas hobuselt, otsis sobiva varjendi ja pani sealt oma automaatpüssi seniks tööle, kuni jõudis abi

oma meestelt. Selle julge atagi resultaadina saadi külast 213 vangi, 5 korras kuulipildujat, hulk suurtükiküüle j. m. varustust.

*

Vähem omapärane meie sõjakroonikas pole järgnevi juhtum, mis kuulub samasse tegevusperioodi. Ltn. Vastisson seisis oma rühmadega Ostrovi rindel, kusjuures rinne oli kujunenud sääraseks, et n.-ü. kuulide jooksumaa moodustas väike metsatagune lagendik. Luurajate poolt toodi aga ühel ilusal päeval teade, et enamlased olevat hakanud lagendikule kaevama kaevikuid. Kuna säärase positsiooni kindlustamine käib iga suguse arusaamise vastu, läks ltn. Vastisson koos kahe luurajaga metsaservale punaste tegevust lähemalt silmitsema.

Meeste jutt osutuski õigeks. Punased olid oma kaevikutööga juba lõpule jõudmas. Meie mehed ei suutnud seda jaburat tegevust kuidagi imestada. Kuid samal ajal, kui ltn. Vastisson koos kahe mehega metsaservale seda tegevust jälgis, kerkis korraka punaste seljataga suur tolmupilv. Ltn. Vastissonil kihvatas nüüd südames, kuna näis, et venelased teevad algust pealetungiga ja meie mehed olid metsataguses külas ilma mingi hoiatusega. Lähemal minutil aga selgus, et tolmupilve tekitajaks oli venelaste supikatel, mis toodi mõnekümne sammu kaugusele kaevikute taha. Vastandina tava-

lisele korrale läksid kaevikust ka kõik mehed nüüd kõõgi ümber kokku, jättes isegi oma püssid kaevikusse kahe valvuri hoole alla.

Säärast olukorda otsustas ltn. Vastisson kasutada punaste hirmutamiseks. Ta las kis ootamatult paugu vaenlaste poole. Paugu mõju oli aga lausa masendav. Samal silmapilgul hüppas metsast välja ka peruks ehmunud ltn. Vastissoni hobune, nii et punased nägid, nagu oleks tegemist mingi äkilise kallaletungiga. Kuna nad olid oma laskeriistad jätnud kaevikusse, siis algas nüüd paaniline põgenemine. Ltn. Vastisson tormas nüüd mahajäetud väliköögi juure, hüppas selle ette rakendatud hobuse selga ja kihutas omapoolsesse metsa, saades vahepeal juba toibunud punaseilt üksikuid kuule takka.

Väliköök, kus auras rasvase sealihaga keedetud hirsetangusupp, toodi nüüd oma meeste juure, aga keegi ei usaldanud seda sööma hakata, kuna võis arvata, et toit võis olla ka mürgitatud. Anti siis tubli kausitäis suppi ja liha algul koerale, ja kui see tunni möödumise järele veel mingeid mürgituse tundemärke ei avaldanud, siis peeti kogu meeskonnaga priske lõuna venelaste „kulu ja kirjadega“.

*

Ltn. J. Vastissoni julgusele ja agarusele võlgnevad kahtlemata paljudki kodanikud oma elu, esijoones aga need 18 pantvangi, keda ta punaste küüsisid päästis omapärase maratonijooksuga Laura all Kutepski mõisa kohal. Meie jutustuse kangelane oli parajasti saanud väsitavast lahingukeerisest Laurasse lühiajalisele puhkusele, kui tal tuli asuda uue ja kardetava ülesande täitmisele. Keegi läti neiu oli tulnud staapi ja palunud päästa oma vanemad, kes koos teiste kohalike elanikega olevat võetud pantvangideks ja olevat nüüd just teel Kutepski mõisa poole.

Ltn. Vastisson koguski enese ümber umbes poolsada meest, kes tulid vabatahtlikena kaasa mitmest roodust, varustas need automaatpüssidega ja neiu teejuhiks kaasa võttes algas nüüd otse meeletu kihutamine mööda kõrvalisemaid teid, et jõuda veel õigeaegselt punaste voorist ette. Kümnekilomeetrilise kihutamise järele, kui otsustati korraks läheneda suurele teele, kohatigi ootamatult punaste voori. Samas löödi ka kohe silmapilkselt pealetung lahti ja külvati venelased üle kuulirahuga, nii et need kogu voori maha jättes mingi vastupanuta metsa põgenesid.

Voorivankreilt leitigi kinniseotuna 18 Laurast kaasa viidud pantvangi, kes oma pääsmise üle olid sedavõrd rõõmsad ja tänulikud, et nad sõdureile lausa nõdrameelsetena näisid. Üks pantvangidest oli aga

Punased sattusid äärmisse paanikasse.

Võru alt Düüna kallasteni

Pealetung, mille algatas I polgu I pataljon

Raske on hinnata tööd, millest endal tuli täielise andumusega osa võtta. Kuid tagasi vaadates lähemasse minevikku võib leida, et ükski rahvas ei kasva ega kao imede najal. Iga rahva olemasolu lasub ja tugeneb ta enesekaitsejõu summale. Et Eesti rahvas ei uppunud Vene anarhhia merre, et ta tuli auga välja suurest jõukatsumisest — oma vabadusvõitlusest — see ei olenenud juhuslikust saatuse imest, vaid siin peegeldub vastu kogu rahva, eriti Eesti sõduri, sügav ja tõsine armastus oma kodumaa vastu. Raske oli tuleliinil võitlejail suure maailmasõja ajal, raske oli kogu rahvale okupatsioonipõrgu, veel raskem aga oli meie kodukaitsjail Vabadussõjas — kuid nad teadsid, milleks nad kannatasid, nad teadsid, milleks nad surid.

Palju ilusaid lehekülgi leidub Vabadussõja ajaloos, nende hulgas on kahtlemata esikohal ka Eesti rahvaväe sõjakäik Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti vabastamisel. Nende ridade kirjutaja kui selle sõjakäigu kaasategija püüeb anda võimalikult tõetruud pilti selle väeosa tegevusest, mille koosseisus tuli tegutseda Lõuna-Eesti pinna puhastamisel vaenlasest. Nagu ähvardavad, kõike purustada püüdvad lained alustasid punaväed tugevate jõududega 1919. a. maikuu algul pealetungi Võru suunas, lähenedes samm-sammult linnale, jõudes 20. mail välja Rõuge alla. Tekkis tungiv vajadus lüüa vaenlane välja Eesti piiridest, veel enam — tarvis oli teda visata kaugele Eesti piiridest. Kuid tekkis ka küsimus, kus on need jõud, kes suudaksid vastu seista murdlainele. Vahetpidamatu närvide, mõistuse, tervise ja elu üle irvitav mäng, alatasa suurenev vaenlase arv, kel oli juba mitmekordne ülekaal, ja selle juures ikka ja ikka kerkiv valus küsimus — kui kauaks? Oli raske. Ühelt poolt nõudis seisukord enneolematat sangarlikke tegusid meie rahvaväelasil — teiselt poolt aga sulas ta jõud päevalt vähemaks. Ka põhjarinde raske seisukord ei lubanud loota abi peale sealtpoolt. Abi tarvidus oli aga möödapääsmatu. Selleks käsutati siis 1. jalaväe rügemendi I pataljon, kapten O. Pajussoni (praegu kolonel, 7. rüü. ülem) juhatusel, kes mai algul hoogsalt pealetungiga puhastas vaenlasest Valga, Ruhja ja Säde jõe vahelise rajooni, Võrru n.-n. ülemjuhataja reservi. Puhkekaeg Võrus kestis aga vaevalt ühe nädala, kui juba 21. mail järgnes käsk vahetada 8. jalaväe rügemendi osad, kes asusid eesliinil Rõuge kirikumõisa ümbruses.

Pataljoni koosseis sel ajal oli 14 ohvitseri, 440 tääki, 8 raskeja 8 kergekuulipildujat. Kompaniide juhtideks olid: 1. komp. — alamkaptein Bachstein (praegu reservis), 2. komp. — alamkaptein Janson (praegu kolonel-leitnant), 3. komp. — lipnik Grant (praegu

reservis) ja 4. komp. — alamkaptein Jaan Kurvits (praegu kolonel-leitnant). Vahetama olid määratud 1., 3. ja 4. kompanii, kuna 2. kompanii jäi Rõuge kirikumõisa varru. Vahetus viidi läbi ööl vastu 23. maid, kusjuures pataljon enda alla võttis kindlustamata positsiooni Saarlase veski, Viitina m. ja Parborissa üldjoonel. Pataljoni parem tiib oli täiesti lahtine — järgmine üksus 1. ratsarüü. I eskadron — seisid 5–6 km eemal Säna mõisas, vasakul tegutses Daani vabatahtlikkude kompanii, 181 sõdurit kapten Borgelini juhatusel. Pataljoni piirkonna vastas seisid vaenlasel 91., 92. ja 93. jal. polk täies koosseisus (91. j. r. — 500 tääki, 16 klp., 92. — 400 tääki, 10 klp. ja 93. — 500 tääki ja 8 klp.). See näitab ilmselt, et vaenlasel oli suur jõuline ülekaal.

Vastase seisukohad asusid kõrgustikkudel ja võimaldasid juba looduslikult tugevat kaitset. Pealeselle olid need veel kunstlikult hästi kindlustatud — kaevikud ja traattõkked. Meie 1. pat. positsioon selle vastu asus lagedal madalikul, paiguti met as, täiesti kindlustamata — ka looduslikult ei pakkunud maastik mingisugust kaitset. Siin tuli sõduril viibida ööd-päevad la eda taeva all, kus kogu tegevus vaenlasele kui peopesal näha oli, selle tõttu oli iga vähimigi eluavaldu talle näha ja võeti ägeda talle alla.

Ka võttis vaenlane sageli ette osalisi pealetungimisi, mis aga

Kol.-lt. Oskar Pajusson
(V. R. II/3)

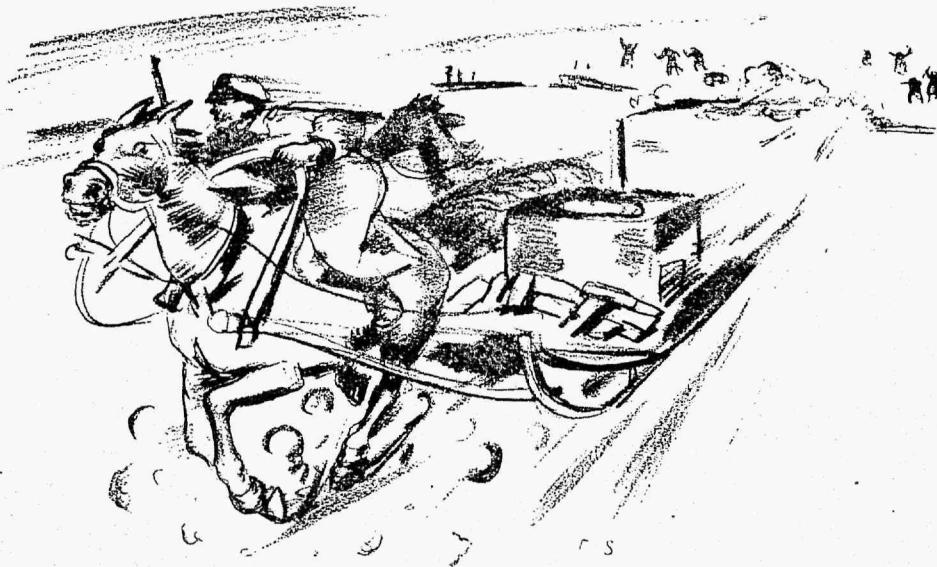
Kirjeldatava operatsiooni juht, kes sel ajal oli kapten. Sünd. 4. X 1895 Tallinnas. Eesti polgus 31. V 1917. a. Muhu kaitsmisel langes sakslaste kätte vang. Vabadussõjas I polgu I pat. komp. ül. ja pat. ül. ja rüü. ül. abi. Võttis osa paljudest lahingutest. Praegu 7. rüü. ülem.

pealetungijate kuulist saanud surmavalt haavata.

Mitmel korral ltn. Vastissoni enese elu nende võitluste käigus suuremas ohus on seisnud, seda ta nüüd vaevalt isegi enam öieti mäletab, kuid üht omapäraseimat juhtumit, mis leidis aset Helme kantside all 1919. a. alguses, jutustab ta praegu veel kõigis üksikasjus.

Nimelt otsustanud ta minna üksinda ratsa mööda maanteed luusima, kuna mõned napsid viina olid annud lausa üleilgset julgust. Saanud mõned kilomeetrid ratsutada, seisid ta äkki ühe teekäänaku taga kolme vene ratsanikuga vastamisi. Kuidagi sai ta veel poetada revolveri käisesse, ja juba oligi ta kinni nabitud.

Alustati teekonda vaenlase vägede poole, kusjuures üks ratsanikest käis vangistatu ees ja kaks tema kõrval. Olukorra päästmiseks hakkas ltn. Vastisson venelasile kõnelema säärast juttu, nagu oleks ta tahtnud just praegu ise tulla punaste poole üle, ja hakkas ka jutustama mitmesuguseid andmeid valgete vägedest. Kui mehed vangistatu juttu parajasti huviga kuulasid, haaras ta järsku oma revolveri, tulistas välkkiiresti iga venelase pihta ühe lasu. Parempoolne ratsutaja langes otsekohe surruna maha, vasakpoolne varises haavatuna kokku, kuna eesratsutaja andis hobusele valu ja pääsis põgenema. Ltn. Vastisson oli aga nüüd jälle vaba ja hakkas juba tagasi kihutama. Kuid samas kuulis ta haavatud venelase hõrdaid palveid, et teda surmast päästetaks

Ltn. Vastisson kihutas punaste supikatlaga omapoolsesse metsa.

ja talle abi antaks. Ringi vaadates märkaski ltn. Vastisson läheduses üht rege, mille eest hobune oli surnuks lastud. Ratsutite ja aisanööride abil kinnitas ta nüüd selle ree kuidagi oma hobuse sadula külge, tõstis haavatu reele ja sõitis Helmesse ta-

gasi. Kui ta siin oma koormat lähemalt hakkas silmitsema, leidis ta reelt puldanite alt terve hulga sõjasaaki — kuulipilduja linte ja väljaambulantsi pakke, milledest tema väeosas tunti just teravat puudust.

Ver.

O. Sädeki joon

Kol.-ltn. J. Kurvits (V. R. II/3)

Võttis osa paljudest lahingutest Viru- ja lõunarindel. Sai haavata. Praegu ratsarügemendi ülem.

Kol.-ltn. O. Janson (V. R. II/3)

1 polgu 2. komp. ülemana võttis osa lahinguist Narva alt kuni Landeswehri sõjani. Praegu kv.-staabi IV osak. ülem.

Kpt. Joh. Grant (V. R. II/3)

1 polgu 14. komp. ülem. Lahinguist võttis osa, alates Kõlmallikalt ja Vaivara- ja lõpetades Kreutzburgiga.

kõik veriste kaotustega tagasi löödi. Et pääseda ebamugavast olukorrast ning saada enda kätte seisukorra peremehe osa, millega pataljon oma senises tegevuses oli harjunud, tekkis pataljoni ülemal mõte lüüa punased kõrgustikust välja ja asuda ise sinna. Selleks kutsus ta 25. mai õhtuks kompaniide ja patareide ülemad enda juure ühisele nõupidamisele. Kutsu nõupidamisele kõlas väga lakooniliselt ja meelitatavalt. Kapten tähendas, et tal mingi päris kena asi olevat. Ilma et meil oleks aimu olnud celolevast lahingust, ruttasime kohale, lootuses, et ehk on kapten viimati kuskilt konjakit saanud, nagu ta kord märku andis. Kohal selgus aga, et niisugust head asja tal küll ei olnud — annaks jumal, et keelekas- teks tilga viru valgetki oleks saadud. Selle asemel olevat tal aga kõva plaan — vaenlane oma seisukohtadelt välja lüüa, et endale paremaid positsioone muretseda. Kuna ülevalt poolt käsku pealetungiks ei olnud, siis otsustati seda alata oma algatusel ja vastutusel — teades selle juures väga hästi, et ettevõtte ebaõnnestumisel võib sattuda kohtu alla, kui pealetungi alatakse käsku ootamata.

Pealetung algas 26. mail kell 2 öösel. Pataljoni toetuseks oli üks kerge- ja üks raskepatarei, kokku 6 toru. Suurtükiväe tegevust juhtis kapten Roska (praegu Orasmaa, kindral-majoor, kaitse- liidu ülem). Kallaletungi plaani koostamisel tahtis pataljoni ülem kasutada ootamatust tiiva löögiga paremalt. Selleks sai 2. kompanii, kes asus varus Rõuge kirikumõisas, ülesande öö kattel hiilida Kingissepa ja Palu suunas vastasele selja taha, tema pahemast tiiba ümber haarates, ning siis ootamatult kallale tungida. Kuni 2. kompanii kohalejõudmiseni tulistasid patareid vaenlase seisukohti pataljoni ees.

Siin ei saa märkimata jätta patareide otse uskumatut täpsust tule andmisel. Oli juhtumeid, kus üheainsa mürsuga vaenlase kuulipilduja ühes kogu meeskonnaga hävitati. Pärast 10. mürsku, mis oli signaaliiks üldisele kallaletungile, tormas 2. kompanii vaenlasele täiesti ootamatult metsast välja, murdes sisse vaenlase seisukohtadesse ja lüües segi kogu vastase kaitseasetuse Saarlase veski ja Kingissepa talu juures. Samal ajal algas üldine kallaletung tervel pataljonil rindel. Vaenlane, kel oli igati tugev ülekaal, pani visalt vastu. Tekkis äge ja otsustav lahing. Iga minutiga muutus laskmine elavamaks. Kord oli see nagu sõrmedega trummeldamine aknaruudul, kord jälle nagu vihane rusikahoop selle vastu. Raske- suurtükide röögatused kostsid kui ülikõvad äikesekärgatused harilikus kõuemürinas. Tuhkhallid suitsupilved valgusid laiali võitlusvälja kohal, kattes loorina kevadise tõusva päikese esimesi kiiri. Mõlemad pooled, aru saades momendi tähtsusest, töötasid närviliselt ja ennastalgavalt. Võitlus kestis 4 tundi, mille järele vaenlane kõigile jõupingutustele vaatamata veriste kaotustega oli taganema sunnitud. Taganemine muutus peagi põgenemiseks, kus punaväelased isegi seljakotid maha pillasid, mis siis meie meestele „soomuseks“ langesid. Seljakottides leidis peale hariliku sõduri kraami ka veel tubakat, seda kallist ainet, mille eest nii mõnigi mees teinekord nõus oleks olnud kas või oma hingeõnnistuse ära andma. Säärase „kalli“ soomusega võidi juba uhkustada ja sõpru kostitada.

Kell 6 olid ihaldatud kõrgustikud pataljoni käes. Hoogsalt tungis pataljon veel 5—6 km edasi, murdes täielikult läbi punaste positsiooni. Pärast lahingu lõppu ringi vaadates pakkus väli kaunis hirmuäratavat pilti — ümbruskond oli surnukehadega nagu üle külvatud, kusagil sarapuupõõsa okstes rippus kellegi õnnetuma peanahk.... Et naabreil käsku pealetungiks ei olnud ja need

edistel seisukohtadel püsisid, ei saanud ka 1 pataljon sel päeval rohkem edasi liikuda.

See oli ilus päev. Ja seda mitte üksnes osavõtjaile, vaid, julgen arvata, ka kogu Eestile. Siit algas meie vabandusvõitluse üks ilusaimaid lehekülgi — Lõuna-Eesti ja Põhja-Läti puhastamine punaseist röövikuist ning sini-must-valge lipu püstitamine Düüna kallastele.

Et see kapten O. Pajussoni algatusel ettevõetud edasi- liikumine oli ootamatult hästi õnnestunud, järgnes käsk edu arendamiseks kogu Võru rindel võitlevatele osadele (Võru gruppi kuulusid peale 1. j. r. I pataljoni veel Daani vabatahtlike kompanii, Sakala partisanide pataljon ja 8. j. rügemendi üksikud kompaniid) asuda 27. mail üldisele pealetungile. Nüüd juba kõrvuti teiste väe- osadega tormas pataljon hoogsalt edasi ja jõudis sama päeva õhtuks välja Riia-Pihkva kiviteele, võttes enda alla Vana-Laitsna Skultepe-Opekani joone, kus Daani kompanii pataljonile allutati. Siin Opekani all oli pataljonil vastas revolutsioonilise Eesti komunistlik polk, kes taganemisel maha jättis terve „raamatukogu“ kihutuskirjandust, kus suurel hulgal leidis ajakirja „Klassivõitlus“. 28. mail edasi liikudes jõuti Marienburgi, kus pataljon ühes Daani kompaniaga ratsarügemendiga liideti. Õhtul hiljem oli Marienburgi lossis „sõjanõukogu“ koosolek rittmeister Jonsoni (praegu kindral- majoor) juhatusel, kus otsustati vaenlast taga ajada värskeid jälgi mööda, kuni ta pole saanud mahti seisma jääda. Juba 1. juunil jõudis löögiosa Vana-Schvaneburgi, kus meie vägedega ühines ka Läti 1. Volmari polk.

Neis lahinguis langesid meie kätte vangid 2 pataljoni punaväge, 4. Läti kütipolgu voo 75 hobusega ja palju muud varustust. Meil kõigil oli üks tung — jälgida vaenlast. Seda tegimegi, kuni viimaks Düüna jõe kaldale Kreutzburgi juure välja jõudsime. Siin muretseti Eesti lipud ja tõmmati need Kreutzburgi linna ja jaama üles. Seega oli kümne päevaga vaenlast taga ajades, sealjuures sageli ägedaid lahinguid lüües, umbes 250 km ära käidud. Siit peale jäi seisukord lõunas enam-vähem rahulikuks. Pataljoni kaotused kogu selle sõjakäigu vältel olid niivõrd väikesed, et neid üldse kaotustena võtta ei saanud — 1 surnu ja 2 haavatut. Teeneks oli aga Võru ümbruskonna ja Põhja-Läti vabastamine punaste ikkest. Ad.

Kpt. A. R. Bachstein (V. R. II/3)

1. polgu 1. kompanii ülemana võttis osa lahinguist. Sai põrutada.

Vaivara meeste sõjasõit

„Vabadussõja Lugudele“ jutustanud Aleks Kainelo (Müller)

Tänapäeval vahest enam ei taibata öieti seda julgust, mida läks vaja, et alustada Vabadussõda. Kui polnud midagi, kui ei tuntud vaenlaste vägede löögivõimsust ja suurust, siis vajas relva kättevõtmine ülimimlikku vabadustungi, et asuda kaitsma väikest kodu. Eriti julgeks tuleb pidada nende meeste tegu, kes haarasid relvad idapiiril. Need olid pisukesed puuduliku varustusega meestesalgad, kes võtsid vastu esimesed lahingud idast peale tungiva enamlaste väe pidurdamiseks. Ühe seesuguse sõjasalga moodustasid Vaivara valla noormehed, kes asusid tegutsema 28. nov. 1918. aastal kapt. Nikolai Steinmani juhatusel. Vaivara meeste sõjalugudest jutustab meile pikemalt Aleksander Kainelo (Müller), kes teenib praegu Narva pol. politseis autojuhina.

*

Juba Saksa okupatsioonivalitsuse ajal oli moodustatud Vaivaras „Omakaitse“. Organisaatoriks oli kapt. N. Steinman. Enne Saksa vägede lahkumist Narvast ta kutsus ümbruskonna külade noormehed kokku, et anda välja relvad. Tema ja kõigi kokkultulnute kindel siht oli enamlastele minna vastu relvadega. Loodeti abi Tallinnast, vähemalt niisugune usk oli Steinmanil.

Riietusvarustust anda ei olnud. Meestel olid oma riided ja ka jalanõud. Paljud olid teinud kaasa maailmasõja, mispärast võtsid kasutusele jälle vana vene vormi. Steinman jagas meestele välja Jaapani püssid, laskemoona ja Saksa pudel-käsigranaate. Viimaseid oli rohkesti, kuid meestele need eriti ei meeldinud. Esimeseks sõjaväeliseks tööks oli Vaivara jaama okupeerimine. Telegraafi- ja telefoniaparaadid kisti seintelt ja viidi dreesinale. Sellega sõideti Orule ja hiljem Jõhvi. Kuna Jõhvis meie rahvavägesid ei olnud, otsustati Steinmani algatusel siiski pöörduda tagasi Vaivara poole.

Rannarahva meeleolu oli aga häalestatud eesti väciüksuste vastu. Seda vihavaenu kohati hiljem paljudes kohtades. Nii heiskas punase lipu masti Vaivara jaama lähedal asetsevas Vana-Sõtke külas külasepp juba siis, kui meie soomusrong veel asetseis Vaivara jaamas. Soomusrongilt avati kahurituli punase sepa maja pihta. See süttis põlema ja kõrbes ühes punase lipuga.

Türsamäe joonel jäidi peatumata. Puudus väikseimgi informatsioon enamlaste liinist.

Steinmani korraldusel saadeti luurele Kainelo ühe Kannuka küla noormehega. Üle Türsamäe jõe silla mehed ei usaldanud minna, kuna võis arvata, et see on juba enamlaste käes. Tükk maad sillast eemal tehti katset minna üle jõe, mis oli sügissadude tõttu lai ja sügav. Külma vette ei olnud aga löbu minna, mispärast oli hea nõu kallid. Jõe kaldale oli veetud kokku hulk viljakärbiseid. Nendest tehti n.-n. hädasild, pannes kärbised üksteisele nii, et need kandisid meest. Luurajad hüülsid läbi tiheda metsa Sillamäe apteegist mööda kuni Kannuka küalani. Seal mindi Orgu tallu. O. tüüred teadsid kõnelda, et enamlastel on juba Perjatsi külas ja võivad iga silmapilk jõuda ka Kannukale.

Rohkem ei olnudki vaja teada. Enne lahkumist aga peretüüred valmistasid veel toitu. Üks tütar läks välja pidama valvet, kuna teine küpsetas pannkooke. Luurajad sõid kiiruga ja siirdusid tuldud teed tagasi Päite rannikule. Oo vedeti samas ja teisel varahommikul rivistusid mehed, keda oli arvult 70 ümber, ja liikusid kolonnis Päite küla suunas. Lauldi lõbusaid rivilaule, et kergem marssida oleks. Lõbus jalutuskäik laluga aga lõppes äkitselt ja kiiresti. Akki kõlas kahelt poolt vene „Maksimi“ rattav tat-tat-tat. Kolonn oli sattunud enamlaste risttule alla. Enamlased olid öösi tunginud edasi ja pakkusid meestele halva üllatuse.

Mehed tõmbusid kiiresti abelikku, kuid seisukord polnud sugugi hülgav. Tee ääres oli lage põld. Isegi mitte kive ega künkaid polnud kuskil. Suruti pead otse maa sisse. Olemine ei olnud kuigi mugav. Maa oli külmetanud, kuid eelmise päeva vihm oli muutnud põllupinna poriseks ja libedaks. Õnneks aga enamlaste kuulipildujate sihik oli vale. Kuulid kündsid maad umbes 10 m-it meeste ees. Kauaks siiski ei võinud jääda paigale, sest enamlastel võisid sihiku muuta ja siis poleks vististi ükski jäänud terveks. Nõudsime Steinmanil, et ta käseks kas taganeda või alustada rünnakut. Teostus viimane. Enamlased nägid, et eestlased alustavad pealetungi, ja põgenesid pikema jututa. Kui palju neid oli, sellest polnud kellelgi aimu. Et aga kokkupõrge oli peaväga, selles polnud kahtlust, sest luuresalgal ei võinud ometi olla kaasas kuulipildujaid.

Lahingu ajal juhtus aga küllalt koomiline juhtum. Enne teele asumist Päite suunas

O. Sädeki joon.

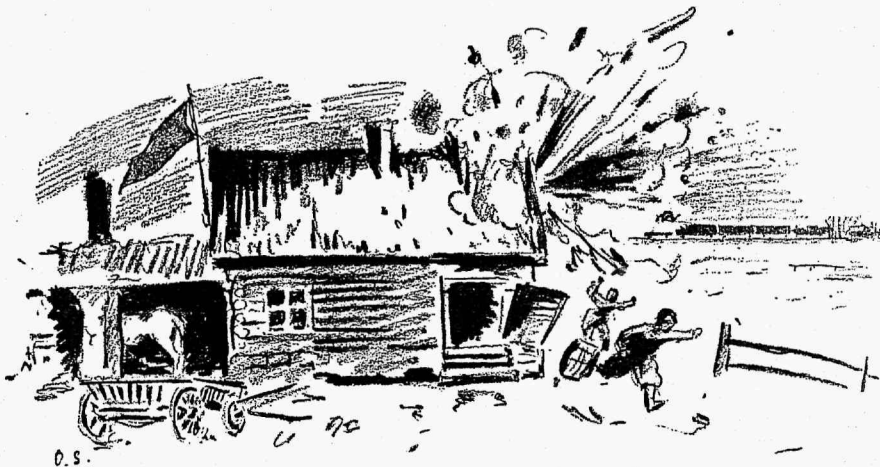
saadeti kolm meest ette luurele. Tulistamise ajal lähenevad majade piirkonnas luurajad, toetades üht kaaslast, kellel jalad näivad olevat üsna nõrgad. „Vististi esimene haavatu,“ läbib mõte meeste pead. Ühe kivihoone varjul selgitatakse haavatu seisukorda. Selgub, et mees on terve kui purikas. Poiss on esimest korda lahingus, mispärast ehmus enamlaste kuulipildujate tulest sedavõrd, et köht läks lahti! Ise ta polevat ehmatusega midagi tunnud; arvanud, et kuul tungis jalga ja seepärast pükstes on veri. Ta langenud maha ja jaladki muutunud nõrgaks. Sõbrad talutasid siis esimese lahingu tulega ristitud mehe varjule, kus selgus äpardus.

1. detsembri öösel vangistati Päite külas 10-meheline enamlaste ratsaluuresalk. Need olid esimesed vangid, kes võeti Vabadussõjas. Luurejõuk oli sõitnud öhtul Päitesse. Kuuldes, et eestlasi seal pole nähtud, heitsid nad rahulikult magama. Talu vallutamisel salga juht avas toas püssitule ukse pihta. Ukse lähedal seisis talupidaja alaealine poeg, kes sai ühest kuulist kergesti haavata. Ka Vaivara mehed lasksid mõned paugud, millest jätkus meeskonna alistumiseks. Üks enamlane sai haavata. Kommunisti üle tehti lühike otsus: maha lasta. Otsus viidi otsekohe täide.

Steinman kuulas ka vangid üle. Need olid kõik venelased ja hästi riides. Üks venelane nimetas S-i „seltsimeheks“, mis viihastis ülekuulajat sedavõrd, et ta tuuseldas enamlaste läbi. Teised nimetasid siis S-i juba „häraks“. Võtsime vangidelt parema varustuse ja andsime oma nadid asemele. Enamlaste hobused kulusid aga markjaks: moodustasime ratsaluure-salga. See oli esimene tähtsam Vaivara meeste väeosa täiendus. Muuseas, hiljem muudeti Vaivara kodukaitse rühm 4. polgu 1. rooduks.

Päite lahingu ajal oli ka Vaivara meestel kaotusi. Nimelt langes seal enamlaste kätte vangi Kannuka rühma liige A. Korbe. Enamlased piinasid meest metsikult ja toimetasid ta siis Narva. Seal mõisteti ta koha peal vangistatud inimestega koos tribunaali otsusel surma. Otsused viidi tavaliselt täide Joala mõisa väljal, n.-n. sibiaukude juures. Surmamõistetud rivistati ülles mustuseaugu kaldale ja lasti nende pihta kogupauk. Mehed langesid sügavasse virtsaaku, ja kes ei saanud kuulidest surma, see uppus. Mahalaskmisi toimetati aga vilumata meeste poolt, mispärast paljudel õnnestus sealt põgeneda. Ka Korbe mahalaskmise toimingul ta jäi kogupaugust puutumata. Otsekohe mees põgenes. Talle lastud küll järele, kuid otse imekombel mees pääsis metsa. Kulus päevi mööda metsi hulkudes, enne kui ta jõudis järele 4. polgule. Tal õnnestus hiilida enamlaste liinist läbi ja ühel heal päeval oli „vang“ jälle 1. roodu juures. Piinamised ja vintuused metsades ei jätnud mõju avaldamata. Sõja tegi K. siiski läbi, kuid 1921. a. ta suri.

Päites ei peatunud 1. rood kaua. Taganeti Rahnale, kus peeti vastu üks päev. Võib-olla oleks kauemini jäänud sinna, kuid 1. roodu ähvardas vangilangemine. Enamlased olid Järvel saanud dessandi maale ja olid juba Vaivara meestel selja taga. Voka mõisast taganedes tehti esimene „soomus“. Voka mõisa härrastemajas mehed kiskusid akende eest raskest siidist kardinaid, millest valmistasid jalanartse. Mitu päeva oli taganetud poris ja vihmas, mispärast vanad

O.S.

„Punase sepa“ maja soomusrongi tule all

Kontradmiraal Johan Pitka mälestusi Vabadussõja eelaegadest

2

Ebaõnnestumine soomusautode roodu ülevõtmisega.

Ühel koosolekul — koos olid J. Naaris, Aleks. Pachel (mõlemad omakaitsealased), praegune teedeminister Sternbeck, praegune „Unioni“ direktor Teetsoff, kalevlane tubli noormees Johannes Peistik (kes Vilmsi teise saatjana läks surma Soomes) ja veel teisi — meile tuli teade, et soomusautode roodu, mis asus vististi Kaupmehe tänaval, on võimalik üle võtta. Rood koosnes enamuses venelastest, hulgas mõned eestlased. Nendega peeti läbirääkimisi ja selguski, et raha abil saab sõdurite käest soomusautod kätte. Otsustame seda kohe teha. Määrati isikud, kes otsuse täide pidid saatma. On autod käes, on meil ka suur sõjaline võim käes, oli üldine arvamine.

Lahkusime koosolekult. Samal õhtul oli „Estonias“ ball. Ballitamine muide käis täies hoos kogu aeg. Teatud ajal minnes soomusautosid kokkulepitud kohal üle võtma, selgus, et asi oli üles antud. Meie poolt saadetud isikud pääsesid ise hädavaevu, tänu oma ettevaatlikkusele.

„Kes andis ära?“ tõusis küsimus. Selgus, et üks koosolekul viibijaist, jõudnud koju, leiab naise minnekuvalmis „Estonia“ ballile. Mees oli naisele kõnelnud meie kavatsusest. Ja kui naine siis „Estonia“ ballile jõudis, kahe tunni pärast teadsid kõik tantsupaarid, et saame soomusautod. Sõnum kandunud otse tantsu ajal suust suhu. Ballil viibis ka enamlasti. Sellega meie soomusautode saamine luhtuski.

Tegime nüüd maha, et mitte keegi ei tohi midagi sarnast enam oma naisele kõnelda.

Anvelti kõrvaldamise katse luhtub.

Tuleb meele üks teine salakoosolek Haapsalus 1. Eesti polgu juures. Sellest võtsid osa: polgu laekur Paul (hiljem Kaukasuses eesti konsuliks), 1. polgu orkestrijuhht Lüdigi, ohvitserid Luiga, Mamers (surnud) ja teisi aktiivseid, jalgemaid ohvitseri ja ka „Eesti Sõjamehe“ toimetaja Juhtund. Seal viibis õnnetuseks ka Ado Birk, tol korral maapäeva liige, kes oli Haapsalusse kõnet pidama tulnud. Koosolek oli Pauli või Lüdigi korteris.

Sel väikesel sõjakal koosolekul otsustatakse kõrvaldada Jaan Anvelt. Kuid seejuures ka otsustasime, et veristama ei lähe, vaid varastame Anvelti ja toimetame kohta, kust ta välja ei pääse. Teadsin hästi, missuguseid teid mööda Anvelt hommikuti liikus. Varastamiseks sobivam oli Müürivahe tänav. Siin pidid ootama autoga Anvelti kaks julget, tugevat ohvitseri ja oodatu peale tõmbama ja siis kaduma. Selle ülesande läbiviijaiks valiti: Mamers ja vististi kol. Luiga, ei mäleta kindlasti. Mina pidin muretsema auto. Üks koosolekust osavõtja, hiljem omamoodi kuulsaks saanud Juhtund, pidi jääma sidemepidajaks.

Kõik koosolijad on ühel arvamisel, ainult Birk on vastu. Et kui varastame Anvelti, siis ka enamlasted toimivad meie tegelastega samuti. Näis, et maapäeva liikmena ta kartis ka enda eest. Vaidlused olid ägedad. Birk kaitses hästi oma vaateid ja mõjutas tunduvalt koosolekut. Kui siis Birk lahkus koosolekult, oli ka üldine vaimustus ses asjas vaibunud. Otsustati see kava siiski teostada. Kõik võtsid oma

nartsud ei pidanud enam sooja. Peale kaliste jalanartsude võeti kaasa nii mõndki. Aeti kaasa Jõhvi poole ka Voka mõisa kari. Sedagi ei tahetud jätta enamlastele. Mõisa tallis oli väike poni, kelle võttis endale hiiglasliku kasvuga M. Bergfeldt. Kui mees istus poni selga, siis jalad kippusid vägisi jääma kingaste taha kinni!

Pögenemine jätkus Järve külast mööda, sest seal olid punased juba sees. Purtsed jõe ääres oli väike lahing, kuid kauaks ei jäädud peatuma sinnagi. Alles Rannu ümbruses löi 1. rood kõva lahingu maha enamlastega.

Aseri ja Rannu ümbruses oli rohkesti kohalikke enamlasti. Aseris avati vabriku akendest isegi püssituli 1. roodu meeste pihta. Ka ei annud kohalikud elanikud eestlastele öökorterit. Rannu külas käisid mehed ühe maja ukse juurest teise juure, kuid sisse ei lastud. Lõppeks otsustasid mehed tungida küla kingsepa majja vägi-valdselt. Kingsepp avas alles siis ukse, kui sõdurid lubasid ukse puruks lüüa. Kingsepp ei lasknud mehi tagumise tuppa. Ta seletas, et laps olevat haige, see kartvat sõdureid jne. Asi näis aga kahtlasena. Pealegi kuuldud „haigetoast“ kahtlast põrandalauade liigutamist. Maailmasõjaaegne all-ohvitser Joh. Rätsepp otsustas selgitada asja. Ta lükkas ukse mürala lahti ja, nagu võis arvata, polnud kuskil haiget last. Tõmmates lahti põrandalauad, selgus, et keldrisse oli varjule pugunud üks kohalik enamlane. See tiriti paost välja ja saadeti vangina roodu kantselisse, mis oli ka saanud kuskil läheduses ulualuse.

Rannu lahingus sai haavata mitu eestlast. Kohale saabus Aseri raudteed mööda Eesti soomusrong ja Tallinnast tuli abivägesid. Vaivara mehed vahetati varusse ja jätkati taganemist. Pada orus aga tuli ka varumeestel lüüa jälle lahingut. Väeosad peatusid oja vasakul kaldal, kuna eelpeetud asusid paremal kaldal, kõrgemal künkal.

Õhtul kella 10 paigu läksid eelpostile Kainelo ja V. Vanakõrts. Kuigi eelmised tunnimehed kinnitasid, et kõik on korras, paistnud asi siiski kahtlasena. Lähedal nagu liikusid pöösad. Mõlemad tunnimehed jälgisid pöösaste liikumist hinge kinni pidades. Ei olnud kahtlust, pöösaste vahel liikusid mehed. Enamlaste eelvägi oli ilmselt juba tunginud künkale. Kaugemalt kuuldus suurema väeüksuse taktisammkäiku, mis lähenes maanteed mööda. Kuna roodu mehed magasid rahuliselt teisel pool jõge, siis tuli kuidagi anda neile märku taganemiseks. Kainelo pööratas ühe lasu pimedas liikuva kogu pihta. Otsekohe hakkas podisema kuulipilduja nende selja taga. Enamlasted olid hilineid eelpostist pimeduse katte all mööda ja ähvardasid sulgeda kahel mehel põgenemistee. Vanakõrts, kes oli kogematu nooruke, viskas püssi maha ja veeres kuidagi kukerpalli mäest alla. Seal aga käsutas K. noormehe tagasi, sest mis sõjamees ta tahab olla püssita. V. punnis küll vastu, kuid lõppeks tõi siiski püssi ära ja mõlemal mehel õnnestus jõuda jõe teisele kaldale. Roodu mehed olid aga juba põgenenud.

Pada orust põgenemisel peatus 1. roodu järelevägi, 10-meheline salk, Põdruse mõisas.

Mehed olid näljased ja tülpinud. 3 päeva ei olnud saadetud järeleväele toiduaineid. Tuli hankida taludest, kuid sageli polnud aega pala söömist lõpetatagi, kui tuli taganeda punaväe rügementide eest. Väsinult jõuti Põdruse mõisa, kus peatuti valitseja juures. See oli kena mees ja pakkus igapidi abi meestele. Kuna rannikut mööda järgnev punavägi oli järelelaga teades veel üsna kaugel, siis otsustati teha väike puhkus. Mõisa valitseja viis lauta ja käskis valida ilusaima pörsa praeks. Seda käsku ei lasknud mehed korrata. Pandi keema kapsasupp ja varsti särises praeahjus ka pörsapraad. Meestel aina vesi jooksis suunurkadest. Kogu tähelepanu oli pöördud eelolevale söögile. Akki kõlasid hoone lähedusest paugud. Punased, arvult mitu roodu, jõudsid Rakverest kohale. Seisukord oli lootusetu. Ununes söömaaeg ja tühi kõht. Algul katsusime vastu panna, kuid et see osutus võimatuks, pealegi võidi piisuke salk ümber piirata, siis taandusime kiiresti. Mehed vaatasid veel kaugelt tagasi valitseja majale, mille korstnast kerkis suitsusammas. Jäi maha maitsev pörsapraad — punastele...

Meestesalk jõudis staabi juure, mis asetses Haljalas. Seal tuli meestel maitsta eba-meeldivat üllatust. Üks staabiohvitser hakkas mehi söimama, et nad põgenenud kohadelt. Ohvitser käsutas mehed rivisse, jalutas nende ees ja söimas päris korralikult, nimetades mehi isegi mässajateks. Sattudes hoogu oma sõnadest, ta lubas kõik maha lasta. Hüüdis koguni staabihoonesse, et toodagu välja kuulipilduja ja lastagu „mässajad“ maha.

ülesandeid tõsiselt. Ohvitserid olid tulnud Tallinna. Kuid kes ei tegutsenud, oli Juhtund. See ei ilmunud minu juure teatama ohvitseride kohalejõudmisest. Asi jäigi teostamata ja ununes.

Missugused suured tagajärjed oleks olnud Anvelt kõrvaltoimetamisel, võime vaid aimata. Kõikide veriste võtete algatajaks ning teostajaks oli Anvelt: Eesti punaste sissetung 1918. a. sügisel ja mäss 1924. a. 1. detsembril. Palju halba oleks Anvel-dita ära jäänud.

Esimene rahvusväeosa (I j.-v. polk), millest $\frac{2}{3}$ oli kaotatud Saaremaa operatsioonis, asus Haapsalus. Tallinnas asus 3. polk, mille kallal enamlased suure agarusega töötasid.

Eesti polkude moraal langes, eriti aga 3. polgu oma Tallinnas. Käisin kord ühe polgu osa ruumes Luise tänaval. Kõik ukSED olid purustatud, aknad katki, mehed külmetasid sees. Polgule saabus jaama vagun kartuleid, need lasti ära külmada. Korda polnud. Ohvitserid olid ära, kuna neid valida taheti... Ka sain isiklikult seda korralagedust tunda.

Andsin kasutada oma töökoja rummid S. Patarei tänaval ühele roodule. Siin käisid nad lao valvel. Andsin ühe toa alumisel korral vahitoaks. Puid oli aga tol ajal raske saada. Nõudsin, et iga uus vahtkond tooks ise puud, kasarmus puid oli, igal sõduril olgu halg, paar näpus. Seda aga ei tehtud, vaid plank kisti maha ning põletati ka toolid ja lauad. Lõpuks nad ise rüüstasid ka lao ja kadusid.

Korraldasime suure loterii rahvusväeosadele. Raha kogunes palju, polkude organiseerimiseks ja „Eesti Sõjamehe“ väljaandmiseks. Annetati palju. Peo kassa oli suur. Juba oli kõik raha koos — siis saabus revoluts. komiteest salk mehi ja rekvireeris raha. Jälle oli asjal lõpp.

Ka diviisi staabi iga, mille jaoks raha hankisin, polnud pikk. Polk. Laidoner jagas polguülematele 5000 rubla. Nii sai kol. Kiiker diviisi moonavoori

ülemana 5000 rubla, polk. Larka — suurtükidiviisi ülemana — 5000 rubla jne.

J. Laidoner jagas rahast vaid osa. Ülejäänud osa jäi diviisi staabi raudkappi, mille hiljem enamlased olid üle võtnud. Punased tegid siis puhta töö. Asemele astus punakaart.

Ratsaeskadron.

1. eesti polgu asutamise ajal kogunes selle juurde ka ratsamehi, kes tahtsid polgu juure luua eskadroni. Kuid polguülem Tõnisson teatas, et seks ei ole luba. Ratsanikud olid aga jonnid täis ning ei asunud jalameesteks polku, vaid omavalitult pealike juhatusel asusid elama omaette Rakvere lähedusse, käies metsatööl, nii end toites nagu mingid omaette, kõikidest rippumatud, kasakad.

See oli 1917. a. sügisepoole suvet. Saan ratsameestega kokku nende asulas. Nad pöörduvad minu poole: „Talveks ei saa siia jääda, on külm. Kas teie ei saaks meile kusagil, nagu piirivalves või mujal, tööd muretseda?“ Vastasin, et katsun rääkida piirivalve ülemaga.

Ja ma ka kõnelesin. Piirivalve ülem oli mulle varem tuntud ja lubas asja korraldada. Võttiski osa mehi eskadronist üle. Kord Narva maanteel sõidavad mulle vastu ratsanikud ja tervitavad. Tunnen mehed ära — Rakvere eskadronist. Nad polnud mind unustanud.

Siin tekib mõte, kas neist ei saaks moodustada rusikat, mida hädakorral rahvusliku asja eest välja panna ja mis oleks meie omavalitsuse kaitseks. Saan kokku rittmeister Stolzeniga. Kõnelen sellega. See tõi kaasa rittmeister Jonsoni. Nendega koos peame aru. Otsustame eskadroni formeerida. Asukohaga Viljandis. Tallinnas asuvat punast valitsust kaitseks siin asuvad merekindluse rajooni vene väed ja Tallinna sadamas asuvate vene laevade madrused. Viljandi, jõuka maakonna keskus, eemal vene sõjavägedest, sobis hästi rahvusliku keskuse asukohaks. Oli kavatsus sinna üle viia ka 1. eesti polku.

Rivi eesotsas seisis maailmasõjas karastatud allohv. J. Rätsepp, kes rahuliselt tähendas selle sõimujutu peale:

„Ma tahan näha, kes on see mees, kes läheb kuulipilduja taha?“ — võttes seejuures püssi õlalt.

„Meie oleme 3 päeva olnud söömata. Kas härrad staabimehed pole sellele mõelnud? Või pidime meie 10 mehega pidama kinni mitut punast polku? Andke meile süüa ja me pöördume tagasi positsioonile,“ lisas Rätsepp juure.

Ohvitseri viha oli lahtunud. Meestele anti korralikult süüa ja siis mindi lauluga tagasi järelsalga ülesannete täitmisele.

„Meenutades seda vahejuhtumit,“ jutustab K., „ei saa seda võtta mingi korralagedusena. Kestvast taganemisest olid nii mehed kui ka ohvitserid närvilised. Oli ju võimatu 10 mehega tõkestada punaste roodusid. Et aga salgal ei olnud käsku taganemiseks, siis oli see ainult põhjuseks kiruda kogu olukorda, mis oli taganemispäevil küllalt traagiline.“

Haljala piirkonnast põgeneti Loobu mõisani, kus oli kogu seniaegse taganemise traagilisim juhtum. Mõisa hoonetes peatuti õõsi. Mehed magasid rahuliselt, sest teati olevat vaenlane üsna kaugel. Kuid seekordki mängisid kohalikud punased halva nalja. Nad juhtisid punaste väesalga otse magavate meeste juure. Oõrahu segas äkki marutuli püssidest. Kuulid tungisid akendest sisse ja seintest läbi. Mehed haarasid püssid ja jooksid hoovi. Seal olid aga punased. Tekkis päris korralik segadus. Pimeduses ei saanud aru, kes oma ja kes

võõras. Selle segaduse ohvriks langes all-ohvitser Joh. Rätsepp. Ta läks koos Ed. Mülleriga üle hoovi meestesalga poole. Mõlemad tulid parajasti postilt. M. ütles küll, et meestesalk on vististi „punased“, kuid R. ei uskunud ja läks otse enamlaste käte vahele. Üks kuul tungis R-ile kaela ja ta langes maha, kuna M-il õnnestus põgeneda. Hiljem kohtlesid punased haavatud all-ohvitseri metsikult. Nad torkisid mehe täädikeda tundmatuseni puruks.

Põgenemisel ühines E. Mülleriga ka J. Sipelgas. Maastik oli tundmatu ja meestel polnud tekkinud segaduse tõttu vähimatki aimu, kuhu läksid oma mehed. Nad jooksid varjule ühte talumajja. Toad olid pimedad ja kuidagi õudsed. Akki kuulevad põgenikud kuskil korinat ja nohinat. See kõlas nii õõnsalt ja õudselt nagu maa alt, mis ajas hirmujudinad meestele peale. Siiski usaldati tõmmata tikust tuld ja hakata ot-sima salapärase hääliituse põhjust. Selgus, et keegi vanainimene, arvatavasti hirmu tõttu, oli pugenud suurde vene ahju, kus kor-rises ja nohises. Kuna maja ümbrus oli kahtlaselt vaikne, siis pidasid mehed paremaks lahkuda majast ja ka külast. Hiiliti heinamaal ühte tühja küüni. Seal peideti püssid, kisti lahti küüni põranda laud ja mõlemad pugesis sinna varjule. Mõteldi õõsaata mööda seal, et päeval siis hakata ot-sima oma mehi. Peidusolijad ei saanud aga kaua maitsta rahu. Akki hakkas kiskuma keegi lahti põrandalaudu. „Kas punased on jälil?“ läbistas mõte meeste pea. Ei jule-tud isegi hingata. Kuna tundmatu hakkas ka pugema põranda alla, siis ei võinud olla te-gemist vangistama tulnud punasega. „Kes

seal on?“ julgesid mehed küsida sumbutatud häälega. Kolin vaikus momendiks ja siis vastas tundmatu samuti poolosinal: „4. pol-gu mees.“ Tähendab, siiski oma. Ka see mees oli eksinud pimeduses ja mõtles end varjata õõsi küünis.

Koomilisem lugu juhtus Vaivara mehe O. Entleriga. Ka tema kaotas pimeduses ja segaduses oma mehed. Ta ei pääsnud aga külast välja, mispärasest otsustas kavalu-sega tüssata punaseid. Mees viskas püssi kuskile aeda, rebis käelt kaitseleitud lindi ja läks hanelauta varjule. Natuke aega hil-jem oligi kohal üks punane sõdur.

„Mis mees sa oled?“ küsis punane.

„Olen hanekarjane,“ vastab E. külma ra-huga. „Kui hakati laskma, jooksin siia var-jule.“

See vastus rahuldab punasõdurit, kes läks edasi. Kuna E-il oli tavaline külamehe riie-tus, siis ei tekkinud punasel kahtlust hane-karjuse kohta.

Külüst põgenemisel pidas end päris kan-gelaslikult üles lipn. A. Johannese hobuse-mees, keegi poolkurt ja natuke lollakas kü-lapoiiss. Poisil oli reel kuulipilduja, millega põgenes. Küla vahel salk punaseid tahtis peatada hobusemeest.

„Kuhu sa lähed kuulipildujaga, pea kin-nil!“ kätatatakse poisile.

„Ei mul pole aega teiega laata pidada. Praegu sõja aeg,“ vastanud mees rahulikult. Andis hobusele piitsa, ise istus kuulipilduja taha ja avas kuulipildujast tule punasõdurite pihta...“

Palavate lahingute vaheajal.

Grupp Soomusrong nr. 3 ohvitseri einetamas. Ltn. Oldekop + (pärastine ülikooli professor) vaatleb mõnuledes pudelit. Ltn. Thalheim (vasakul) tegeleb sigariga. Keskel põlvitab luurajatekomando ülem ltn. E. Koger. Paremalt (mittsis) serveerib suupistet ohv. aset. Pehka.

„Kust saaks sadulaid?“

„Mõisades neid on. Kui saaks mõisnike peamehelt kirja, et lubatakse rekvireerida,“ arwab Stolzen. Pöördun mõisnike peamehe parun Dellingshauseni poole. Meie kokkusaamine on parun Roseni juures, kus viibib ka börsikomitee esimees Dehio. Seletan, kuis anarhism võtab maad. Vene sõjavägi laguneb ja röövib maad. Ja kuis meil on asutamisel eesti ratsavägi.

„Milleks seda, see on ju kallis ettevõte, mis te ikka suudate teha?“ — on vastused. „Ainuke, kutsuge Saaremaalt sakslased.“

„See on teie asi,“ vastan.

„Meie oleme kutsunud, kuid nad ei tule enne kui ka rahvas on palunud.“

„Mina ei ole poliitikamees, puudub rahvaesindus.“ Dellingshausen: „Seda siin pole vajagi, on küllalt, kui seltsid — lauluseltsid, põllumeeste seltsid jne. — oma esindajad saadaksid.“

Dehio lausub: „Ärge arvake, et te muud saada võite kui kultuurautonoomia, sest võimatu on, et Saksa riik, kelle alla Balti maad kindlasti viimaks jäävad, lubaks väikesele rahvale rohkem iseseisvust oma piiril, kus terve rida kindlustusi saab olema.“

Seletan, et oleks suur katastroof, kui sakslased üle jää tuleksid, kuna venelasi kogu maa on täis, kes äramineku eel paneksid toime põhjaliku riisumise ja põletamise; põletataks mitte ükski külad, linnad, vaid ka mõisad, nagu see nende ajalooline komme. Meil on ratsanikke, kes Virumaal on näidanud, kuidas venelased neid kardavad. Venelased nimetavad neid Eesti kasakateks.

Dellingshausen: „Parem ja odavam on mehed regedele panna.“ Mina: „Nende ees poleks punastel nii suurt respekti kui ratsameeste ees.“ Vaidlesime hulk aega. Lõpuks parun Dellingshausen andiski volituse igast mõisast rekvireerida 2 sadulat. Volituse andsin edasi rittmeister Stolzenile, kes ka sadulad kogus.

Hankisin eskadroni organiseerimiseks Tallinna Vastastikusest Krediidühisusest 100.000 või 200.000 rubla peale kindlustuse, mille sai Viljandi Krediid-

ühisus. Nõnda see võis kindlustused talunikkudele edasi anda, et kui kellelki võetud hobune läheb kaduma, makstakse selle hind välja Viljandi Krediidühisusest.

Jõulukuu lõpul oli Viljandis juba tubli eskadron koos mõnesaja hobuse ja sadulaga, mille esimeseks alguseks olid Rakvere ratsamehed. — Ka läks korda Rakverest enamlaste vahelt mõned kuulipildujad Viljandi toimetada. Tavaliselt aga ratsanikud ise töid kaasa relvastuse, üle tulles lagunevaist vene vägedest. Meie eskadroni tuli üle ka üks saksa parun kogu endale alluva ratsanike rühmaga, kelle läbisaamine eestlastega ei jätnud midagi soovida.

Kuud 1½ või 2 enne seda ka 1. polgus algas lagunemine. Ühe roodu mehi tungis kallale staabile. Ohvitserid kurdavad, et sõdurite hulgas tehakse kihutustööd, ja midagi ei saavat parata. Kui oleks kindlaid mehi, kes astuksid agitaatoritele vastu, sest ohvitseride vastu külvatakse meeste seas umbusaldust. Tulen mõttele — saata kooliõpilasi sõdurite sekka. Käisin kõnelemas õpilastega realkoolis. Mõned lubasid Haapsallu 1. polku sõita. Saatsin ka oma poja Andrease realkoolist sõdurite sekka, nimelt kahtlase roodu. Teisi aga ei järgnenud.

Realkooli juh. Kann poldas väga seda, kiitis eeskujuks heaks. Andreas asus roodu ja naril lamades asus vaidlustesse punastega.

„Mis sa nii noorelt ja vabatahtlikult teenid?“ päritud talt.

„Nii-kui-nii pean teenima. Tulin siis enne aega teenima...“ Andreas teenis kuni haigus ta sealt lahkuma sundis.

Kui Viljandis formeerus ratsaeskadron, astus ta sinna, kus püsis kuni selle laialimine kuni. (Vabadussõja algul sõitis teiste ratsanikkude seas 1. soomusrongiga liinile, kuhu jäi seni, kuni 1. ratsarügement liinile läks, kelle aluseks oli Viljandi eskadron. Siis ühines ühes mitme ratsanikuga sellega, lahkudes soomusrongilt, kus polnud veel hobuseid.) Viljandi ratsaeskadroni asutamine oli põhjuseks, et mind surma oli mõistetud ja taga otsima hakati.

Proua Pitka jutustab sellest:

„Esimene punaste läbiotsimine — sisse tulid meie korterisse kaks võõrast preilit, kui ma ei eksi, olid need preilid Luikmanid. Nad tulid peale lõunat. Olin juba varem informeeritud, et need spioneerivad. Püüdsin siis olla lahke. Asusime esiti võõrastetoas, siis viisin nad verandale, kust avanes ilus vaade merele.“

Nende jutt käis ikka: „Kus on härra Pitka? Miks Andreas läks sõduriks?“ Ja ikka piilusid nende silmad ukse poole. All heliseb kell. Heliseb aga niivõrd tasa, et mina ükski seda kuulen. Lähen avama. Avanud ukse, seisavad selle ees kolm püssimeest ja pärivad: „Kus on härra Pitka?“ „On ära sõitnud.“ „Kui tuleb, siis tulgu otsekohe tribunaali.“ Teen näo, et ma midagi ei mõista, ja lausun: „Saadan kohe!“

Püssimehed lahkusid. Preilid istusid ülal. Kõnelesid veel ühte-teist ja lõpuks lahkusid. Nähtavasti olid nad läbiotsijatele ette saadetud.“

Maakondade keskkomitee.

Kõik oli lagunenu. Maapäev oli laiali aetud, maavalitsusest polnud elumärki — sõjaväelaste ülemkomitee, millest pidi saama kaitseministeerium maavalitsuse juures, oli suikumas. Murran pead, kuis saada autoriteetset üleriiklikku keskasutust, millele kindlad kaitsejõud, nagu I polk ja ratsaeskadron, alluksid. Keskasutust oli vaja, kuna maapäev oli laiali aetud, liikmed peidus

Soome pojad sõjaretkel

Kirjutanud Soome vabatahtlik TOIVO M. HEINO (VR II/3)

Käesolevate mälestussugemetete sihiks on mõnede säilinud märkmete põhjal edasi anda neid meeolusid, mis valitsesid noorte Soome vabatahtlike keskel. Aastad on, kahjuks, jõudnud mõnegi nime ja sündmuse pühkida unustusehõlma.

I.

Helsingis 1918. a. talvel.

Maikuuks olid Soome valged väed marssinud võitjaina Helsingi. Veel oli värskest meeles sangareile osaks saanud lillede sadu, ootamatud liigutusepursked, mis väljendusid vabastajate impulsiiivsuse sülelemises (kahjuks enamasti vanemasse aastakäiku kuuluvate daamide poolt!) ning sügav, põletav viha, mille objektiks kõik „punane“, kõik, mis kuidagi seoses kommunistiga, „Punikki“, kommunist — see mõiste oli lühidalt seoses „rütsaga“, venelasega, kellest „tohib kõnelda vaid hambaid kiristades“. („Ei ryssästä saa puhua muutoin kuin hammasta purren“.)

Oli tarvis vaid väikest sädet, et sütitada lõomavalt leegitseva vaimustustuld Eesti abistamise altaril. Oli tarvis vaid sädet, ent tehti ilutulestik. Soome ajakirjandus hõõgus üleskutseist, haaravaist, vallutavaist, südamele kõnelevaist kirjutustest. Aimo Kallase üllas sulg pami veerema vaimustuse, mis paisus kõiki kaasakiskuvaks laviiniks. Heikki Klemetti oma luuletuses „Appi!“ põles ja põletas. Mida lähemale Tallinnale taganesid Eesti väed, seda võimsamaks kasvas abistamistahe. „Eesti päevad“ üle Soome töid tavalisele soomlasele lähemale

maa ja rahva, mille olemasolu tema seni uduselt teadis vaid „moorema ven-nana“.

„Eesti on suurim meie hõimuraha-vaist“ — see oli tavalise soomlase informatsioon Soome lahe lõunakalda kohta. Teati ka, et pealinnaks on sel maal Rääveli — merimehed kõnelesid sellest meeldivate mälestustega — tunti ka eeskujulikke „virolaisia perunoi-ta“, Eesti kartuleid ning laulu „Eesti ma oon ja eestiks ma jään“, millise tähendus tõlgiti tol ajal: „Vaba ma olen ja vabaks ma jään“.

Soomel ei olnud seni aega uurida lähemalt Eestit, ei olnud ka võimalusi — Vene rusikas ähvardas vähimagi kontakti loomise puhul. Võitlus oma rahvuse ja vabaduse eest nõudis Soomelt kogu jõu. Seda paremini mõisteti nüüd Eesti püüdeid, mõisteti ka tavalise isamaaliselt mõtleva töölise kodus. „Pergele rüssa“ tahab nüüd hävitada vennasrahvast, see oli kõigile selge. Ja ärkasid needki, kel isade, emade, vendade, õdede või heade sõprade surm veel kätte tasumata, kõnelemata neist, kes abiandmise aatelistusest haaratuina otsustasid võidelda Eesti pinnal põlise vaenlase vastu. Viimaseist oli palju noori, vägagi noori.

Üliõpilasmajas.

Ekström läheb esimesena! Kulutulena levis teade üle Soome. Kas oli see

juhus, et Ekströmi pataljoni koosseisu kuulus palju noori?

Sõnumid Eestist muutusid üha kurvemaiks, nende vastukaja soomlaste südameis üha tugevamaks. Neid päevi Helsingi tänavail! Need olid noorte päevad! Eesti lahingute pinevus kandus üle Soome lahe. Ajalehed serveerisid sündmusi suurelt, tuttavad, sõbrad ja endised kaasvõitlejad Soome vabastõist küsisid üksteiselt:

— Kas oled end juba registreerinud?

Küsitati vaimustusest säravail silmil ja oldi veendunud jaatavas vastuses.

Vana üliõpilasmaja Helsingi kesklinnas oli küll harjunud vaimustuse avaldustega, ent selliseid vaikivaid tülilingi, kel kõnelesid ainult sõlmad, ei tunnud seegi maja palju. Üksest kuni aula lõpus asuva lauani ulatas vabatahtlikuks registreerijate saba. Ei kõneldud. Seisti enamasti vaikides, ilmeis uhkus ja otsustavus. Tunti end sõnadetagi ühtekuuluvaina. Lühikesekasvuline, laiaõlaline, susse kandev maamees; kõhetu, vimma vajunud ametnikku-tüüp; Soome vabastõistjate peakatet, n.-n. „Mannerheimi mütsi“, kandev lahingmees — kõik olid siin võrdsed. Palju üliõpilasi, palju veelgi nooremaid. Aatest õilistatud, abistamistahetest haaratud.

Kaks karmipilgulist ohvitseri võtsid vabatahtlikke vastu. Teravalt silmitseti

põranda all. Selle kaudu oli kavatsus alal hoida omavalitsuse võimu, kuna meie käest võimu ülevõtmine oli käsil.

Asusin ringi sõitma mööda maakonnalinnu, et neist igatüüpi maakonnavalitsus ja linnavalitsus saadaks oma esindaja Viljandisse, kes pidid looma keskvallitsuse, mis pidi juhtima meie ustavaid sõjaväelasi ja üksusi.

Mitte igal pool ei pooldatud minu kava. Rakveres Juhkam ei tahtnud minuga nõustuda, arvates, et iga maakond hoolitseb ise enda eest. Paides, Pärnus, Võrus, Haapsalus leidsin aga kohe asjale poolehoidu.

Pärnus tulin linnapea adv. Leesmenti juure, kes oma mehed kokku kutsus. Minu ettepanekutega oldi nõus. Esindaja lubati saata. Läksin sõjaväelaste büroosse. Parajasti oli seal üks Abja mulk ja päris: „Kas ei saaks mulle soldateid saata?“ Temal olevat suur talu, ja olevat hädaoht, et vene soldatid tulevad rüüstama. Asjaajaja vastas: „Vahest 2—3 soldatit saab saata. Teil tuleb endal neile süüa anda ja palka maksa.“

„Maksan küll, aga süüa ei saa anda, söögiained on kallid...“

Seda kuuldes ütlesin talle midagi halba. Mees kadus tühjalt.

Saabusin kitsarööpilisega Valka. Valga jaam oli eriti mustust täis. Vagunite vahed olid reostatud, isegi jaama-hoone, mis oli inimesi täis. Rong seisis ees ja oli Võrru sõitmas. Rong oli tulvil. Pääsin aknast sisse. Jõudnud kohale, kaotasin suures tungis kalossi. Seda ei saanud enam kätte.

Võrus korraldasime koosoleku preester N. Pätsi ja linnapeaga. Kohal oli ka kaks Eesti polgu ohvitseri. Selgus, et need oli koha peal kindel omakaitse organisatsioon, kuid puudus oli sõjariistadest. Minuga tuli Tallinna kaasa üks ohvitser ja veltveebel, kellelega saatsime sõjariistu Võrru. (Kui sakslaste võim lagunes, tuld jälle Võrust sooviga, sõjariistu saada. Sai siis neile jälle püsse saadetud. Ka esimesed Vabadussõja lahingud löödi Võru all, kus langes kpt. Vreeman.)

Tulime siis kokku Viljandisse, „Grand-Hotelli“. Sõjaväelaste ülemkomiteed esindas Rotschild, Tallinnast oli veel Marta Lepp (sotsiaaldemokraat), Haapsalust hra Alver. Peale nende Võru ja Pärnu esindajad. Minule anti Paidest volikirj Paide linna ja Järva maakonda esindada.

Umber samal ajal enamased arreteerisid Viljandi maakonna- ja linnavalitsuse tegelased Baarsi, Leo Sepa, dr. Jänese ja teised. Need kavatseti saata Valka. See teade pani kartma, et nendega Valgas võiks juhtuda kõige halvem, kuna sealne revoluts. komitee koosnes enamlikest lätlastist ja venelasist, kelle erilise inimlikkusest ei tarvitsenud teha illusioone.

Meie koosolekule oli tulnud ka rittm. Stolzen ja ratsanike esindajaid. Pidasime nendega nõu. Kohal oli ka Soomest salga sõduritega saabunud lnt. Jürvetson ja polkovnikud Puskar ja Unt.

„Tribunaal“ ja arreteeritute vabastamine.

Ratsanike käes oli linnas võim, sellepärast otsustasime arreteeritud vabastada. Et mitte kaugemaid enamasi selle teoga ärritada ja et mitte neile põhjust anda meile etteheidete tegemiseks, kuulutasime välja tribunaaliistumise, kus pidi arreteeritute üle kohut mõistatama.

Ratsanikud tungisid vangimajja ja töid arreteeritud kohale. Vann. adv. Taits valiti koosoleku juhatajaks ja ka tribunaali esimeheks.

Tribunaali esimees kutsus välja süüdistaja, aga suurest rahvahulgast ei ilmunud kedagi. Ainult enamlaste esindaja hüüdis ükselt: „See on bande, aga mitte tribunaal...“ ja et nemad protesteerivad ega võta osa.

Süüdistajat ei ilmunudki. Siis teatas Taits: „Kui süüdistajat pole, tähendab, kohtualuseil pole ka süüd.“ Ja kuulutas vahialused vabaks.

Enne tribunaali toimepanemist ilmus Valgast kaks eesti ohvitseri — Tõnson ja Riesenbergh. Mõlemad nad nähtavasti oma meelsuselt kõikusid äärmuste vahel, olles kord õige parempoolsed, kord pahempoolsed.

Need kaks tulid ja andsid nõu, et ärgu jannatagu Eesti kodanlike asjadega, sellega ei päästetavat midagi, vaid eesti rahvas pääsivat vaid siis, kui kõik muutuvad enamlasteks.

Läksime siin Tõnsoniga ägedasti kokku. Tõnson pidas minu tööd isegi rahva tapmiseks. Minu vastuväide oli, et kui Eesti rahvas muutuks punaseks, oleks tal kui rahval lõpp. Ohvitserid, kes juures viibisid, tahtsid Tõnsoni lõpuks läbi peksta. Kuid sellest siiski hoiduti. (Järgneb.)

Okupatsioonivõimude vanglas

2

Res.-kpt. N. Vivalu-Vildenau (V. R. I/3).

Järgmisel päeval alustati kasarmute juures remont-töid. Kohal käis ka komisjon generalkomandost uhkete majorite ja ühe kindraliga eesotsas. Nähtavasti kavatsesid sakslased siia jääda igavesti. Meeleolu läks kurvaks kõigele sellele mõeldes.

Järgmisel päeval näen kasarmute juures jälle üht kindralit. Remondi asi on siis nii tähtis, et iga päev kindralid kohal käivad. Kuid varsti on ka eeskojas kuulda samme ja valju kõnet. Kindral on ka meie poole tulnud. Uht kambri ust avatakse ja üks vali hää küsib: „Sprechen Sie deutsch?“ — Vastust ma ei kuule. Kõndimise sammud ja lärm kostab ka kaugemalt.

Kui mulle sõdur Vagner lõunat toob, küsin, mis komisjon see oli.

„Ah, see oli üks Preisi kindral. Oli väga pahane, et siin on nii palju vahte. Käskis kambritele riivide asemel lukud ette panna, andis käsu, et vahtkond teraskiivris oleks.“

Ära minnes tähendab veel: „Ah, nendel on ju ikka midagi ütlemist.“

Mõtlen, et kui remonteeritavatesse kasarmutesse Preisi väeosa tuleb, siis läheb ka meie asi halvemaks. Eks vahte võeta ikka lähemast väeosast. Seistes õhtul akna juures, näen et sõdur tuleb akna alla. On lõbusatujuline vanake, keda esimest korda näen. Ta viipab käega. Avan akna. Hakkab kätega ja suuga kõnelema. Küsib, millal me lahti saame. „Ootame seda iga päev,“ annan vastuseks.

„Meie ka. Kas on meil tarvis siin olla? Ma olen 47 a. vana, aga kannan veel püssi ja kiivrit. Aga seda kõik teeb preislane. Kui austerlane rahu teeb, eks siis meiegi. Ja rahu ta teeb. Rahu peab tulema.“ Ise on ta nii rõõmus, rahu saabumise juttu ajades.

Päevad lähevad üksluiselt. On kätte jõudnud juba septembrikuu. Kuid meid ei vabastata ega kutsuta ülekuulamisele. Ööd on vilud, kamber kütmata, magada on külm. Millal küll lõpeb meie viletsus? Kuid vahel on ka üllatusi.

Sõdur Vagner toob ühel päeval suure kimbu raamatuid ja säravil silmil võtab taskust ühe rulli — üteldes: „Selle töin ka.“ Oli hulk paberosse. Neid saatis pr. S. Ka kirjake oli Vagneril: „Jõudu. Ei tea Teie maitset, aga eks need raamatud igal juhtumil ometi natuke aega viida. Tervist!“

Hommikul koputab naaber varakult. Teadustab, et Rakveres vangistatud tegelastele olevat kohtuotsus juba kuulutatud, kuna mõlemaid doktoreid (dr. Konik ja dr. Raamot) pole otsimistele vaatamata kätte saadud.

Septemsi pimeduse tundidel põgenemise plaane. Kindlasti siit tarvis põgeneda. Pimeduses siin läheduses olevale surnuaiale ja sealt edasi. Tuleb ainult oodata silmapilku, mil see võimalik. Pidime ju sel nädalal lahti saama, aga ei midagi. Naaber tähendas hiljuti, et tema juure ei lasta notarit, mida ta palunud, et oma asja korraldada. Rakvere mehed olevat Vene tänava vanglast Riiga edasi saadetud.

Ühel päeval on väljas vahikorral jälle vana landsturmist, kes hiljuti siia üle toodud. Ta tuleb minu akna alla, võtab käega trellidest kinni ja naerdes hüüab: „heraus“. Küsin, kus on tema teraskiiver. „Selle paneme siis pähe, kui kindral tuleb.“

Lehtedest saadud teadetel on Peterburis tapetud komissar Uritski ja selle järele on seal palju vangistusi.

Lasen Vagneril endale kodust soojemad riided tuua, vast saadetakse meid siiski siit edasi.

Õhtu hämaruses lugesin küünla valgusel, kuid magama heites ei tulnud und. Jälle siirdusid mõtted põgenemisele.

Rahuldust pakkusid saksa kindralstaabi teated, kus ikka sagedamini leidis, et liitlased on läänefrondil edasi jõudnud ja ikka uuesti peale tungimas.

Kõneleme naabriga vahekordadest kohaliku saksa seltskonnaga, kes rahva huvisid sugugi tähele ei pane ja nüüd oma kättemakse teostavad, sest „Rache“ on „süss“ (kättemaks on magus), kuna aga meie olime kultuursed.

Saame jälle väljast kuulda, et pea saavat me lahti. Ootame igatsusega seda päeva.

igat registreeritavat. Piilk tundus tungivat üdini.

Paar sammu eespool seisab aasta neljateistkümnene pois. Käed tööst tursunud, punased, valge juuksesalk laubal, huuled tihedalt kinni surutud. Vabatahtlike vastuvõtja, noor jäägerlipnik, mõõdab silmadega väikese mehe kasvu ja küsib siis (suunurkades varjatud naeratus):

— Tahad ka Eestisse?“

— Joo!“

— Mis sind sinna tõmbab?“

— Punased, pergeled, tapsid isa, tapsid ema... Nüüd on minu kord neile näidata — saatana,“ uriseb noorur läbi hammaste. Silmad põlevad vihast.

Ei siis küsitud enam. Poisi nimi pandi kirja. Seda hammaste kiristamist ja ürgset viha nähti temalt hiljem kompaniis sagedasti. Seda ja imetlemisväärsust vahvust.

Oli siiski selliseid inimestaimi, kelle vastuvõtt pataljoni osutus võimatuks. Need 11—12-aastased „mehealgused“ tundsid end hülgamise korral sügavalt haavatuina. Nad isegi alandusid kerjama kaasavõttu, kuid ohvitserid soovi-

tasid „täismeestel“ esialgu pöörduda tagasi koolipinki. Neelatades ebameelike pisaraid, laskusid pojad alla üliõpilasmaja treppidest... Ent hiljem võis neid näha Esimese Soome Vabatahtlikkude Pataljoni ajutises asukohas, Uusimaa kasarmus, kus nad palusid jumalakeeli ohvitseri võtta neid kaasa kas või käskjaladena. Ühest jutustati, et ta alustanud tõukekelguga matka üle Soome lahe, kuid varsti sundinud lahtine vesi uljast sangerit pöörduma tagasi ema sooja selja taha.

Alaealiste uputuse takistamiseks hakati neilt nõudma vanemate kirjalikku luba. Siis juhtus sageli, et keegi tõmbas tasakesi varrukast ja sosistas:

— Kuule, sul on kirjamehe nägu. Viska õige mulle paber, et vanamees lubas mind Virosse —

— Aga... —

— Näh, vana ei oska kirjutada oma nimegi... sellepärast —

Läbipaiste põhjus: Soomes on kirjaoskamatu protsent õige väike ja poisid ei näinud olevat ka sugugi metsakolkast pärit.

Aga — kui „mees“ tahab minna, siis mees peab ka saama minna. Nii siis

kirjutasid 17-aastased „vanemad“ (kel oli õnnestunud alguses, kui veel luba ei nõutud, pääseda pataljoni) pühalikke lubatähti oma 14-aastastele „poegadele“. Osa neist võetigi pataljoni vastu. Nõudmine „vanemate“ järele kasvava aga sellises tempos, et registreerimiskohas oleks vanemate käekirja sarnadus kindlasti tekitanud pikapeale kahtlusi. Käsk rindele sõitmiseks päästis edaspidisest „adopteerimisest“. Noorte sõjameeste rõõm kujunes aga ootamatult lühikeseks: nad saadeti vanemate nõudmisel Tallinnast tagasi Soome. Ainult need, kellel vanemaid ei olnudki või said liig hilja teate oma poegade kavatsusist, jäid edasi pataljoni ridadesse.

Üks „poegadest“ oli tagasisaatmisel meeletult meeletu. Valulise pilguga vaables ta halli vabatahtliku vormi, mis temale juba armsaks saanud ja ütles lõppeks pisaratega võideldes:

— Helvetti (põrgu)! Sõda saab kogu maailmas otsa ja ma ei jõua kordagi kaasa teha!“

Poiss langes hiljem võitlustes Viena-Karjalas. Ta jõudis veel kaasa — pikalegi teekonnale...

ÜLEMJUHATAJA JÜRI

Soomusrongi-Jüri Vabadussõja seiklusis.

Kirjutanud kapral Ain Oise.

Autori illustatsioonid

II.

Haarasime vagunist kaasa paar kasti padruneid, mõne püssi ja ühe vaba Lewisi. Ladusime kõik selle sõjamoona taadi reele ja sõit algas mööda teeservasid, kus veel leidis küllaldaselt lund.

Teel seletas taat pikalt ja laialt, kuidas verrevad kipuvad neile manu lausa päeva ajal ja isegi öösel ei lase rahu-likult magada.

Sõit läks ikka ühest mäest alla ja teisest üles. Mägede vahel valgendasid veel jääkatte all uinuvad järved. Mõne kõrgema mäekingi otsast ulatas vaa- de kaugele üle metsade. Kaua oleks tahtnud vaadata, kuidas Looja on siia ohtralt oma andeid jaganud — siia si-putanud mäekünka, sinna teise, nende vahele poetanud järvekese ja kõige selle palistuseks lasknud kasvada mü- hava metsa. Nüüd polnud aga aeg sel- le ilu nautimiseks. Taat aina suksutas ja nõotas niigi heatahtlikult rege siku- tavat „obest“.

Varsti jõudsimme sõjapiirkonda. La- hingkära kostis juba lähemalt. Kusagil paremal podises nagu pudrupajas, ainult üksikud kahuripaugud olid nagu paksemaks peenema mulina sekka.

„Veel üle selle künka. Siis pöörab tee Kurale, ja siis oleme kohal. Sinna nad minust jäid tollakille lumme...“ osutas taat piitsavarrega kuhugile va- sakule.

Sõitsime mõned minutid vaikides.

„Seisk! Muidu ma lasen! Kis sääli om? Kas oma või võõra?“ peatas meid äkki karm hääl ja puu tagant kargas välja uljas kogu, laskevalmis püss

käel.

„Tuu oled ju sina, Madis... Ma mõt- li juba, et verreva haaravad meid seljatagant...“

„Kuis seisukord om?“ päris Madis.

„Seekord lätsiva viil tagatsi. Neid oli kõigest neli-viis miist. Ehk lätsid tooma abiväge?“ vastas küsitav ja uudistas meid karvamütsi alt, mille ümber oli seotud lai valge pael.

Talus võeti meid alguses vastu umb- usklikult, aga kui jutukas Madis sele- tas, et Jüri on soomusrongi „ülemjuha- taja“, ja mina tema „ahjudant“, siis löid kõikide näod särama, et mis nüüd viga, kui niisugused kanged mihed tu- lid ise verrevaid nuhtlema.

Tsoopa Piitre ei olnudki nii tossu- ke, nagu teda kirjeldas Madis. Igatahes sõjakat välimust oli tal küll ja küll. Kõrgema ülemuse tunnuseks kandis ta rinnal poolkasuka peal tuletõrje hool- surahha luitunud vene lindi otsas.

„Rivistage mehed üles,“ käsutas Jüri. „Pealik Piitre, andke mulle meeskonna nimekiri, kuid enne märkige juure, kes on siin ja kes valvepostis.“

Mehed otse neelasid Jüri sõnu ja asusid rivisse silmapilkselt ilma Tsoopa Piitre käsku ootamata, ajasid rinnad ette ja asetasiid püssid korralikult jala kõrvale.

„Tere, Vastse-Raasna tublid kaitse- liitlased — isamaa kaitsjad,“ pörutas Jüri vägeva häälega.

„Tervist, härra kapkinüldral!!!“ vas- tasiid mehed nagu kahurist. Viimasest sõnast ei saanud ma hästi aru, sest iga mees ütles selle isemoodi. Niipalju

siiski panin tähele, et üks minu lähe- dal seisjatest möirgas esiteks „kapten“ ja veel takkapihta „kindral“.

Mind ajas kõik see asi vägise naer- ma, aga et Jüri oli surmtõsine, siis katsusin end väärilt ülal pidada. Olin mitu korda viibinud tõelise ülemjuha- taja vastuvõtuks korraldatud paraadi- del ja sellepärast seisin nüüd Jüri kõr- val, käsi kõrva juures ja tegin ette eht inimsööja näo, nagu see on koha- ne ühele kõrgemale sõjaväelasele.

„Kaasvõitlejad,“ kärkis Jüri. „Ma kuulsin, et teie seisukord on lootusetult täbar ja sellepärast ma arvasin heaks tulla ise teile appi. Alates käesolevast silmapilgust võtan ma teie ülemjuha- tuse enda kätte. Pealik Tsoopa Piitre ja minu adjutant jäävad mulle abilisteks ja nende käsklusi tuleb teil täita niisama täpselt kui minu omi. Teie seal... as- tuge rivist välja... ja teie... ja teie... ja teie...“ näitas Jüri nelja uljama me- he peale, nende hulgas ka Madisele. „Kuidas on teie nimed? Tänan! Ülenda- dan kaitseliitlased Zupsmanni, Ziioni, Zernaski ja Ziehri kapraliteks ja mää- ran nad jaoulemateks. Jaoulemad või- vad ömmelda pintsakule musta krae ja kanda sellel üht täppi. Igatiuks teist va- lib endale kuus meest. Jao nimekirjad palun mulle esitada 5 minuti pärast. Pealik Tsoopa Piitre ülendand veltveeb- liks ja tema tohib krael kanda nelja kärna. Vabalt! Võite laiaili minna. Esi- teks kinnitage keha ja pärast jagage omavahel padrunid, sest meil on täna veel tükk tööd ees,“ lõpetas Jüri oma vägeva ja asjaliku kõne.

Olime rikkas Võrumaa talus ja pere- naisele ei teinud suuremat tüli ega vae- va toltlustada 30 meest. Meile Jüriga oli kaetud tagakambris eraldi laud, lu- mivalge linaga, praetud munadega, värske sepikuga, singiviilakatega, lõh- nava meega ja rammusa piimaga.

Olime Jüriga haiguse ajal tublisti paastunud ja nüüd katsusime teha seda tasa. Iga suutäiega tundsin, kuidas ramm tuli kontidesse tagasi. Lahke pe- renaine muud kui sundis ja lapsed, nä- pud suus, vaatasid ukse vahelt, kuidas suured väepealikud einet võtavad. Hak- kasin juba isegi uskuma, et Jüri on kõrge ülemjuhataja ja mina tema adju- tant.

Pärast sööki jagati välja padrunid ja püssid. Lewisi võtsin enda hoole alla, sest ei leidunud meest, kes seda riista- puud oleks tunnud. Moonakottide kand- jaks valisin ühe turjakama maapoisi.

„Andke mulle ümbruskonna kaart,“ pöördus Jüri Piitre poole. „Mul on vaja välia töötada pealetungi kava.“

Selgus, et kaarti ei olnud, selle eest tundis aga iga mees ümbruskonda nagu omaenda taskut.

„Ega siis midagi, hakkame minema,“ kamandas Jüri. „Mina liigun kolme me-

Ja see päev tuligi.

Kutsutakse välja. Viiakse jälle Saksa „Geheimpolit- seisse“. Seal nägime üksteist jälle: E. Pödder, L. Tön- son, Berendsen, Vildenaui ja pr. M. Raamot, kes Vene tänaval istunud. Rittmeister Krämer oli ka seal. Ta tähendas: Teie loodate vaid inglaste peale. Aga nii tõesti kui Saksa väed olemas, ei näe inglased seda maad siin. Sakslased on võitmatud.“

Lõpuks lisis juure, ikka sigarijuppi suunurgas hoides: Saksa väejuhatuse on teie asjad läbi vaadanud. Teie pole küll süüta, kuid vabastame teid siiski, lootes, et õigeks võtate minu eelpoolõeldud sõnad.

Vastuseks öeldi rittmeistrile: Oleme oma kodus ja oma riigis ja toetume oma õigusele... .

Muidugi olime vabanemise üle rõõmsad. Önnitle- sime üksteist. O. Strandman, kes meiega koos lahti ei saanud, vabanes siiski varsti.

Olles juba vaba sõitsin paaril pühapäeval Harku vangilaagrisse toitu viima ja külastasin seal istuvat Lui Oleskit.

Sakslased said lõunafrendil lüüa. Neil algas sõja- väes lagunemine, Saksamaal revolutsioon ja komandeeriv kindral Seckendorf polnud Toompeal enam ainuõigusline käskija, vaid temal oli juba Saksa sõdurite komitee nõu- andjaks ja otsustajaks.

Ja varsti olime võimu Toompeal sakslasilt üle võtmas. Uue jõuga alustasid tööd meie kaitse- ja teised asutused. Järele on jäänud vaid halb mälestus Saksa okupatsiooni päevadest.

„Tere Vastse-Raasna tublid kaitseliitlased.“

hega ees luurel ja sina, Junep, tuled umbes paarisaja sammu kaugusel teiste meestega hanereas mulle järele.“

Jüri kadus teelt metsa. Ootasid mõned minutid ja siis algasin pealetungi. Pikas hanereas sammusime mööda metsaalust rööbiti teega. Jüri ja tema kaaslaste jäljed olid lumel selgesti näha ja sellepärast polnud eksimist karta. Tükk aega saime nii vantsida.

„Tsiuu... plaks... plaks... plaks!!!“ hüppas püssikuul puude latvades. See oli esimene tervitus. Jüri kohtas vaenlast.

Esimesele tervitusele järgnes teine ja siis oli korraga vaikne metsaalune täis põrgulärmi.

Kuulivingumiste sekka kostsid üksikud paugud, ikka „mauhh...“ ja „mauhh...“ See oli Jüri, kes töötas oma meestega.

Hanerida löi segi.

„Pataljon ahelikku!!! Edasi!!!“ kamaandasin kuidagi peene, endalegi võõra häälega.

Mehed seisid kobaras ja vaatasid nõutute nägudega üksteise peale. Ahelikku minejat polnud ühestki. Mõni pugese isegi kartlikult puu taha, omal silmad hirmu pärast ümmargused.

„Ahelikku!.. ja edasi!!!“ karjusin veel korra.

„Ei, kulla noorehärä, sina ei või tepts mitte minna, sealt ju lastakse,“ seletas teiste eest üks kaunis soliidse olemisega paksem vanahärä. „See oleks ju lausa surma otsimine... Paremb nakkame siinsamas vastu...“ ja pikka toimega laskus mees kõhuli ning hakkas laadima püssi.

Vaat', siis kargas mu hing täis. Seda ma tõesti enam ei mäleta, kust ma ta võtsin, aga püssivarras oli mul käes ja sellega uhtusin vanahärrale piki turja, nii et kasukas tolmas. Ka mõni teinegi kõhkleja ei jäänud omast osast ilma. Varsti liikusime juba kaunis korralikus ahelikus edasi.

Mets muutus harvemaks. Puude vahelt vilkus põllukividest aed. Käsutasin ahelikku seisma ja lippasin ette Jüri juure, kes oli siinsamas kiviaia taga ja küttis, nii et püssiraud suitses, talu suunas, mis asus üle lageda.

„Kas kõik mehed on siin?“

„Metsas!“ raporteerisin.

„See on tubli,“ kiitis Jüri. „Punased istuvad selles talus. Palju neid ei paista siin olevat ja kuulipildujat pole ka veel kuulda olnud.“

„Mehed!“ hõikas ta metsa suunas.

„Tehke oma viimne suits enne surma ja siis läheme peale.“

„Sina, Junep, lähed Zupsmanni õ mehega mööda metsa, näed, selle suure kuuse juure ja teed seal Lewisist ilmatuurt raginat ja radaud. Tsoopa Piitre lähed Ziioni meestega paremale, niipalju kui mets lubab ja katsub talu haarata, nii et punased sealt eluga välja ei pääseks. Niipea kui sina, Junep, oma esimese ragina annad, lähen ma siit ülejäänud meestega üle lageda talule peale. See on küll karde-tav, kuid siitpoolt ootavad nad pealetungi kõige vähem.“

Plaan oli selge ja minu ülesanne lihtsam kui lihtne. Natuke turnimist mööda metsaalust ja varsti võisin näha taluhoonet hoopis teistest küljest. Siit ei paistnud see asi hoopis nii lihtne, nagu Jüri seda arvas — talu ümbrus kihal meestest nagu sipelgapesa.

Lasksin esimese pika sorina talu suunas.

Ah sa mu meie, kus nüüd hakkas sadama kuulivihma. Ma ei teinud sellest suuremat väljagi, vaid kupatasin edasi, nagu oli Jüri soov. Tema oli vana maailmasõja frondimees, eks tema teadnud kõige paremini, kuidas seda asja ajada.

Korraga „trat-tat-tat-tat...“ hakkas punaste pool tööle kuulipilduja. Nähtavasti ootasid punased just siit poolt pealetungi — kõik tuli oli koondatud meie peale. Nad nagu teadsid, et olen suure kuuse kõrval — nende kuulipilduja tuli aina otsis mind kuuse ümbruses. Mitte ei saanud enam lasta. Isegi pead ei saanud enam tõsta, nii täpselt lasid, maidad.

Nüüd algas äge ragin paremal. Jüri tungis peale. Kõik läks plaani kohaselt, ainult kuulipildujat polnud me arvestanud. Jüri astus välja õigel ajal. Veel mõni hetk ja punaste tuli oleks meid leidnud. Punaste kuulipilduja vaikis. Tõstsin pea. Selgesti oli näha, kuidas Jüri oma harva ahelikuga liikus üle lageda, kohati lumest palja põllu. Mehed kõveras kui vesikirbud, sammusid Jüri järel, kes astus ees pika toimega — Jüri hoidis jõudu lõpuspurdiks. Punaste poolt suunati maruline tuli Jüri ahelikule. Juba heitis üks mees käed üle pea ja kukkus nagu põlveõnarustesse raba-tult põlvili. Ahelik löi lainetama. Muist mehi viskus pikali. Jüri pööris ümber ja vehkis midagi karjudes meeste poole. Paistis, et asi hakkab võtma santi pööret. Siin tuli kiirelt tegutseda. Käsutasin momenti, et punaste kuulipildu-

ja oli meid kõrvale jätnud ja rabas nüüd Jüri mehi. Tõusime üksmeelselt võsast ja panime suure jooksuga ajades talu poole — ründasime punaväge küljelt.

Saime takistamatult joosta vaid mõnisada sammu, siis oli meil uus maruline tuli kaelas. Punaste kuulipilduja töötas kui meeletu. Heitsin pikali ja surusin nina nii maa ligi kui aga vähegi mahtus. Tule hais käis üle kukla ja lumi tuiskas nina all.

Õige tükk aega lamasime seal niimoodi nagu põllu külge liimitult. Siis korraga kuulsin hirmsat kisa ja prahvatust. Mu sees hakkas kõik hõiskama, sest need olid vanad tuttavad hääled, millistele senini ükski punane polnud suutnud vastu panna. Jüri oli jõudnud punastele viskekaugusele. See otsustas lahingu. Punaste kuulipilduja vaikis. Ka püssipaugud jäid harvemaks. Nüüd sain jälle mahti töötamiseks. Esiteks saatsin ühe kettatäie kuule talu õuel sibavate punaste suunas, siis aga hüppasin üles ja jooksin hirmsa kisaga talu poole — just nii, nagu tegin seda eelmisel talvel kooliõuel lumesõjas.

Võit oli täielikult meie. Punased pagesid suure hirmuga mäest alla metsa poole, kuid seal võeti nad Tsoopa Piitre meeste poolt tulevaga vastu. Kõige tipus katsusid talust lahkuda veel kaks meest, tirides enda taga „maksimkat“, kuid sellest ei tulnud midagi välja. Üks kuulipildujat vedaja naksati meie osavate laskurite poolt, teine, kuulipildujat maha jättes, jooksis aga üle lageda metsa poole.

Punaseid taga ajama me ei läinud, sest rünnak võttis välja viimse jõu. Peaaegu ühel ajal jõudsin Jüriga talu õuele, üks ühest ja teine teistest kandist.

Siia otsustasime jääda öömajale. Varsti sigines tuppa pererahvas, kes oli varjul kartulikoopas. Noor peretütar oli nagu loodud siduma meie haavatuid. Neid oli meil kolm. Üks ränge-malt ja kaks kergemalt.

Me ei saanud siin veel kuigi kaua hinge tagasi tõmmata, kui äkki hakkasid uuesti kuulid vinguma ja justament suunast, kust tulime natukese aja eest ise.

Robinal jooksime toast välja, et asuda talu kaitsma. Nüüd töötasid pealetungijate pool juba neli kuulipildujat.

„Võru meestel om õigus,“ mõtlesin, „siinsed punased on tõesti sitked. Kihutad nad talust välja — kohe on nad sul seljatagant kallal.“

Jüri jooksis mööda meie ahelikku edasi-tagasi ja muud kui andis käsklusi.

Metsa alt hakkas üle põllu lähenema hiigla ahelik. Meie käputäis mehi selle vastu küll poleks saanud.

„Haavatuid kaasa võttes taganeda sinna metsa alla,“ karjus vihane Jüri ja näitas metsa poole, kuhu natukese aja eest kadusid meie poolt talust väljalöödud punased.

Niisugusesse seisukorda polnud ma sattunud terve Vabadussõja kestel. Oli-me punastest täiesti ümber piiratud. Ainuke tee oli see, mida näitas Jüri, sest sealtpoolt ei lastud talu suunas paukugi.

Sõnakuulelikult asusid taltsaks tehtud kaitseliitlased teele. Raskemalt haavatav asetati redelist improviseeritud kandraamile. Talu elanikud kadusid uuesti hädaldades kartulikoopasse. Meie aga liikusime tumeda metsa poole, kust võib olla varitseti meid kuulipilduja taga. Metsast ei tervitanud meid aga ükski punane, kuid seljatagant rõhuti seda tugevamini peale. Need mehed ei jäänud sellega rahule, et löid

meid uuesti talust välja, nad hakkasid meid jälitama ka siin metsas.

„Ahelikus edasi!“ käsutas Jüri.

Ja nii algas pööraseim jooksmine minu elus. Mõnes kohas lendasid meile üksikud kuulid vastu, kuid meie tagaajajate poolt meile suunatud kuulirahe, mis meist kõrgelt üle lendas, hävitas sealtpoolt igasuguse vastupanu.

Nähtavasti polnud punaste vahel, kes meid jälitasid ja nende vahel, kellele meie olude sunnil tungisime peale, mingisugust sidet, sest muuga ei saanud seda nähtust seletada.

„Korrat, olen ma punaseid näinud igasuguseid, aga niisuguseid saatanaid, kes nii peale pressivad, — neid näen esmakordselt,“ vandus isegi Jüri. „Saab näha, kas kihutavad meid Moskvani välja?“

Vastu pimedat lõime tagaajajate abiga punased välja ühest suuremast mõisast. Liikusime nagu endi tagaajajate eelväena. Nende kõva tuli ja Jüri käsigranaadid tegid mõisas puhta tööd. Saagiks saime siin kolm kuulipildujat ja hulga igasugust sõjas tarvisminevat trääni.

Alles nüüd jäeti meid rahule, sest siin panime sõrad vastu. Uhtusime lasta kolmest kuulipildujast, huupi, vihased terve maailma peale. Olime surmani väsinud ja vaevalt saime valvestid välja panna kui langesime sügavasse unne.

Hommikul algas vana laul. Tormasin unise ja segase peaga mõisa õuele, kus Jüri juba jagas meestele käske.

Meid terve eelmise päeva jälitanud ahelik liikus juba jälle kohutava järjekindlusega pikkamööda mõisa poole.

Jäin korraga terasemalt vaatama.

Jüri tungis peale...

„Jüri!!! Jüri!!! Need on meie oma mehed,“ hüüdsin suure rõõmuga. Vaata, seal on kõrvuti Kaalma ja Korgas oma soomlastelt ostetud valgete mütsidega. Need on meie poisid!!!“ ja hea

meele pärast hakkasin keksima. Unustasin sealjuures täiesti, et olen meie meeste silmis punane — kõik mu kasukahõlmad lipendasid minu peale lastud kuulidest.

Jüri ajas kaela umbusklikult õieli:

„On jah, puha meie poisid. Seda arvasin ma kohe, et need õiged punased küll ei ole.“

Võtsin ühelt kaitseliitlaselt valge sideme, sidusin selle püssiraua külge ja vehkisin siis püssiga kõrgel õhus. Mind märgati. Laskmine jäi vaiksemaks ja siis kadus hoopis. Astusin nüüd varjust välja ja pöördes aheliku poole, näitasin esiteks valgele sidemele püssiraua ümber ja siis valgele sidemele minu varrukal.

Varsti seisime silm silma vastas meie rongiülemaga.

„Või teie oletegi siis need jänespüksid, keda me eile terve päeva taga kihutasime ja ise tahate olla veel soomusrongi sõdurid,“ naeris rongiülem. „Sõna „sõdur“ juures hakkasid kaitseliitlased meid terasemalt vaatama.“

„Ega me teie eest ei joosnud,“ suustas Jüri. „Me oma käputäie meestega lõime kõik talud teie eel punastest tühjaks ja selle öö magasime siin mõisas kui suured härrad. Näete, siin on „soomus“, mille siit eile õhtul saime.“

„Kust pagan teie siia saite?“ imestasisid omakorda meie roodu mehed. Jäite meist rongile maha ootama surma.“

Jüri ainult naeratas kavalalt, pilgutas meie ümber kogunenud kaitseliitlaste poole silma ja läks lonkides härrastemaja poole, et jätkata katkestatud uinakut.

heitma „metsavendade“ tõttu narri seisukorda sattumise pärast.

Tagasi jõuti staabi juure alles teisel hommikul. 24 tundi olid mehed söömata, aga konservikarbi töid siiski tervelt tagasi...

Kindral E. Põdderiga Läti „metsavendade“ meelevalla all

Kindral E. Põdderit mäletavad sõjakaaslased tubli sõjamehena ja veel parema seltsimehena. Ta ei olevat kunagi lubanud mehi liinil endale esineda kandade kokkulöömise ja käe kõrva ääre seadmise. Ütelnud päris paha-meelega niisugusele auandvale mehele: „Mis võimasina vänta teie sinna kõrva ääre ehitate? Kõnelge kui mees mehega.“

Et ka raskes olukorras kindral E. Põdder kannatas sõduritega koos, seda näitab alljärgnev lugu, mille jutustas „Vabadussõja Lugudele“ vabadussõja-aegne 3. polgu staabi n.-n. majavanem, aseohvitser E. Mell.

1919. a. augustis asus 3. polgu staap Võnnust paar jaamavahet Riia poole. Meie liin oli Tsita jaama lähedal. Ühel hommikul sõitis kindr. Põdder erarongiga, mis koosnes vedurist ja ühest klassivagunist, staabi juure. P. kavatses sõita eesliinile sama rongiga. Kaasa sõitis staabist kapt. J. Kruus (praegu kindralmajor), E. Mell ja umbes 15 sõdurit. Kuna arvati, et sõit ei kesta üle paari tunni, siis toidumoonaga kaasa ei võetud. M. viinud vagunisse ainult ühe karbi konserve.

Vaevalt oli rong jõudnud umbes 20 km-it edasi, kui lasti taga õhku üks raudteesild. Sel ajal tegutsesid selles ümbruses Läti kommunistide salgad. Need elasid metsades ja tegid sageli meie meestele peamuret. Neid salku nimetati „metsavendadeks“. Oli selge, et seegi kord raudteesilla purustasid

„metsavennad“. Edasisõidul purustati veel kaks silda rongi taga. Üks plahvatus sündis vaevalt meie rongi sillast üle jõudmisel, mis lubas oletada, et „metsavennad“ tahtsid meid õhku lasta.

Tsita jaamani siiski ei jõutud, sest ka ees lasti üks sild õhku. Olukord polnud sugugi hiilgav. Ühes jaamas teatati küll staabile tekkinud olukorrast ja kästi asuda väikesi sildu parandama, kuid tagasisõidust ei saanud siiski niipea juttu olla. Lõuna lähenes ja mehi hakkas pitsitama tühi kõht. Kuna oli sõidetud välja ainult paariks tunniks, siis polnud meestel raha kaasas, et minna läti küladest toitu ostma.

Kindral Põdder andis oma taskust meestele raha ja need läksid lähedale küllasse. Seal käidi majast majja, mida aga ei saadud, olid toiduained. Lätlased hakanud halisema, et nemad isegi nälgivat ja et nendel polevat midagi sõdureile anda. Kuna teati selle piirkonna lätlaste eestlaste-vastast meeoleu, siis vihastasid mehed toidunurumisest ja pöördusid tühjalt tagasi rongile, et oodata tagasisõidu võimalust.

Kindral Põdderile pakutud siis juhuslikult kaasa võetud konserve. Ta vaadanud konservikarbile ja ütelnud siis, et sellest kõigile ei jatku. Temal aga polevat sugugi suurem nälg kui meestel. Pandagu karp endisele kohale tagasi. Kuigi meestel tühi kõht virises kurjalt, see kindrali teguviis tõstis märksa meeste meeoleu. Juba morniks muutunud mehed hakkasid isegi nalja

Sõdur Bernhard Mäns

Jutustus Vabadussõjast

Kirjutanud res.-kol. A. A. STEINBERG

Bernhard Mäns.

(Ülesvõtte tehtud päev enne rindele sõitu.)

1. Haud Kaarli kalmistul.

21. septembril 1935. a. kanti omaste, sõprade ja tuttavate saatel Kaarli kalmistule puusärk, milles lamas igavesele unele suikunud Bernhard Mäns. Vägev Looja arvas heaks selle mehe ära kutsuda sügisel, siis, kui kodumaa nurmed ja põllud enam ei õitse, kui lehed puudel hakkavad kolletama, kui põhjatuuled toovad meile vihma ja tormi. Just kui oleks tahetud, et Bernhard Mäns sammuks manalasse tuule ja tormiga, just kui oleks tahetud, et selle mehe hauda kataksid ainult närtsinud lilled ja kolletanud lehed.

Et see pole loodusest nõnda mõeldud, näitab sügisele järgnev talv, mis oma ilusa ja puhta valge vaiba laotab üle Bernhard Mänsi haua ja üle kogu kalmistu. Ehtides kalmistut valge vaibaga, loodus nagu tahaks ütelda: need magajad siin on nii head ja puhtad, et neile kõlbab ainult valge rüü.

Aga loodus on veelgi õiglasem ja heatahtlikum: peatselt saadab ta maa peale vägeva kevade, kes sulatab lume, vabastab jõed, järved ja mered ja kutsub mullast välja uue elu. Kõikjale, kõikjale tuleb see vägev kevad! Ka vaikselt Kaarli kalmistule, kus puhkab Bernhard Mäns.

Kevad ja lilled, sätenav päikese kuld ja looduse kauneim muusika, armastus ja hoolitsemine laskuvad ka Bernhard Mänsi kalmule. Siia tulevad omased, tulevad sõbrad ja tuttavad, et värskendada mälestusi, et manada esile selle ilusa inimese elavat kuju, veel kord tahtes omandada sellelt kujult kõike ilusat ja õilsat, mida eluteed sammudes nii rikkalikult palkkus Bernhard Mäns. Mõteldes temale tahame, et me südameisse tuleks taas võimas elukevad, suur tung ja iha korda saata ainult ilusaid tegusid, teenida ligimest ja isamaad samuti kui tegi seda Bernhard Mäns.

Ühest tema niisugusest ilusast teost püüan alljärgnevalt jutustada.

2. Vabatahtlike salk.

Jõulueelsed päevad detsembris 1918 olid tõepoolest kurvad.

Idast veenev punane laine oli juba ammu ületanud Narva ja Veliikaja jõed ja vallutanud Narva, Rakvere, Võru, Valga ja Tartu. Vähe sellest: punased rühkisid hoogsalt edasi Tallinna poole, eestlaste väike malev taandus... Pealinnas ja mujal seljataguses tuli ette korrariikumisi; paljud kodanikud ei uskunud enam võidusse; meeolelu kipus vägisi langema. Jõukamad inimesed plaanitsesid ei tea kuhu põgeneda, et aga pääseda veeneva laviini alt. Tallinnas liikus kuulujutt, et sadamas olevat valmis pandud laev, mis pidavat

viima üle mere meie toleaegsed tähtsamat kodanikud ühes nende kohvritega. Leiba oli vähe, riigikassa otsis laenu ja kaitseväge organiseerijad olid lapsepõlvilt rõõmsad iga leitud püssi ja kuulipilduja üle. Vähe leidus juhte ja rahvamehi, kes põlnud usku ja lootust kaotanud. Aga need vähesed töötasid selle eest endisest innukamalt, püüdes organiseerida rahvast ja malevat.

Ühel sellasel süngel päeval tuli meie alles moodustamisel olevasse kaitseväge asutusse kapten A. ja ütles lühidalt:

„Lähem rindele. Kes tuleb kaasa?..“

Kantseleis jäi vaikselt ja näod tõsinesid. Tõepoolest!.. Kuigi Tallinnas oli inimesi tarvis selleks, et kiirelt luua sõjaväe juhtimise keskaparaat kõigi tema juure kuuluvate organitega, siis veel rohkem oli tarvis inimesi rindele. Iga sõdur oli rindel kriitilises olukorras tuhat korda kallim kui seljataga. Teist seisukohta ei võinud olla. Küsisin kaptenilt:

„Kui palju teil juba inimesi on?“

„Peale minu üks ohvitser ja tosin mehi; aga kõik erakordselt tublid poisid!“

Kui vähe, mõtlesin; mis üksus see on? See pole ei kompanii, ei komando ega rühm, see on vaevalt üks jagu! Mida suudab see käputäis ära teha? Aga kas ei saaks arvu suurendada?.. Sellekohasele pärimisele kapten seletas täiendavalt:

„Paar päeva oleks veel aega; katsume, vahest õnnestub. Praegu olevatest meestest pooled on mobiliseeritud kirjutajad, võtsin nad lihtsalt oma kantseleist; pooled aga on vabatahtlikult tulnud eraisikud. Noh, ütleme, nii tuttavad ja sugulased.“

„Nii,“ venitasin. „Kas need tuttavad ja sugulased püssilaskmist ja muud vajalist ka oskavad?“

Küsimus pahandas kaptenit. Ruttasin seda parandama:

„Tehtud! Läheme rindele!“

Paar tundi hiljem meie osakonnas oli ellu viidud ühiselt ning vabatahtlikult vastuvõetud otsus — kohale jäävad ainult naisametnikud ja mehed, kes tervislikult ei suuda tuleliinile minna, kõik teised lähevad rindele. Samal päeval pärast lõunat saime hoone alumisel korralt staabi komandantuurist püssid ja padrunid. Kapten A. salk oli kasvanud ühe ohvitseri, ühe kaitseväge ametniku ja nelja kirjutaja võrra... Ei suuda tänaseni umustada üht kirjutajat, ümarguse näoga ja tugeva kehaga perepõega Väljandimaalt, kes hädise tervise tõttu kaasatulekust loobus. Sel „hädisel“, aga ettenägelikult mulgil oli lauale panna isegi kaks arstlikku tunnistust.

3. Teel.

Järgmisel päeval pärast hiliseid lõunatunde meie nõnda omapäraselt komplekteeritud vabatahtlike salk laaditi Balti jaamas vagunisse. Ohvitseri, all-ohvitseri ja reamehi, kõiki kokku 22 hinge. Relvadeks püssid ja üks kergekuulipilduja. Voor koosnes ühest hobusest reega. Meeskond oli riidetatud kolmel viisil: ühed täielikult vormis, teised pooleldi vormis ning pooleldi erariideis ja kolmandad täiesti erariideis.

Hämaras kaubavagunis kõitsid mu tähelepanu kaks inimkogu. Esimene nendest oli auväärt välimusega vanem härra, kasvult kaunis pikk ja sirge, energiliste, kuid seejuures sümpaatsete näojoontega; riidetatud tumedasse erapalitusse, peas soe läki-läki, palitu hõlmade alt paistsid tugevast riidest püksid, jalas viildid. See inimene parajasti lõpetas kõneluse salga juhiga ja astetas hoolikalt vaguni nurka sõjaväe vintpüssi, mil rihma aset täitis lai tumesinine riidest ohjapael. Olles seadnud relva nurka, ta tõstis seinaga äärde ühe hõõveldamata laudadest kasti, võttis siis läki-läki peast ja pühkis rätiga esmalt higist otsaesist ja pärast hõbetama lõõnud juukseid. Kui ta ümber pöördes lähemale astus, siis nägin, et vööle tõmmatud rihma küljes ta vasakul puusal rippus suuremat tüüpi mauser puust tohlus.

Teine kogu, mis mulle vagunisse ronides teiste hulgast silma torikas, oli nigela kasvuga noor poiss, nii umbes aastat neliteist, kartlikku ilmega laivõitu näol; seljas üsna kulunud riided, kuid selle eest jalas tublid saapad ja peas veel uhkem talimüts tuliue mütsimärgiga. Poiss seisis keset vagunit ja silmitses innukalt meeste askeldamist kuulipilduja kallal. Üks askeldajast, jändrik sõdur vistrikukedega näol, pöördudes poisi poole lausus:

„Noh, Kuzma, kuidas sulle see masin siin meeldib?“

Küsitava näoilme muutus veelgi arglikumaks ja ta ei vastanud midagi.

Tormast Aiduni

Dr. K. Karaski mälestusi esimesest taganemisest

See oli 1918. aasta jõulu eel, kui taganevate Räpina kaitseliitlastega koos saabusin Tartu. Saksa okupatsiooni päevil olin viibinud Räpinas oma isakodus, ja niipea kui hakati organiseerima kaitseliitu, olin ka mina nende ridades. Nüüd oli kodukoht langenud punavägede võimusesse ja meie, Räpina kaitseliitlased, taganesime.

Olin vene sõduri riietuses, sest alles enne Saksa okupatsiooni vabanesin vene sõjaväest. Selles riietuses läksin kohe pärast Tartu jõudmist Vernerini kohvikusse. Olin vaevalt jõudnud kohviku tagumisse ruumi, kui kusagilt laua juurest tõusid ning tormasid minu juure dr. Schulzenberg, dr. Silbermann ja pr. L. Simm.

„Täna läks Tartust välja väeosa Torma, ja meil ei olnud ühtki arsti kaasa anda,“ seletasid kõik kolm. „Nüüd pole muud kui läheme aga staapi ja hakka selle väeosa arstiks.“

Polnud muud kui ettepanekuga nõustuda. Läksin staapi, mis asus „Bellevue“ võoras-temajas. Seal oli käimas kibe askeldus. Jalamaid anti mulle paber, millega olin määratud Torma ja Jõgeva frondi arstiks, ning paluti mind hommikul liinile saadetud väeosale otsekohe järele sõita.

Reis frondile algab.

Kuna väeosal polnud ka kuigi palju sidematerjali kaasa võtta, siis tuli kõigepealt asuda selle hankimisele. Staabist saadud paberiga käisin mõnes Tartu apteegis, rek-vireerisin tarvilisi ravimeid, ladusin need staabist minu kasutada antud küüdimehe sõidukile ja reis frondile algas.

Ah selle poisi nimi on Kuzma, mõtle-sin. Samas huvitusin — kas see noorur on tulnud siia kedagi saatma või sõidab koguni kaasa? Arvatavasti sõidab, milleks siis see mütsimärk! Ja imelik on, kapten A. ütles ju et tema tosin olevat tublid mehed, ometi leidub nende hulgas üks vanahärra ja üks noor poiss, peaaegu laps.

Mõttelõng katkes, sest rong algas liikumist. Salga juht hüüdis kõlavalt üle vaguni:

„Mehed, sõit algas!.. Teeme mis oskame ja suudame. Elagu Eesti!“

„Elagu! Elagu! Elagu!“

Viivu pärast kapten A. seletas, et tema korraldusel jäeti ära saatmine sugulaste ja tuttavate poolt jaamas, eriti naiste pärast, kes armastavat harilikult nutta ja uluda. Läksi-lätkiga vanahärra lisas sellele poolendamisi:

„Muidugi. Mis nad uluvad, ega me surema lähe, me läheme võitma.“

Üks lõbusa ilmega ja veltveebli õlakutega mees venitas, nähtavasti pillgata soovides:

„Ende oleks ikka tahtnud küll, et ta kallikest oleks saatma lubatud.“

„Juba hakkad jälle,“ hammustas pikk allohvitser veltveebile vastuseks.

Kuna ma kõiki kaasasõitvaid ohvit-sere ja enda poolt kaasatoodud mehi juba tundsin, ülejäänuid aga ei tunnud, siis palusin salga juhti, et ta neid mulle tutvustaks. See soov rahuldati kohe. Jõudes läcki-lätkiga vanahärrani, kes vestles Kuzmaga, salga juhi kapten A. näole ilmus naeratus, kui ta ütles:

„Ja see siin on Mäns... Vabatahtlik reamees Bernhard Mäns.“

Oli juba pilkane pime, kui oma koor-maga jõudsin Torma mõisa, kus asus nime-tatud väeosa staap. Palusin end juhatada väeosa ülema kapten Andersoni juure, kes pidi asuma mõisa härrastemajas. Leidsingi sealt kapteni voodis lehamas. Esitasin talle raporti, nagu kord ja kohus, mille järele ta siis ka kohe mulle ambulantsi jaoks laskis vastavad ruumid reserveerida samas härras-temajas. Peagi ilmus staabi ruumidesse praegune Nõmme linnaarst dr. Truusa, kes tol korral tegutses arstina Mustvees. Kuna minule Tartus oli välja antud paber, millega mul oli õigus iga vaba arsti mobiliseerida, siis otsekohe teatasin härra Truusale, et olen ta määranud enda käsutusse. Ta nõustus.

Rahutud ööd ja päevad Torma mõisas.

Too öö Torma mõisas oli rahutu. Alatas kostis eemalt pimedusest kuulipildujate ja püsside raginat.

Torma mõisa kogunenud ümberkaudseid vabatahtlikest mobiliseeris enesele sani-taarpersonaliks 12 meest. Tööd tol ööl ambulantsis ei olnud. Kuid järgmisel päeval tuli juba mitmele haavatule abi anda. Staapi toodi ka paar langenut. Päeva veetsime Torma mõisas jälle pooläras meeoleolus, samuti ka saabuva öö. Järgmine päev algas nagu celminegi, aga lõppes märksa õnnetumalt. Lõuna paigu riknesid meie kaks kuulipildujat. Ei olnud enam võimalik nendest tulistada. See mõjus meeskonna kui ka staabi meeoleole rusuvalt. Pea tuligi

Surusime üksteise kätt.

„Ja lõppeks see väike siin,“ jatkas salga juht poisile osutades, kelle nime juba varemalt kuulsin, „on meie kõige noorem reamees Kuzma. Vägisi tük-kis kaasa. Poisil tõesti pole ühtki hoolitsetajat: isa, eestlane, langes lahingus Karpaatides; ema, venelanna, sellest kuulda saades, sõitis aammu Venemaale. Võtsime siis Kuzma kompanii lem-mikuna ligi. Mäns muretses talle saapad ja sõdurimütsi, nüüd on Kuzma nii uhke, et palju ei räägigi... Kuzma, kuidas on, kas sa siiski ei mõtle ümber — Ülemistel võid veel rongilt maha minna, vast ehk loobud sõjasõidust?“

Kuzma ei vastanud. Libistas kord pilgu üle salga juhi, vaatas siis teravalt vabatahtlik Kipsile ja puuris lõppeks oma silmad Mänsi omadesse. Kap-ten päris uuesti:

„Mõtle hästi järele, Kuzma, sõjaväl-jal on raske elu; tuleb kannatada kül-ma ja nälga ja võib saada surma.“

Mäns lisas sellele omalt poolt:

„Ja kui sa ehk kardad saabaste ja mütsi pärast, siis need jäävad sulle ikka, ka siis, kui sõidust loobud.“

Kuzma suunas silmad uuesti Mänsile. Ta lapselik vaade säras ja uppus jul-gesti Mänsi silmisse. Ja siis kostis ta selgelt:

„Ma ei taha maha minna. Tahan kaasa minna härra Mänsiga... ja Kipsiga.“

Mehed hüüdsid Kuzmale meelitusi, mõni hõikas koguni bravo! Vanahär-ra pani Kuzmale käe õlale ja ma nä-gin ning tundsin, et need kaks olevust on suured sõbrad.

Naiskangelane Anna Vares

(abielus Kukk. Vabadussõjas kandis Peeter Ronk'i nime).

Sünd. 7. XII 1901. a. Viljandimaal. Vabadussõjas teenis 1. ratsarügemendi sidekomandos vabatahtlikuna. Võttis osa lahinguist Narva rindel, Munamäe ja Marienburgi all ja Lätimaal. Lahinguis ülesnäidatud vahvuse eest annetati talle Vabaduse Rist (II/3).

taganemise käsk, kuna viivitamisest meid oleks võidud sisse piirata.

Algab paaniline taganemine.

Taganemise käsu saanud, jooksin talli, kus valisin 4 hobust, kelled lasksin kahe plaanvankri ette rakendada. Oma vastmobi-liseeritud sanitaarpersonaliga evakueerisin ambulantsi ja haavatud ning langenud rah-vaväelaste laibadki. Neid oli kaks või kolm. Rakendati hobuseid nii palju kui saadi ja püüti mõisast toidukraami ja kõike muud,

Asuti korraldama kaasavõetud pakke ja kastikesi, süvendati tutvusi ja vahetati küsimusi ning vastuseid. Nõnda saabus õhtune pimedus. Meie vagun, haagitud esimesena kaubarongi veduri taha, veeres aeglaselt sellesse saabunud pimedusse, meile tundmata tulevikku, peatudes mõnes jaamas sedavõrd kaua, et mõni agaram mees nurisema ja isegi vanduma kippus.

Hommikul vara Aegviidu jaamas tea-tati, et rong enam edasi ei sõida: olime saabunud rindele. Ega siis muud kui vagunist välja. Meeskond rivistus üle-vaatuseks kaubaaida lähedal platvormil; kuulipilduja ja padrunikastid asetati reele; meeste isiklikud kompsud pandi esialgu seina ääre hunnikusse.

Salga juhile oli Tallinnas antud käsk — pärast mahalaadimist liikuda kiiresti Narva maantee rajooni seal te-gutseva N. rügemendi käsutusse; rüge-mendi staabi asukohana oli märgitud Kõnnu mõis umbes 6 km lääne pool Valgejõe. Seega meil tuli marssida tublisti üle 25 km piki rinnet vasakule tiivale. Aegviidu jaamast alates võisi-me matka suunas kasutada head maan-tee ainult umbes 10 km, siis tuli min-na üle suure Koitjärve soo, kus ligi 10 km ulatuses võis leida ainult ajutisi ta-liteid.

Leitnant Kanarik, ametnik Moik ja veltveebel Männil said käsu ühisel jõul ja aega viitmata muretseda alevikust vähimalt kolm hobust regedega meie salga sõidutamiseks kohale. Meeskonnal kästi kiiresti einestada. Hakati siis otsima, mis kellelgi juhtus kaasas ole-ma, sest säärast luksust nagu välkõo-

mis vähegi võimalik, kaasa võtta, et see ei satuks vaenlasele. Hakkasime liikuma Laiuse poole. Peagi liikumine muutus kihutamiseks. Torma kõrtsist möödudes kuulsin nurmelt appihüüdu. Lasksin peatada hobused ja järele vaadata, kes seal on hädas. Selgus, et see oli üks väeosa ohvitseridest, kel olid haiged jalad ja kel seetõttu liikumine raske. Tema käsutuses olevad mehed olid kõik põgenenud ja teda maha jätnud. Võtsime hädasolija vankrite ja sõit jätkus.

Paar-kolm kilomeetrit Tormast eemal Lullikatku kohal peatati taganejad ja ohvitserid käsutasid mehed abelikku, et siin uuesti hakata korraldama vastupanu. Oma ambulantsi seadsin üles lähedal asuvasse koolimajja, kuhu lasksin viia sidematerjali ja kaasasolevad haavatud. Oli õhtune aeg ja ilm pilkane pime. Polnud kasutada ühtki lampi, vaid tuli toime tulla paari viletsa küünlajupiga.

Niipea kui kraamikastid olid koolimajja kantud, oli ka minu ambulantsiruum täis hädalisi. Ühel valutas siit, teisel sealt, kolmandal oli jalg ära hõõrdunud, neljandal palavik jne. Näis, et kolmveerand abitahtjast oli tulnud selleks, et kuidagi haigena hädaohhtlikust paigast eemale pääseda. Mõtlesin, mis selle toataie „hädalistega“ peale hakata. Aga enne veel kui mõtte sain lõpuni mõelda, algas väljas üsna lähedal kuulipilduja ragin. See oli nagu nõaviit — tuba otsekui pühiti hädalistest puhtaks. Hädalised jooksid välja ja suur osa neist jätkas paanilist põgenemist Laiuse poole, ilma et oleks vaevaks võtnud kontrollida, kelle kuulipilduja laseb või kuhu see laseb. Selgus, et oli tegemist meie omade kuulipildujatega, mis vahepeal oli suudetud ära parandada. Seda aga mehed ei teadnud. Nad olid veendunud, et meie kuulipildujad on rikked, ja kui kostis ta-ta-ta-ta, siis oli kindel, et tegemist on vaenlasega.

Kuna paanika sõdureid vallutas, siis polnud siin vastupanust juttugi, vaid taganemine jätkus täie hooga. Jälle tassisime ambulantsist oma kraami ja haavatud vankreile ning tahtsime reisi jätkata. Korraga kuuleme südantlõhestavat karjumist ja venekelset palvet „pomogite“. Pikkase pimeduse tõttu polnud muidugi hädalajast midagi näha, aga hääle järgi võis otsustada, et ta asub päris lähedal. Läksime hädalist otsima. Leidsimegi ta üsna koolimajja juurest. Hädaliseks osutus üks meie oma inimestest, kes praegu teenib tähtsal kohal. Kuulipilduja põrinat kuuldes oli tedagi vallutanud surmahirm. Majast välja tormates ta oli tahtnud otsekohe metsa joosta, polnud aga mallanud enam ringi minna, vaid hakanud

ronima üle rõhata, kuhu jäi kasukasabapidi teiba otsa. Ja et rihm kõvasti kasukal peal oli, siis jäi ta sinna rippuma ega saanud enam ei edasi ega tagasi. Aitasime hädalise aia otsast alla ja jätkasime taganemist.

Nüüd oli paanika juba päris suur. Torma mõisast kaasa võetud viljakottidest pilluti hulk teele maha, samuti pilluti maha muidki asju.

Laiuse kohal ratsutas taganejale vastu ohvitser, ratsakomando ülem Veidenbaum, kes sundis põgenejaid peatuma, ähvardades igäuhe maha lasta, kes veel julgeb sammu taganeda. Minul oma haavatutega lubas ta aga sõita Jõgevale.

Jooksikud Jõgeval.

Masendav oli pilt, mida pakkus Jõgeva jaam, kui sinna saabusin. Jaamas seisis rong, mis oli liikumas Tartu suunas. Rong oli sõdureist ja muist kodanikest otse täis kiilutud. Isegi katustel lebasid ja trepi käsi- puude küljes rippusid inimesed. See meenutas olukorda Rumeenia frondil 1917. aastal, kus vene väed meeletult põgenesid. Koos dr. Truusaga tormasime jaamailema juure ja ütlesime, et seda rongi ta ei tohi Tartu poole saata enne, kui selleks on antud korraldus, vastasel korral vastutab ta kas või oma eluga. Jaamaülem ajas algul veidike vastu, kuid oli peagi nõus. Nüüd läksime rongile, käisime kõik vagunid läbi ja igal pool manitsesime mehi, et nad rongilt maha tuleksid, sest see, mis nad praegu teevad, on väejooksu minek, mille eest kõige valjusega karistatakse. Samuti seletasime, et meile tuleb varsti abiväge — mõned saksa kompaniid, kellega koos lööme punased tagasi. Alguses ei tahtud meie nõudele tähelepanu pöörda. Kui aga kategoorilisemaks muutusime, siis ronis umbes 100 meest rongilt maha. Tartu saatsin diviisi staapi telegrammi, et Jõgevalt on Tartu poole teel desertööride rong, võetagu see Tartus „väärrikalt“ vastu.

Kui rong Jõgevalt oli ära sõitnud, katsusin sidet otsida oma väeosa ülemaga. Selgus, et see asus Laiuse kirikumõisas, kuhu sain telefoniühenduse. Esitasin raporti omavolilisest rongi kinnipidamisest Jõgeval ja meeste frondile käsutamisest. Ülem oli väga tänuлик ja palus rongilt maha tulnud mehed saata Laiusele, mida ka tegin. Nagu kapten Anderson mulle sel jutuajamisel teatas, oli tal kogu väeosast järele jäänud ainult 25 meest.

Taganemise lõpp.

Kuigi järgmisel päeval tuli meile appi üks rood Balti pataljonist, ei tulnud vastupanust

Laiusel ega Jõgeval suurt midagi välja, vaid olime sunnitud taganema Põltsamaa poole. Vahepeal oli aga tublisti lund sadanud, mis vankritega liikumise tei raskeks. Nii tuli teel Jõgevalt Põltsamaale vankrid maha jätta ja rekvireerida regesid transpordi abinõudeks.

Nagu teada, hakkasid meie väeosad kogunema Aidu ümbrusesse, kus jaanuari algul arenes mitmepäevane lahing, mis lõppes punaste tagasilöömisega. Oma ambulantsiga asusin Aidu naaberkülas, Lahaveres, kus veetsime ka jõulupühad. Elanike poolt võeti meid siin sõbralikult vastu ja kostitati jõulutoitudega, nii et pühad olid kõigiti korralikud. Ka punased ei tulistanud meid pühade ajal palju. Kuid meeste meeleolu oli siiski kaunis rõhutatud. Eriti suurendas rumumustunnet see, et meil polnud mingeid teateid, mis sünnib teistel frontidel. Side tagalaga oli väga puudulik.

Meeleolu tõstmiseks aitasid kaasa üksikud haritlastest sõdurid. Elavalt meenub juhtum, kus praegune Palamuse õpetaja A. Kerem, kes teenis sõdurina 4. roodus, kord enne lõunasöögi väljajagamist astus katla juure ja tähendas: „Enne kui siit toitu saate, kuulake mõni sõna.“ Ta pidas süütava isamaalise kõne, mis mehi vaimustas ja nende meeleolu parandas.

Aidu lahingust tuli mitmeid haavatuid. Esimene haavatu, kellele mul Lahaveres tuli abi anda, oli praegune tulundustegelane V. Annok.

Pealetung ja mobilisatsioon.

Pärast punaväe tagasilöömist Aidu all liikusime suurema vaevata Jõgeva poole ning vallutasime ka Jõgeva jaama ja alevi. Siin kuulutasime kohe välja mobilisatsiooni. Rahvaväe komisjoni esimeheks oli praegune adv. J. Kriisa, kuna mina olin määratud komisjoni arstiks.

Arstlikku läbivaatust kui niisugust komisjonis õigupoolest ei olnudki. Vaatasime korraks mehele näkku, ja kui ta kohta polnud andmeid, et ta võiks olla enamliku meelsusega, siis võtsime ta ka kohe vastu, sellele vaatamata, et paljud endid haiged ütlesid olevat. Vabastasime ainult need, kes olid ilmselt vigased.

Tartu vallutamise retke me kaasa teha ei saanud, kuna mehed olid liig väsinud. Jõudsim Tartu järgmisel päeval pärast linna vallutamist, aga linna meid ei lastud. Viibisime mõne tunni Raadi mõisas. Siit saadeti meid kohe edasi Luunjasse, kust jätkasime sõjakäiku üle Rasina Petseri poole.

ki ja selle juure kuuluvaid toiduaineid meile muidugi ei võidud Tallinnast kaasa anda. Aga varsti mehed toppisid väljaotsitud kehva toidupuulise taskuisese ja seljakotti tagasi. Selle muudatuse põhjustas Mäns, kes tagus ühe kaasasoleva kasti lahti ja kutsus mehi keha kinnitama. Toidukast tõmbas mehed ligi nagu magneet: seal leidsin külluses igasuguseid külmi roogi ja lisaks veel paar pudelit viina. Söödi aplalt, sest isu värskes talveõhus oli kõigil hea ja veel suupärasemad olid toidud.

„Kuld Lõvi“ kraam,“ teadis keegi seletada.

„Mispärast „Kuld Lõvi“ kraam, küsisin huvitunult kõrval seisvalt allohvitser Endelt, kes parajasti suitsuribivillakalt nähka maha kiskus.

„Noh, isand Mäns on ju „Kuld Lõvi“ peremees, tõi kaasa. Kas te seda ei teadnudki?“

„Ei...“

Ende imestas nüüd omakorda minu puuduliku informatsiooni üle ning ladus kõik välja, mis ta Mänsist teadis. Ja

need teated olid huvitavad: Mäns on „Päevalehe“ kaasosanikke, Tallinna parima hotelli peremees, tal on kesklinnas trükkikoda ja ühes suuremas tänavas kinnisvarad. Salga juht aga olevat Mänsi väimees. Selle asemel, et varandused valuutasse vahetada ja laevale kajuti tellida, ta olevat otsustanud ühes väimehega rindele sõita.

„Pange tähele,“ jätkas Ende, „see mees on fanaatiliselt kindel, et me võidame ja venelased üle piiri tagasi viskame. Juuksed on teisel halliks minemas, aga tuld ja energiat on rohkem kui noorel Kuzmal. Isevärki mees...“

Vaatlesin ahnelt seda isevärki meest suure mauseriga vasakul puusal. Kui lihtsalt ja otsekohelelt ta julgustas kõhklejaid veel ja veel kord sirutama kätt kasti sisemusse, võrtsitades oma ütlushi tabava ja igäuhele sobiva huumoriga. Mis ajas selle mehe väerinale? Kas ajaolu, et tal on varandusi, mida kaitsta? Vaevast küll. Kas tuli ta sellepärast, et väimees läks ja võib-olla kaasa kutsus? Võimalik. Aga ka

see vastus ei lahenda küsimust täies ulatuses. Suur armastus kodumaa vastu, usk võidusse ja äratundmine, et nüüd Eesti vajab kõiki mehi?...

Kanarik, Moik ja Männil saabusid küüthobustega. Kehakinnitamise lõppedes mehed jaotati regedele ja sõit algas. Esimesel reel istusid salga juht, Kanarik, Mäns, Männil ja mina. Sellele reele jäi ka kuulipilduja. Aegviidu alevikust lahkudes meid saatsid ainult kaks inimest — keegi kõhn vanake piilus väikese ühekordse maja hoovivärvast ja suletud poe trepil seisib tusase näoga kaupmees, sama kaupmees, kellelt Männil võttis ühe küüthobuse, vaatamata omaniku halisemistele.

Paari tunni möödudes pöörasime healt maanteelt metsavahelisele külateele. Hobustel oli siin märgatavalt raskem joosta, ega nad muidu tilkunud sammuma. Kui see külatee meie rännaku suunas lõppes, jätkasime edasiminekut kohati soistunud metsasel, kohati lahtisel maastikul. Siin leidsus vaid heina- ja puudeveoks sisseaetud reejälgi. Lõu-

Tallinna koolipoiste esimene lahing

7 koolipoissi 4. polgu „lábikáidavate komandos“

Kirjutanud Boris Landsberg-Lannes.

2.

Varsti algas toidujagamine. Katlakesi ei olnud vist ühelgi meist ligi. Nende aset täitsid plekkkruusid ja taldrekud. Mõnel puudusid üldse igasugused sööginõud. Imelikul kombel on meele jäänud esimeste päevade söögid ja ka igasugune tegevus üldiselt hoopis selgemalt ja üksikasjalikumalt kui hiljem. Väljakööks seisid õuel ja mehed sabas tangusuppi saamas. Ka meie, poisid, asusime sappa oma primitiivsete sööginõudega, ja portsjon kätte saadud, tõtasime tagasi põhkudele, et mõnuga leiba juure hammustades sooja toitu oma loomulikku teed lasta minna.

Nii oli möödunud mõni tund, kui ilmus keegi ohvitser ja küsis, kes tahab mõisa karja seljatagusesse ajama minna. Kindlasti üle poole mehi kargas püsti ja avaldas oma nõusolekut säärase „raske“ ülesande oma peale võtmiseks. Kuid tarvis oli ainult 12 meest, seepärast algas kauplemine ja seletamine, et ühel ei ole saapaid, teisel püssi, kolmandal tervis halb ja muud sellesarnast, peaasi, et aga saaks frondist kaugemale. Lõpuks kogus sääraseid „karjapoisse“ paar korda kaksteist ja kinni pidada oli neid võimata. Peale selle kasutas hulk mehi oma „lenduri elukutset“ ja õhtu jooksul oli mitmel korral märgata saladuslikku sosistamist üksikute gruppide hulgas, millele järgnes toast väljahiilimine ja kadumine.

Varsti tuli käsk koguneda väljas. Kähku korjasime omad seljakotid, padrunitaskud ja muu vara kokku ja rivistusime õues. Algas ütelugemine. Selle lõpptulemus oli üllatav ja häbistav. Ei vastuta täpsete arvude eest, aga vahekord oli igatahes sarnane: nimekirja järele pidi lábikáidavate komandos olema 38 ohvitseri ja 124 sõdurit, platsil oli aga 38 ohvitseri ja 84 sõdurit. Nii oli kolmandik meeste arvust päeva jooksul „haihtunud“, kes karja ajama läinud, kes lihtsalt „ära lennanud“. Ülemad olid täis viha, sajatasid ja ähvardasid jooksikuid ning manitsesid meid, ülejäänuid, ridadesse püsima jääda ja omi kohuseid kodumaa vastu ausalt täita. Võtsime seda südamesse ja tundsim end moraalselt tugevamatenä kui enne. Siis teatati meile, et me esiliinile läheme, teisi roode vahetama, kes algusest saadik vaenlasega on olnud vastamisi.

Sõjamarss algab. Siis jagati meile tubakat, oli mingisugune saksa ersatstubakas pakkides, mis sel ajal haruldane. Pidime juba liikuma hakkama, kui kohale jõudis padrunivoor.

Teel läks ilm sandikis. Hakkas tuiskama ja kibe tuul pani silmad vett jooksma ega lubanud pead tõsta, muidu oleks lumi kaela purema hakanud. Olime vist Jõhvi jaama lähikonda jõudnud, kui vastu tuli salk sõdureid. Meid peatati. Lipnik Kadaja, meie komandöör, küsis, mis väeosa see on ja kust tulevad. Vastust ei tulnud. Küsis, kes on ülemus. Ka ülemat ei olnud. Selgus üksikute meeste pihtimisest, et on neljanda polgu roodumehed, kes omavoliliselt liinilt ära tulnud. Lipn. Kadaja pööras alguses palvega nende poole: „Ma palun teid ümber pöörata ja meie järel kaasa tulla!“ Mehed vastu, et nad on väsinud, külmunud, mõni ütles lihtsalt ei ja jäid paigale. Siis tõmbas Kadaja revolvi välja ja tõstis häält kárgatades: „Aga nüüd ma käsen teid kaasa tulla! Kes vastu hakkab, lastakse maha!“ See juba mõjus. Vastumeelselt, kuid sõnalausumata, seadsid roodu mehed end meie sappa üles ja me liikusime edasi.

Maantee pööras poolvasakus suunas raudteest ära. Tuli minna enamasti läbi metsa. See andis tuisu eest kaunist varju, ja käimisest soojenenud tõusis ka meie tuju ja katsusime isegi laulu lahti lüüa. Kuid suurt me kätte ei saanud; sest laulmine keelati

na paiku jõudsimel ühe saeveski juure. Andsime hobustele puhkust ja natuke süüa. Sara all askeldavatelt meestelt pärisime uudiseid ja andmeid vaenlase kohta. Mehed vastasid, et neil pole ühtki uudist, ja punastest ei teadvat nad midagi.

Umbes tunni pärast matkasime jälle edasi, ikka mööda taliteid káidura metsa vahel ja soisel lagendikul, orienteerudes kaardi ja kompassi järele. Ümberringi vaikus, ei ühtki pauku lähedal ega kaugemal, ei mingit märki rinde olemasolust. Arvestuste kohaselt olime õigel suunal ja umbes 10—12 km möödudes pidime jõudma Narva maantee piirkonda.

Aga mis siis, kui rinne on vahepeal veelgi nihkunud läände?... Mis siis, kui meie rahulik neljast reest koosnev voor satub ootamatult punastele sülle? Sest käsk minna Kõnnule anti kaks päeva tagasi, ja mis on sündinud vahepeal, sellest polnud kellelgi aimu. Ot-

sustasime seada end „lahinguväljal“ — kuulipilduja esimesel reel pandi rohkem käepärast ja padrunikassett peale; mehed laadisid püssid ja hoidsid neid põlvedel või käes, kuidas kellelegi mugavam. Oli tõenäoline, et kohal, kus viibisime, rinne pidi olema rebenenud, muidu polnud seletatav meid ümbritsev absoluutne vaikus.

Kellaosuti liikumisega õhtule hakkas ärevust tekkima. Kas jõuame õieti kohale? Kõiki huvitas üks ja sama küsimus — mispärast pole kuulda ei vasakul ega paremal, ei lähedal ega kaugel laskmist või muud sarnast, mis näitaks, et siin on pooled vastamisi. Ons viimati punased juba taganema löödud ja meie väed kümnekond kilomeetrit edasi läinud?... Varsti peaks olukord selguma, veel enne kui läheb pimedaks. Ei ole sõjas midagi halvemat kui teadmata olek. Üksikute meeste saatmine ette luurele oleks olnud väga hea, kuid jallastatud luure paratamatult oleks pi-

kohe ära. Tunni või rohkem marssides jõudsimel Liiva kõrtsi juure.

See oligi meie sihtkoht. Osa mehi saadeti kohe roodu valve-töket vahetama, osa silla juure, mis mõne aja eest põlema pandud ja nüüd puude taga kumas, valvele. Suurem osa jäi kohapeale õomajale.

Teisel hommikul seati meid ritta, et jagusid ümber korraldada. Püüdsime kõik poisid seitsmekesi ühte jakku saada, kuid karm ülemus ei teinud sellest väljagi ja kaks-kolm meie seast sattus teise jakku. See osa, kuhu teiste hulgas Raudsepp määrati, läks kohe kuhugile välja, vist valvetökkesse, meil aga midagi teha ei olnud.

Näeme esimest korda sõjavange. Luusisime siis samuti ringi ja kuulasime pealt roodumeeste lahingseiklusi. Keskpäeval tuli metsast nähtavale trobikond sõdureid, mõnel kaks püssi õlal, mõni päris ilma. Meile — võhikuile — oli see pilt alguses arusaamata, aga siis kõrvalseisjate märkustest saime aru, milles asi seisab. See oli nimelt meie luure, kes metsas kaks punast luurajat tabanud ja need vangi võtnud. Esimesi vange näha oli meil muidugi uudiseks, vahitsime neid kui imeloomi: olid noored poisid nagu meegi, kehvalt rietatud, tibla näod ees. Mõni mees meie seast laskis nende aadressil paar sõimusõna ja ähvardust lendu, mis mehi veidi võpatama pani. Kuhu vangid jäid, kas saadeti edasi või lasti maha, ma ei tea.

Varsti tuli silmapiirile meie „patarei“ — kaks väljakööki — paremat sel ajal veel ei olnud, ja selle asemel et vaenlasi tulistada, hakkas meie kõhtu tulise kapsasupiga pommitama. Poisid kogunesid kõik kõrtsi juures asuvasse sauna ja korraldasid päris viisaka söömingu, sest suuremal jaol oli kodust kaasavõetud toidumoonast veel mõnda järel.

Asume lahingulokorda. Videvikus hakkas ärevus meeste seas maad võtma. Meie ei taibanud, milles asi seisab, aga kuulsime siis, et luure on kindlaks teinud, et punased alustavad pealetungi. Kohe tuligi käsk rivistuda. Vaevast olid mehed kohale jõudnud, kui algas kiirmars, kohati päris joostes. Viidi positsioonidele.

Istusime kraavis, lahinguelne ärevus mässas sees. Käed värisid palavlikult, kui püsti laadima hakkasin, ise punaste tulekut oodates. Ka mu sõbrad ei olnud külmaverelisemad: põlevate silmadega ja äreva sosinaga vahetasime ahelikus muljeid selle üle, kus vaenlane võiks olla, kust peale tuleb, kuidas lasta, kahtlus püsi korrasolekus ja muud sarnast. Peale esimest ärevust tuli vaikus. Kõik jäid ootama. Ka ilm oli vagane, suurendades sellega olukorra salapäralisust. Oli kuulda teisel pool jõge koerte haukumist, järjekindlat haukumist kellegi peale, mitte lihtsalt ajaviiteks.

Lahing algab. Siis järsku paremal tiival, silla kohal, kuuldus kõva hüüdu, millest eraldasin „kes seal on?“. Kohe selle peale kostis paremalt tiival paar pauku ja selle järel pistis uluma terve ahelik. Punaste poolt samuti. Esimestel momentidel oli laskimine päris metsik: iga mees laadis ja laskis nii ruttu kui vähegi suutis. Ei olnud aega sihtida ega märki otsida — pimedus ei lubanud seda nii-kui-nii teha — katsuti aga võimalikult rohkesti kuule välja lasta. Mitte üksi püssimehed ei läinud hasarti, vaid ka kuulipildurid laskisid terved lindid ühe ropuga välja. Ka nemed olid haaratud lahinguärevusest. Kui püssirauad juba tuliseks läinud ja padrunid kahanenud, tuli kainenemine. Küsiti komandöörile käest padrunite lisa. Saadigi paar plekki, mis ahelikku

durданud salga rännaku kiirust. Aega kaotada me kuidagi ei tahtnud. Ja kuna domineeris arvamine, et asume ikkagi rinde taga, oma territooriumil, siis matkasime edasi, tulgu mis tuleb.

Aga nüüd... „Seis!“

Sealt tuleb vastu kaks hobust ja regedel on näha mehi. Kes nad on? Bionokliga on selgesti näha kolm meest. Ei mingisugust tundemärki relvadest, aga need võivad ka peidetud olla. Kas on tegemist ainult nende kahe reega või ilmub neid veelgi? Jätsime taga sõitva meeskonna ootama, esimese reega liikusime tundmatuile vastu. Peatus mõlema pool.

— Kes te olete? hõikame.

„Ah meie või?“ pärrib omakorda esimeselt peatunud reelt keskealine talumehe välimusega isik.

— Teie jah!

— Meie oleme siitkandi mehed.

— Kuhu lähete?

mööda edasi anti ja kust iga mees endale tagavara soetas. Oli kuulda, et üks mees oli juba surma saanud ja teine haavata. Meie poisid olid kõik terved. Hakkasime nüüd juba teadlikumalt sihtima, aimates pimeduses vaenlaste võimalikke asupaiku ja jätsime laskmise harvemaks. Vahepehel tekkisid juba lühikesed pausid, kuid siis kuuldus jällegi korraga kolm-neli lasku. Seljataga palistas mets maanteed viie sammu kauguselt. Sealt võisime näha punaste küttide osavust: enamasti olid puud sülla- kahe kõrguselt punaste kuulide poolt tabatud, mida tõendasid valgendavad puukoore tükkikesed. Kuid mõni kuul löikas hoopis ladvast otsakese, mis sahisedes maha türlas. Kui meie lasketagajärjed samasugused olid, siis polnud punastel põhjust hirmu tunda meie ees.

Kuulide vingumine sundis instinktiivselt punastele kumardusi tegema. Ja kui veel kuulipilduja laulu pea kohal tundsid, tuli ka mõistus appi ja langetas pea juba teadlikult püssipära juure. Kuid surma hirmust või üldse hirmust polnud lahingu kestvuses aimugi. Umberpöörduvalt — kogu olemist valdas hasart ja lahinguvaimustus. Olukorra uudsus ja põnevus rahuldaski külluses igas inimeses peituvat seiklusihha, nii et enesekaitse instinktil lahingu kestvusel palju kaasa rääkida ei olnud. Hiljem hakkas teatud rahutus siiski enesekindlust tülitama: see tuli nimelt sellest, et padrunid otsakorrale jõudsid ja uusi ei tulnud ega tulnud. Iga paugu järel lugesin üle, palju veel järel on ja rahutus aina kasvas. Ka sõprade juures olid asjad sama halvloomulised.

„Metsa!“ Laskmine kippus meie pool päris soiku jääma, punased aga tulistasid keskmises tempos edasi. Äkki ümberringi mingi müdin, kuulen paremalt tiivalt pool-hüüdu, pool-sosinat — „metsa!“ Ja näen, mehed keeravad kannu pealt ringi ja suunduvad joostes metsa. Vasakul tiival kestab veel lühikest aega laskmine, siis jääb ka seal vaik. Olime kõik haaratud sest ootamatul kombel tekkinud kabuhirmust ja söötsime teistele järele. Püüdsime oma poisid kokku hoida, mis osaliselt ka korda läks. Koos taganesime, — õigem põgenesime. Seda õudust ja pettumust, mis metsas meid piinas, on raske kirjeldada.

Esimest korda olime lahingus ja nii häbitavalt pidi see lõpema! Meie ünistused kangelaslikust võitlusest, vastupanust viimse vereitilgani ja kodumaa kaitsmise vaimustusest, — olid hävitatud ühe hoobiga. Lootsime oma eeskujuga vanemaid sõjakaaslasti ergutada ja neisse istutada usku võidusse. Ja nüüd patrasime pimedas tihedas metsas, unustatud oli vahvus ja kangelasmeel. Vallutatud ürgsest kabuhirmust oli suurema osa meeste mureks enamlaste eest põgenemine, hirm nende kätte vangi langeda. Õudust suurendas veel pilkane pimedus, mida osalt aitas kergendada lume valgendamine ja teiseks oskamatus metsas orienteeruda. Selle tunnistuseks on asjaolu, et metsa jookstes mõtlesime võtta suuna maantee poole, umbes Liiva kõrtsi peale, kuid jõudsimme välja 90 kraadi vasakule — raudteele.

Kohtamine soomusrongiga. Ei tea aega määrata, kuid arvatavasti vähemalt tund aega eksisime metsas ringi, kui nägime, et vasakult poolt puude vahelt taevast valgeneb. Ettevaatlikult hüüdsime sinna poole, näeme — raudtee. See leidis ajas meie pead päris sassi. Lootsime maanteele jõuda ja nüüd korraga olime raudtee ääres. Samal ajal märkasime kaugemal raudteel tulesid, mis meie poole liikumas. Esimene mõte, mis meid rabas, oli — punaste soomusrong. Jäime liikumatult puude varju seisma. Ja siis hakkaski rong pommitama, kuid mitte meid, kelle olemasolust tal aimugi ei võinud olla, vaid kuulid vihisesid meist kaugele mööda kuhugi sinna, kust tulime või veel kaugemalegi. Pikapeale hakkasime uskuma, et see on ikka meie oma soomusrong, sest punased juba oma seljatagust pommitama ei hakkaks ja teiseks ei võinud punastel üldse soomusrongi olla, sest sillad Narvas olid ju lõhutud ja nädala ajaga ei jõudnud nad neid ju ometi ära parandada.

Niiviisi arutades otsustasime soomusrongi juure minna. Kuid pean tunnistama, et kahtlus selles, kas ta ikka tõesti meie oma rong on, kadus lõplikult alles siis, kui me päris tema juurde välja jõudsimme. Ei tea missugused arutlused sundisid meid otsust tegema, et peame teisele poole raudteed minema. Soomusrong oli umbes 50-ne sammu kaugusel ja lähenes aeglaselt, umbes jalakäija kiirusega, olles tulistamise katkestanud. Tulime metsa varjust välja ja jooksimise kiiresti üle raudtee ise kättega vehkides, sellega märku anda tahtes, et oleme omad. Olen hiljem mõelnud, kui kergesti ei oleks meist selle manöövri tõttu ainult puder ja kapsad järele jääda võinud, sest soomusrong, nähes äkki ebamääraseid kogusid raudteel liikumas, oleks meid vaenlasteks võinud pidada ja sellekohaselt ka ümber käia — paar tulist kartetschi meie pihta lastes. Õnneks aga seda ei sündinud. Arvatavasti oli neil Pühajõe lahingu nurjaminek juba teada ja meeste lalijooksmine samuti.

Nii jõudsimme teisele poole raudteed ja hakkasime soomusrongi juure ruttama. Tulime veduri juure. Seal oli mees, revolver käes, vastas, käratades — „Kes olete?“ Tundsimme temas ära leitn. Attemanni, kellega suvel jahtklubis tutvunud olin. Ta alguses ei tunnud mind ära, siis aga laskis mind vedurile. Seletasin talle lühidalt loo; et oleme neljandast polgust ja kaotasime lahingu. Attemann oli veduri komandandiks ega lubanud meil kaua seal olla.

Ei tule enam meele, kuidas me Jõhvi jaama saime, kas viis meid soomusrong või läksime jala.

Kuuluseta lahingu tagajärjed. Jõhvi jaamas, teada saades, et oleme läbikäidavate komandos, võeti meid vaenuliselt vastu, paigutati puhvetiruumi kui väejooksikuid. Ahvardati meid sõjakohtu kätte anda. See käis muidugi terve komando koosseisu kohta, alates ülemustega. Meie — koolipoiste — südametunnistus oli puhas, sest me jätsime oma seisukohad maha alles siis, kui parem tiib juba oli põgenenud. Teiseks olime lahinguliselt täiesti võhikud ega võinud seepärast seisukorra tõelikkust omale ette kujutada. Ja see paaniline — „metsa!“ — röövis meilt igasuguse heroismi ja löi meid ettekujutuse, et punased on otse kannul ja et iga silmapilk võivad meid vangi võtta. Niisugust aruandematut hirmu, mis igasuguse mõtlemisvõime riisub ja järelejätmatu õudusega terve olemise täidab, ei tunnud ma pärast kogu Vabadussõja kestet, kui sel esimesel kohtamisel punastega. Tõsi, ka hiljem oli mitmel ja mitmel korral momente, kus oma elupäevadel lõpu arvasin olevat, kuid nii alandavat hirmu pole mul pärast enam olnud.

Konutasime Jõhvi jaama puhvetiruumes põrandal. Meeleolu oli kaugel alla nulli.

Pikapeale hakkas nukrus kaduma. Mõned mehed, esotsas Kallismaaga, oskasid igas olukorras nalja leida, ja nende algatusel hakkas siit ja sealt naljatilku kukkuma, mis meeleolu veidi parandas ja sünged mõtted varju tõrjus. Mis me tuju tõstis, oli see, et kõik seitsmekesi elus ja koos olime, ehkki alguses gruppidega metsas üksteisest lahku läksime ja, kuni jaama ruumidesse sattumiseni, üksteise saatusest midagi ei teadnud.

Järgmisel hommikul käsutati meid välja ja rivistati terve läbikäidavate komando ülematega esotsas lõunapoolse raudteest jaama vastas üles. Soomusrong seisis jaamast vähe idapoolse ja saatis aegajalt mürske enamlaste poole. Siis tuli jaama poolt paar meest meie rivi ette. Need olid Pitka ja Irv. Pitka küsis, kes on komando ülem. Paremalt tiivalt astus ette kapten, vanapoolne tumedate prillidega, halli Vene ohvitseri sineliga, veidi küürus mees ja jäi, au andes, Pitka ette seisma. Pitka sõimas tema läbi, et ta ei oska mehi paigal hoida ja et jookseb lahingust ära, ilma et seks põhjust oleks. Pragas ja paukus veel tükk aega, kus ka meie oma osa saime, ja tagajärjeks oli see, et kapten reamehiks alandati ja tema asemele ülem-leitn. Tann komandoülemaks määrati.

*

Ja siis jätkas komando oma sõjateed...

— Saeveskisse.
— Kas punased on siit kaugel?
— Kas teie olete siis eestlased, eesti valged või?
— No kas te siis ise aru ei saa!
— Kes nüüd aru saab, mis siin sünnib, kes kellega sõdib; näe, Narva poolt tulnute hulgas samuti eestlasi.
Salga juht, Mäns ja mina ronjime maha ja astume tundmatute juure. Mehed näivad olevat kõvasti umbusklikud ja aradki. Laikkamatult nad piiluvad meie reel laskevalmis kuulipildujat.
Mäns ütleb mehele, kes senini meiega rääkis:
— Kuulge, te olete ju eestlane?
— Olen.
— Kas valge või punane?...
— Ei meie ole kumbagi.
Jälle ummik. Salga juht ütleb nüüd karedal ja käskival toonil:
— Mehed, ma küsin teilt lühidalt ja selgelt — kui kaugel on Narva maantee ja kus asuvad punased? Kui valetate,

siis läheb teil halvasti. Ja nüüd, kähku!
— Suurele maanteele... tea, kas tulebki viit versta...
— Ja punased?
— Punased tulid hommikul meie külasse sisse, aga läksid jälle edasi; kus nad praegu on, seda tõesti ei tea.
— Kus teie küla asub?
Siitsamast, kui lähete metsatukast läbi, hakkavadki meie põllud.
— Kas Konnu mõisat teate?
— Ikka teame.
— Kas seal on punased või valged?
— Eks ikka vist punased... Ei kindlasti tea midagi, aga hommikul meil nõnda kuulda oli...
Salga juht käskis külameestel kohe edasi sõita, ja hästi kiiresti, mida rütem, seda parem. Mäns jõudis siiski veel küsida:
Kas olete peremees või maatamees?
— Peremees.
Ja need teised?

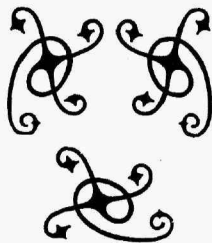
Eks poiss ole mu oma poeg ja teine on Sooaru Madis.
Külamehed andsid hobustele piitsa ja nõnda need Sooaru Madis, üks teine peremees ja tema noor tugev poeg kadusid silmist talitsee kaugemal pöörangul.
Meile oli nüüd lõplikult selge, et vahepeal on punased veelgi edasi läinud, meie väed taganenud ja et asume punaste seljataga. Kuid rinne siinkohal pidi olema sedavõrd „auklik“, et sellest läbihiilimine pidi õnnestuma. Metsatuka lähedal õletuusti — teetähise juurest keerasid mõned reejäljed vasakule. Otsustasime pöörduda sellele teele, et välja jõuda maanteele Kahala küla kohal, oletades, et kaugemale meie väed vaevalt olid taandunud. Mehed regedel istusid seljad vastakuti, püssid laskevalmis käes. Hobuseid sunniti erksamale sammule ja kui tee vähegi lubas, siis traavile.
Juba hakkas saabuma videvik.

(Järgneb.)

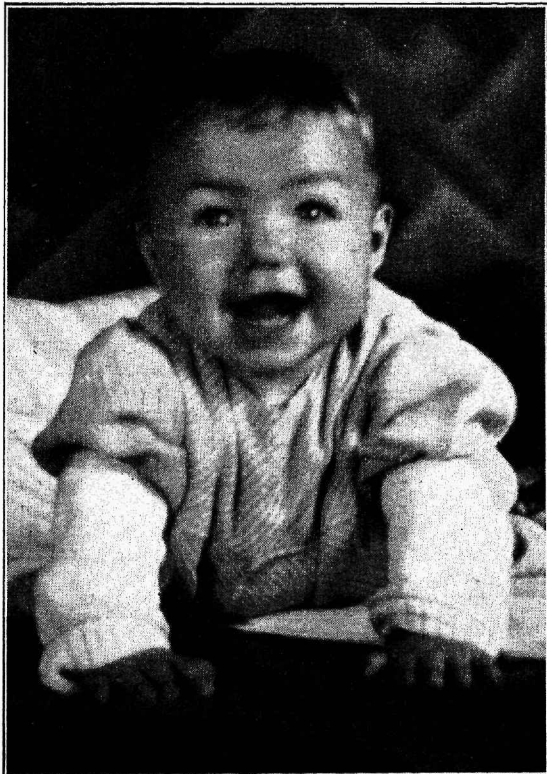

*Kpt. Valter Pini (†) tütar
Evi*

*Vabadussõja
sangarite
järeltulejaid*

*Toimet. J. Taklaja (V. R. 11/3) poeg
Peeter-Jaan*

*Soomusronglase Alfr. Rästase tütar
Heda*

*Dr. G. Kallau poeg
Jüri*

VABADUSSÕJA KANGELASTE SÜNNIPÄEVI NOVEMBRIS 1936

Ohv.-aset. Aug. Ahas (V. R. II/3),
sünd. 2. XI 1894 Valguta v.
N.-allohv. Joh. Koov (V. R. II/3),
sünd. 2. XI 1881 Reomäel. Saab 55-a.
Jakob Videvik (V. R. II/3), sünd.
2. XI 1894 Saksi v.
Kpt. Osv. Eisen (V. R. I/3), sünd.
4. XI 1892 Sõmerpalu v.
Kol.-ltm. Joh. Kajak (V. R. I/3),
sünd. 4. XI 1885 Kudina v.
V.-allohv. Ado Pärn (V. R. II/3),
sünd. 4. XI 1897 Vana-Vändra v.
Joh. Reinberg (V. R. II/3), sünd.
4. XI 1886 Peetri v. Saab 50-a.
Kapral Jüri Takel (V. R. II/3),
sünd. 4. XI 1890 Heimtali v.
San.-mjr. Oskar Reiman (V. R.
I/2), sünd. 5. XI 1883 S.-Jaani alevis.
Ohv.-aset. Nikolai Animägi (V.
R. II/3), sünd. 5. XI 1894 Viljandi v.
N.-allohv. Joh. Möllerson (V. R.
II/3), sünd. 5. XI 1898 Laiuse v.
Ohv.-aset. Boris Parm (V. R. II/3),
sünd. 5. XI 1891 Lehtse v.
Ohv.-aset. Aug. Larm (V. R. II/3),
sünd. 6. XI 1894 Pornuse v.
Aleks. Repnau (V. R. II/3), sünd.
6. XI 1890.
Kol.-ltm. Paul Kunnus (V. R. I/3
ja II/3), sünd. 7. XI 1888 Vastse-
liina v.
V.-allohv. Herb. Lukk (V. R. II/3),
sünd. 7. XI 1898 Vastse-Kuuste v.
N.-allohv. Arnold Rud. Orik (V. R.
II/3), sünd. 7. XI 1897 Võisiku v.
Kapral Mihkel Peedimann (V. R.
II/3), sünd. 7. XI 1894.
Kpt.-mjr. Joh. Plaks (V. R. I/3),
sünd. 7. XI 1894 Peterburis.
Kpt. Julius Eilandt (V. R. II/3),
sünd. 8. XI 1898 Tallinnas.
Kpt. Elmar Veinberg (V. R.
II/3), sünd. 8. XI 1895 Viljandis.
Veltv. Ed. Abel (V. R. II/3), sünd.
9. XI 1886 Tartus. Saab 50-a.
N.-allohv. Martin Hints (V. R.
II/3), sünd. 9. XI 1889 Sauga v.
V.-allohv. Kristjan Kals (V. R.
II/3), sünd. 9. XI 1895 Hallinga v.
Leitn. Anton Pelpson (V. R. II/3),
sünd. 9. XI 1897 Jõhvi v.
V.-allohv. Martin Reinart (V. R.
II/3), sünd. 9. XI 1897 Särevere v.
Kpt. Aug. Enok (V. R. II/3), sünd.
10. XI 1896 Enge v. Saab 40 a.
Karl Jaanus (V. R. II/3), sünd.
10. XI 1899 Vana-Põltsamaa v.
V.-allohv. Feliks Martinson (V.
R. II/3), sünd. 10. XI 1889 Valguta as.
Kpt. Feliks Tannebaum (V. R.
II/3), sünd. 10. XI 1893 Krimmis.
Kpt. Heinrich Stunde (V. R. II/3),
sünd. 11. XI 1897 Narvas.
Jakob Ant (V. R. II/3), sünd. 12.
XI 1899 Soosaare v.
Kpt. Rud. Tarik (V. R. II/3),
sünd. 12. XI 1895 Pikkuse v.
N.-allohv. Aug. Kaldas (V. R.
II/3), sünd. 13. XI 1895 Salla v.
V.-allohv. Aug. Summataavet
(V. R. II/3), sünd. 13. XI 1896 Vihula
v. Saab 40-a.
Kpt. Nikolai Viitak (V. R. I/3),
sünd. 14. XI 1896 Saarde v. Saab 40-a.
Karl Luts (V. R. III/1), sünd. 15.
XI 1883 Peterburis.
N.-allohv. Joh. Kattai (V. R. II/3),
sünd. 15. XI 1898 Sangaste v.
V.-allohv. Karl Keuts (Kents) (V.
R. II/3), sünd. 15. XI 1897 Karula v.

Veltveebel Ed. Abel 50-aastane.

Vabaduse Risti kavaler Ed. Abel pühitseb
9. novembril oma 50. aasta sünnipäeva.
Sai kolm korda haavata. Vabadussõjast
võttis osa lahingutest 2. jalg. rüü. kuulip-
komp. rühmavanemana ja veltveebliina
kuni sõja lõpuni. Vahuse eest omab
III. 3. j. Vabaduse Risti. Praegu teenib
kaitseväes üleajateenijana ja on silma-
paistvamaid kujusid Tartu allohitseride
peres.

N.-ltm. Osv. Pakkas (V. R. II/3),
sünd. 15. XI 1901 Narvas.
V.-allohv. Alfr. Lapp (V. R. II/3),
sünd. 16. XI 1900 Puiatu v.
Mart Jakobson (V. R. II/3),
sünd. 17. XI 1898 Väikveres.
Rud. Puss (V. R. II/3), sünd. 18.
XI 1900 Jõhvi v.
Hans Rõuk (V. R. II/3), sünd. 18.
XI 1893 Sürgevare v.
Kol. Martin Terras (V. R. I/3),
sünd. 18. XI 1875 Põltsamaal.
N.-ltm. Roland Kangro (V. R.
II/3), sünd. 19. XI 1902 Vana-Antsla v.
Kapral Alfr. Stern (V. R. II/3),
sünd. 20. XI 1898 Keldrimäel.
Kapral Artur Krimming (V. R.
II/3), sünd. 21. XI 1896 Tallinnas. Saab
40-aast.
Kapral Jakob Beskov (V. R. II/3),
sünd. 21. XI 1890 Kõnnu v.

V.-allohv. Joosep Aaren (V. R.
II/3), sünd. 22. XI 1899 Võisiku v.
Kol.-ltm. Hans Vanaveski (V. R.
I/3), sünd. 22. XI 1888 Juuru v.
Mereväekapten Valentin Grenz (V.
R. I/3), sünd. 23. XI 1888 Paldiskis.
Ltn. Aug. Preis (V. R. II/3), sünd.
23. XI 1890 Roela v.
N.-allohv. Aleks. Gerhard (V. R.
II/3), sünd. 24. XI 1898 Undla v.
Ohv.-aset. Karl Ivand (V. R. II/3),
sünd. 24. XI 1897 Veriora v.
N.-allohv. Aug. Lell (V. R. II/3),
sünd. 24. XI 1894 Veinjärve v.
V.-allohv. Jaan Lender (V. R.
II/3), sünd. 24. XI 1891 Holstre v.
Filip Jaanson (V. R. II/3), sünd.
25. XI 1899 Prääma m.
Ohv.-aset. Arnold Lell (V. R. I/3),
sünd. 25. XI 1897 Tallinnas.
Lipnik Aleksei Melts (V. R. II/3),
sünd. 25. XI 1896 Võru v.
V.-allohv. Karl Plink (V. R. II/3),
sünd. 25. XI 1894 Kapu v.
Kpt.-mjr. Tiido Kraus (V. R. II/2
ja II/3), sünd. 26. XI 1887 Somp m.
N.-allohv. Anton Kose (V. R. II/3),
sünd. 26. XI 1899 Tõstamaa v.
Mjr. Arnold Sinka (V. R. II/3),
sünd. 26. XI 1897 Kaisma v.
Kapral Leopold Lindermann (V.
R. II/3), sünd. 28. XI 1893 Krimmis.
Mjr. Vold. Silbermann (V. R.
II/3), sünd. 28. XI 1890 Paides.
Edgar Eik (V. R. II/3), sünd. 29.
XI 1902 Tallinnas.
V.-allohv. Egon Hindreus (V. R.
II/3), sünd. 29. XI 1894 Tallinnas.
Ltn. Julius Kannelaud (V. R.
I/3), sünd. 29. XI 1896 Viljandimaal.
Ltn. Hans Võrk (V. R. I/3), sünd.
29. XI 1896 Tapa külas. Saab 40-a.
Otto Strandman (V. R. III/1),
sünd. XI 1875 Undla v.
Kapral Aleks. Müürik (V. R. II/3),
sünd. 30. XI 1888 Pada v.
Veltv. Alfr. Palginõmm (V. R.
II/3), sünd. 30. XI 1896 Albu v. Saab
40-aast.
Kpt. Paul Pentson (V. R. I/3),
sünd. 30. XI 1887 Pärnus.
V.-allohv. Martin Tampuu (V. R.
II/3), sünd. 30. XI 1882 Vana-Vändra v.

Sakala partisanide „soomusautost“ ja „isesõitjast“.

Kui Sakala partisanid 1919. aasta
juulikuus vallutasid Ostrovi lähedal
Trummalova mõisa, leidsid nad sealt
eest päris korras isesõitja rehepeksu-
garnituuri. Kuna punaste rinne jäi pü-
sima just mõisa külje alla ja meie
meestel jätkus vahepeal aega naljata-
misekski, siis otsustati punastele män-
gida väike vigur ka selle isesõitjaga.
Meeste hulgas leidis kolm osavat mo-
toristi, kes löid isesõitjale hääled sisse.
Nüüd tehti see kiiruga „soomusautoks“.
See ümbertegemine seisis aga vaid sel-
les, et peksugarnituurile asetati paar
kuulipildujat ja neljaliikmeline mees-
kond ning tossutati siis suure vilista-
mise ja ähkimisega mõisaõuest vaenla-
se rinde poole.

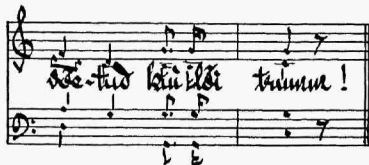
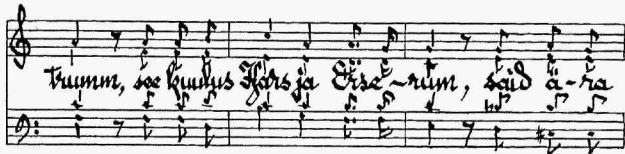
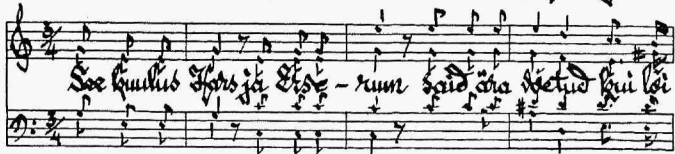
Nii liigutigi juba vaenlasele õige lä-
hedale, kuid „soomusauto“ mehed taht-
sid siis venelasele näidata ka oma sõja-
masina manööverdamisvõimeid ja pöör-
sid kitsukesel teel otse risti, et tulis-

tada vaenlast ka küljelt. Seejuures sat-
tusid aga isesõitja rattad kraavikalla-
kule ja sõjamasin kukkus suure ragina-
ga ümber. „Soomusauto“ mehed kui ka
teised katsusid nüüd, et kiiruga mõisa-
müüride varju tagasi said, sest punased
avasid nüüd ägeda tule. Pealetung oli
aga siiski tehtud ja seda operatsiooni
mäletatakse praegu kui ainust võitlust,
kus Sakala partisanidel oli kasutada ka
oma „soomusauto“.

Teine keeruline masinavärk oli Sa-
kala partisanidel kasutada Põhja-Lätis
Pagrovski vallutamise järele. Seal lan-
ges nende saagiks küljkorviga mootor-
ratas, mis näis olevat küll kõigiti sõi-
dukõlvuline, aga kahjuks ei osanud
ükski mees sellega midagi peale hakata.
Kuna aga kergestijooksvat sõiduriista
ei tahtud ka kasutada seista lasta, siis
rakendati mootorrattale lihtsalt hobune
ette ja mängiti niiviisi sõites suurt
saksa.

See kuulus Kars...

Stroomuisevõivad Joh. Jürgenson.

Kooliõpetajate roodu sõjalaul.

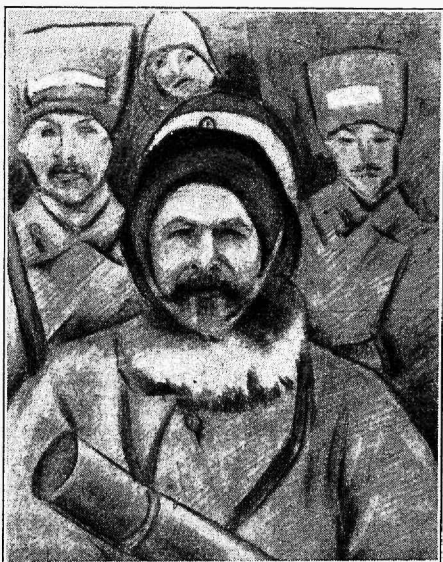
Tallinna kaitsepataljoni allüksusena kujundati kooliõpetajate rood, kelle lahingute-seeria algas pärast Tartu vallutamist Reolas. Kooliõpetajate roodu lahingute ajalugu on muu hulgas jäädvustatud salmides. Algas „lugulaulu“ loomine nõnda: Rood seisab parajasti Kimmo läheduses. Teiskordselt saabuvad „Ühistöö“ kingitused — maiusaineid, sooje sokke, kindaid ja muud. Muu hulgas veel ilmatu suur pudel rummi, mis sakslaste pärandusena Tallinnas kuskilt oli leitud.

Roodu mehi asub mõisatöölise majas. Tuju on hea, milleks vast rumm kaasa aitas. Viktor Päss (praegune Prantsuse lütseumi direktor) ja Peeter Treiberg (nüüd Tarvel, Tartu ülik. professor) alustavad vana kuulsat türgisõjaagest laulu: „See kuulus Kars ja Erserum, said ära võetud, kui löi trumm“. Kaaslased lisavad vemmavärsse.

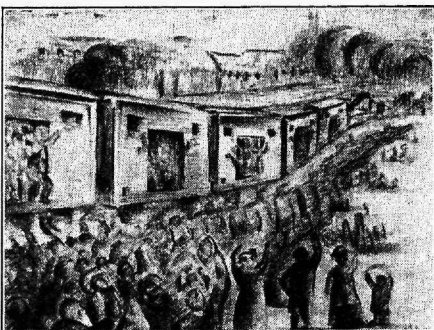
Agaga see laul pole veel lõppenud. Roodu igal aastapäeval luuakse juure üks salm. Nõnda peab see laul kasvama kuni kaob viimne roodu mees...

Laulu on illustreerinud roodu liige, praegune riigi kunsttööstuskooli dir. Kilgas, ja seda tõeliste olukordade ja kujude järele. Viisi on „kohendanud“ helilooja Jürgenson, millise noodi siia juure lisame.

Kooliõpetajate roodu sõjalaul on omapärane mälestus Vabadussõjast.

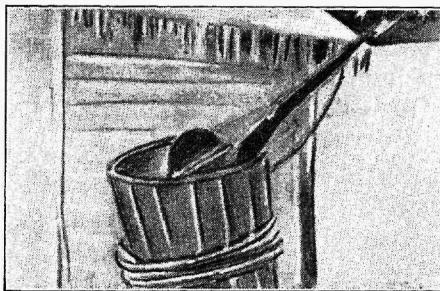
Kui sõjateed käis meie rood, siis juhtusid tal mitmed lood. Kui Eesti poisid sõtta läind, siis Eesti neiud nutma jäid.

Kui lõpuks Tallinn maha jäi, siis rong meid Taaraklinna tõi. See kindral Anvelt oli siin, süü läbi käis ta sõjalinn.

Ja tapakirves päevad-ööd siin tegi oma hirmutööd. Kuid kohe lõppes tapatöö, kui päralt me jõudsim.

Veel Reolas vastu pani ta, kuid pidi siiski putkama. Siis tuli Kambja mõisa hoov — meil esimene tuleproov.

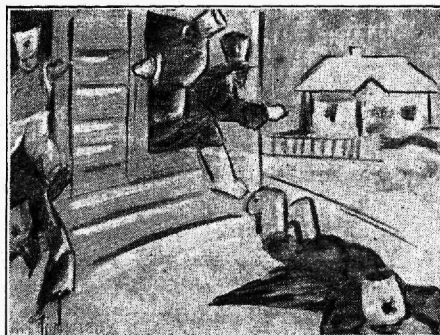
Siis Aksi väljad, Prangli mõis me vaprust imestada võis. Seal Marguse ja Kimmo koht, kus tekkis meile hädakoht.

Siin seati meile surmalõks ja kuulid tegid priks ja pröks. See oli esimene kord, kus taplus meitelt nõudis verd.

Kuid mede poisid kindlaks jäid ja punakaardi metsa löid. Laisk tüli on, kes maha jääb, kui tema ahel sõtta läheb...

Siis tuli vastu Tilleorg; see oli sügav, sünk ja märg. Siin teised tegid tühja tööd, ei pääsnud üle päevad-ööd.

Kuid meie rühm ei kokkunud, vaid otsis üles jalapuud. Ja kaksiratsi üks ja kaks, kõik salk nii üle jõe läks.

Kui seda nägi läti poiss, siis laskis jalga nii mis võis. Kui pragises meil automaat, siis pakku jooksis vene „brat“.

Süü algas kiire sõjatants, ja varsti paistis Võru kants. Kuid meie eesmärk polnud siin ja edasi läks sõjalinn.

Oh, armas Munamägi, sa nüüd pidid imet nägema, — paar meie poissi tormiga löid sada lätlast plagama.

Siis langes Uus- ja Vana-Nurss ja pidi lõpma meie marss; Siin sauna meie nõudsim, ja Võrru jälle jõudsim.

Siis veel üks lahing rängasti tõi kuulsust meie roodule: see oli Savioja ees, kus sada punast oli sees.

Kui andsim nii pauku paar, siis langes nende komissar. Ja punanahad tundsid, kuidas meie kuulid tabavad.

Nad läbi akna plehku said ja talud meie kätte jäid; ja nalja tegi nende kink: üks hernekott ja seasink.

Marienburg oli viimne tipp, kus lehvits meie roodu lipp. See kuulus Karss ja Erserum said ära võetud, kui löi trumm.

ROOBI ANTS

Jutustus Vabadussõja päevilt

Arno Raag

1.

„Pole sul nüüd enam vaja paluda ja palvemajas käia, paradiis on juba käes,“ sõnas vallamajast koju tulnud Roobi Ants maisele, kes istus pliidsuu ees kannust tahutud kolme jalaga järil ning kooris kartuleid lõuna keetmiseks.

„See on jälle üks uus patujutt,“ vastas usklik naine. „Pane tähele, küll sa nende juttude eest viimsel kohtupäeval veel valu tunnend, kui sa mitte ennast ümber ei pööra.“

„Ah tühja seda viimset kohtupäeva, see mind ei huvita,“ muigas Ants. „Aga paradiis on nüüd küll käes — muidugi töörahva paradiis. Nägin oma silmaga,“ jutustas ta edasi, „kui punakaartlased tulid vallamajja. Olid toredad poisid — granaate ja padruneid terve vöövahe täis. Hommepäev kästi töörahva valitussisse seada ja varandused üle võtta.“

„Või punased juba siin,“ kordas naine, imestusest koorimist katkestades. „Need ju puha jumalasalgaajad, ei need too paradiisi, nendega tuleb hukatus ja häda. „Viimne aeg on ligi tõest.“

„Sa lähed ikka päev-päevalt lollimaks,“ kähvas mees, kelles naise jutt oli jälle korraks kutsunud esile vihapuhangu.

„Küll viimsel kohtupäeval selgub, kes loll on, kes mitte,“ vastas naine rahulikult ning jätkas vaikselt oma tööd.

Ants ei lausunud enam sõnagi, sest naisega, kes aina rippus oma taevariigi küljes, oli võimatu midagi muud rääkida. Mees otsis oma kuue taskust seapõiest tubakakoti, et pahameele lahutuseks vilkat keerata.

Suitsu pahvides mõtiskles Ants, kuidas oma elujärge korraldada. Ta oli veendunud, et nüüd punased saavad maa jäävateks peremeesteks, sest polnud ju enam ühtki teist võimu, mida oleks võinud tõsiselt arvestada. Sakslased olid põhjalikult löödud ja sunnitud maalt lahkuma. „Eesti valged“, nagu Ants äsjaloodud Eesti vabariigi rahvaväge nimetas, olid tema meelest ainult õhukesed seebimullikesed suure ja vägeva kommunistliku Venemaa kõrval.

Enne maa vallutamist sakslaste poolt oli olnud Ants Lühipää valla töörahva täidesaatva komitee esimees ning sakslaste tülles pääsis ta suure vaevaga karistusest, sest tal õnnestus end mitu nädalat varjata. Hiljem, kui ta paost välja tuli, oli juba esimene karistamisõhin möödunud ning temale ei pöördud enam tähelepanu.

Antsu meelest oli enam kui kindel, et kõik takistused enamlaste võimu pidurdamiseks on pühitud. Nüüd võis ta hakata jälle valitsema ja talitada nii, kuidas tema peab õigeks. Talle meenus, et juba homseks käskis punaväe komissar kokku kutsuda täidesaatva komitee ning hakata varandusi natsionaliseerima ja korraldama sisemist võitlust kontrerevolutsionääridega.

Ants puhub õhku suure suitsupilve ning muheleb endamisi: „Oodaku nüüd Kikkuri Rein ja Torbi Peeter, kelle juures ta sulasena oli kord teeninud ja kes polnud talle annud lõunatundidel küllalt puhkust ning olid olnud toiduga liig ihsad. Oodaku nad! Oodaku mõni teinegi peremees ja perepoeg, küll tema neid nüüd alles hakkab õpetama.“

2.

Kuid siis tekkis Antsu pähe korraga väike muremõte: kas saab tema enam täidesaatva komitee esimeheks? Juba möödunud talvel oli Tülga Juhan püüdnud teda sellelt kohalt eemaldada, et ise asemele saada. Kuid katsugu, Ants ei lase end nii hõlpsasti tagasi suruda. Nüüd, kus pole enam midagi karta, on esimehe kohale ikkajaid muidugi niipalju kui vallas üldse on kommuniste. Aga kui oli töörahva nõukogu ja täidesaatva komitee loomine, siis tuli Antsul sageli ükski nädalaid töötada ja organiseerida. Kuidagi ei leidunud kaaslasti. Kuipalju pidi ta Tülga Juhanigagi enne kõnelema ja kauplema, kui see jänespüks lõpuks julges end lasta komiteesse valida. Nüüd, kus pole enam hädaohtu, on Juhan muidugi vägev mees. Kuid oodaku! Ants toetub punaväe komissari sõnadele: „Nõukogu ja komitee jatkaku tegevust.“ Nii on ju päris endastmõistetavalt tema täidesaatva komitee esimees ka edaspidi.

Homme käib ta kõik komitee liikmed läbi, kutsub nad kokku ning hakkab valla valitsemist juhtima. Ümbervalimisi ei lase ta võtta kõne allagi, kuna selleks ei ole mingit vajadust. Kui aga Tülga Juhan või mõni teine peaks valimise küsimuse üles tõstma, siis summutab tema selle katse punaväe komissari sõnadega. Ja kes siis veel tahab valimisi, selle ta tembeldab kohe kontrerevolutsionääriks ja äraandjaks, sest nüüd, kus tarvis tabada ja teha kahjuks töörahva vastaseid, oleksid valimised ja muud niisugused toimingud lausa ajaviitmine.

Ants vaatab aknast välja, kus näib

olevat alanud tihe lumesadu. Nagu valge kangas langeb pilvist alla. Homseks võib olla tee päris umbne ja seetõttu raske kõndida. Kuid siis Ants oma mõttest isegi jahmatab ning leiab, et kodanlikku mõtlemisviisi on temas veel liiga palju. Kas peab siis tema hakkama jala sumpama nüüd, kus võim on töörahval? Juba täna õhtupoolikul läheb ta Kikkurile ja töörahva täidesaatva komitee esimehena nõuab endale hõbuse kasutada. See ju nüüd kõik rahva omandus. Katsugu Kikkuri peremees temale veel midagi keelata. Koguni kaks hobust ja rege oleks tarvis rakendada. Teisega võiks naine osa komitee liikmeid läbi sõita ja neile koosolekukutsed edasi anda. Kuid samas Ants veendub, et selles asjas pole naisest tema abistajat.

Ta pilk vaenuliselt riivab pliidi ääres talitavat Reeta, kes pajalt parajasti tõstab kaant ning kuuma aurupilve kerikesid vidutab silmi.

Oleks tal tubli elukaaslane, küll võiksid nad nüüd tõusta õitsvale järjele. Aga sellest luisest ning sorakil juustega naisest, kelle peas ei mõlgu muud kui usuvendade palved ja viimsepäeva jaburdused, ei ole pisematki abilist. See on pigemini takistuseks.

Kümme aastat tagasi oli Ants nainud Reeda. Ta oli tol korral puupaljas sulaspõis, kes püüdis teha elus karjääri ning otsis selleks rikkast naist. Nii juhtus ta teele Reet, kes oli temast küll kümme aastat vanem, kuid kellel oli siiski raha, mis ligi paarikümneaastase teenistusega kogutud. Reeda rahaga ostsid nad majaaseme ja ehitasid elamu.

Nende aastatevahe oli küll suur, kuid kooselu veeres alguses siiski enam-vähem sujuvalt, kuigi naine mehega mõnigi kord nurises, et see tööst ei pea lugu ja püüab seda jätta rohkem naise hooleks. Ent ajast, millal suri nende ainuke laps, viieaastane poeg Elmar, muutus ikodune elu põhjalikult. Naine, kes oli lapsesse kiindunud, hakkas viimase kaotuse puhul ikka enam ja enam palvetundides käima. Varsti ta üldse enam muuga ei tegelnudki kui paradiisiga ja viimse kohtupäevaga.

Ants oleks vahest leidnud endale uue ja parema naise, kuid maja ja krunt olid naise nimel. Nii oli ettevaatlik Reet sugulaste nõuandel talitanud. Seepärast polnud Antsul muud midagi teha, kui leppida praeguse naisega nagu paratamatusega.

„Kas sa nüüd hakkad jälle neid enamlaste asju ajama?“ küsis naine, kui tükk aega oli vaigitud.

„Muidugi hakkan,“ kähvas vastuseks Ants, keda naise lapselik küsimus ja toon olid pahandanud.

„Ega see hästi ei lõpe. Ei maksa hakata ülemate vastu, ülemad on jumalast seatud,“ ikõneles naine.

„Pea lõuad,“ käratas Ants vahele ning ukse paukudes väljus elamust.

KINDRAL JA SÖDUR

Pritsimehed punased püksid.

Vabadussõja ajal üks kindral armastatult lihtsalt. Vormis ta käis harva, mispärast sõdurid ei osanudki ette kujutada kindralit punaste lampassidega. Kord siiski, sõja lõpul, kindral läinud sinna vormis. Tuleb sõdur vastu, aga ei tervita. Kindral peab sõduri kinni ja kätkeb: „Kas Te mind ei tunne?“

„Ons mul vaja iga pritsimeest tunda,“ vastab sõdur üleolevalt.

„Ma olen kindral, mulle tuleb anda au.“

„So-oh, või pritsimeestel on ka kindralid. Aga sa ära ole nii uhke oma punastele püksitriipudele ja jäta rahule korralik sõdur,“ ütleb sõdur naerdes ja teeb minekut.

Sõdur sai küll karistada, aga kindral olevat pärast seda juhtumit üsna harva ilmunud tänavale vormis.

„Vedelvorsti“ süllelangenud puhkus.

Palavikuliselt käib laagris ehitustöö. Sõdurid tassivad ehitatava baraki juure laudu, igal mehel on üks pikk laud turjal. Teiste hulgas töötab ka end. Harku koloonia kasvandik rms. N. Viimane on kompaniis tuntud „vedelvorst“. Võtab lauajupikese kaenla alla, kõnnib sellega nagu suvitaja mererannal. Äkki käib kahin läbi ridade — kindral! Vätkiirelt viskab N. lauajupi maha ja kahmab olale kolm pikka lauda, sammudes nendega ähkides ja puhkides kindralile vastu. See peatab mehe ja küsib, miks ta korraga kolme lauda kannab, kuna kõik teised ainult ühe lauaga vastu tulevad. Mees heidab lauad olalt, võtab valvel-seisaku ja vastab kõva häälega: „Härra kindral, töö ei anna oodata, peab ruttama!“

Kindralile meeldib mehine väljaastumine. „Tubli mees,“ tähendab ta, „ütlege oma kompanii ülemale, et olete lubatud kolmepäevasele puhkusele hoogsalt töö eest.“

„Täna, härra kindral!“ kõlab vastu-seks nii, et mets kajab. Poiss ruttab kompanii ülema juure puhkuse saamiseks, jättes lauad sinnapaika. Kom-

panii ülem kapten H., tundes mehe viigureid, ei taha poissi kui tuntud logaridit puhkusele lubada. Aga kui mõne tunni pärast diviisi staabist kõlistatakse, kas kindrali käsk on täidetud rms. N. suhtes, ei jää kompanii ülemal muud üle kui vastata: „Just nii.“ Sama päeva õhtuse rongiga kihutas N. muhelses puhkusele, millest ta harilikus korras undki poleks tohtinud näha.

Kindral Tõnisson inspekteerib.

Kindral Tõnisson inspekteerib väeosa. Ta käib läbi kõik ruumid, tervitab sõdureid, vaatab sõjariistu, ja juba olakse arvamisel, et kindral on ometi kõigege rahule jäänud.

Seal tõmbab kindral sõrmega üle aknaruudu. Vaatab — sõrme ots on must. Küsib siis vahikorra ohvitserilt: „Miks siin ümbruskonna põllud ei kannu head vilja?“

„Kuidagi ei või teada, härra kindral...“

„Sellepärast, et sõnnik on kasarmu aknaruutudel,“ vastab kindral.

Kodukaunistamise aktsioon ja veltveebli 2 krooni.

Laagris on kodukaunistamise aktsioon täies hoos. Iga üksus koristab ja ehib oma ümbruskonda. Selle töö hingeaks ja juhiks on harilikult kompanii veltveebel ehk n.-n. „vana“. Ühes kompaniis aga leidub sõdur, kes enne kaitsevæetenistusse astumist mitu aastat on teeninud pealinna aedniku juures käealusena. Poiss omab asjatundlikkust ja ilumaitset ümbruse kaunistamisel. Kompanii „vana“ annab sõdurile mõningaid juhtnõure ja näpunäiteid. Viimane paneb siis mängu kogu oma osavuse ja oskuse, niipalju kui seda lubavad kohalikud võimalused. Peagi näib naaberkompanii ümbrus mahajäetud nurgana, võrreldes aednik-sõduri maa-alaga.

Tuleb kindral. Igal pool pühkimine ja küürimine. Juba varakult on jalul veltveebliid, et veel viimseid nippeid-nippeid korraldada. Saabub pühalik silmapilk — kindral on kohal. Majesteetlikult astub ta naaberkompaniisse.

Ei midagi ütlemist — kõik on korras, ka ümbrusega jääb kindral rahule. Aedniku kompaniile lähenedes silmab ta juba eemalt maitsekalt kaunistust kompanii ümbruses. „Vana“ seisab ärevuses ukse taga, jälgides kindrali näoilmet. Üllatusest kätkeb kindral kõva häälega: „Noo, mis siin on tehtud! Noh, kes on seda nii korraldanud, ma tahaksin seda meest näha. Kutsuge see mees siia,“ pöördub ta kompanii ülema poole.

Veltveebel, kuuldes neid kõva häälega öeldud sõnu, arvab, et asi on halb. Ta annab kõrvalseisvale aednik-sõdurile kaks krooni, lubab teda toimkonnast vabastada, puhkusele lasta jne., et aga viimane mitte ei ütleks, et veltveebel on sääraseid juhtnõure annud. Võtku sõdur kõik enda peale. Ilmub sõdur kindrali ette. Hinge kinni pidades kuulab veltveebel, kuidas kindral küsib: „Kas Teie tegite seda niimoodi?“ „Just nii, härra kindral.“ „Aga kes käskis Teid niimoodi teha, või tegite seda omast peast?“ „Just nii, härra kindral, omast peast.“ „Aga vahest veltveebel ehk käskis Teid niimoodi teha?“ „Ei käskinud, härra kindral.“

Veltveebel hõõrub käsi ja muheleb — karikas on mööda läinud.

Suur on aga ta ehmatus, kui ta kuulab kindralit sõduri poole pöörvat: „Tubli mees! Kompaniiülem, laske see mees kolmeks päevaks puhkusele.“

Läinud oli veltveebli au ja uhkus, sellele lisaks veel ka kaks krooni.

Kindral Põdder ja viinastunud sõdur.

See juhtus Tartus. Sõdur on võtnud kasinos ja lõpuks teeb katsed koju minna. Teel aga ütleb jõud üles. Mees istub plangu ääres. Ja jääbki sinna.

Mööda juhtub minema kindral Põdder. Jõudnud sõduri kohale, ta peatub ja kätkeb sõduri peale. Sõdur aga jääb abiotsivalt istuma. Tal pole mingit lootust omal jõul üles tõusta, isegi mitte kindrali ees.

Põdder aitab siis sõduri plangu najale ja küsib — kes sa oled?

Saanud vastuse, sõdur küsib ka omalt poolt oma lahkelt avitajalt:

„Aga kes sina oled?“

„Olen diviisi ülem.“

„Kah hea koht... sõber, hea koht, hoiat kinni see koht, ega paremat pole praegu saada,“ avaldab sõdur oma arvamise.

3.

Lühispää valla tööraha täidesaatev komitee on vallavalitsuse asjaajamise üle võtnud. Komitee esimees Ants Veniorg oma sekretäriaga, kelleks osutub kohaliku meierei õpilane, kaheksateistkümneaastane blondjuukseline noormees, töötavad iga päev natsionaliseeritavate varanduste ja kontrrevolutsionäärade nimistu täiendamiseks.

Kõik, kellel Antsuga on olnud kunagi kokkupuuteid ja kes on teda kuidagi pahandanud, on kantud kommunistide vastaste nimistusse. Esmajoones on sinna märgitud need talupidajad, kelle juures on Ants sulasena teeninud ja kes on sattunud tema viha alla sellepärast, et nad temalt on nõudnud rohkem tööd kui Ants seda on õigeaks pidanud. Mõned selle juures on olnud ka söögiga kitsid. Need kõik on Antsu poolt kantud kontr-

revolutsionäärade nimekirja märkusega „tööraha kurnaja“.

Mõned neist on paha aimates kodust põgenenud, kuid need, kes paigale jäänud, on Ants lasknud punakaardil vangistada ja vallamajja tuua. Kikkuri Peeter ja Torbi Rein, kelle nime taha Ants on märkinud „iseäranis suur tööraha kurnaja“, on teiste hirmuks maha lastud.

Kikkurilt natsionaliseeritud hobusega sõidab Ants iga päev kodu ja vallamaja vahet ning tunneb eneses sügavat rahulolu, et kord on temal võimalus teha kadestamisväärset karjääri.

4.

Ants on jõudnud vallamajast juba tüki maad eemale sõita, kui näeb tuhkjajas lumes temale vastu sumpavat üht poisikesekohtu noormeest. Juba eemal annab see Antsule märku hobuse pea-

tamiseks. Nähtavasti jälle keegi, kes mingisuguse alandliku palvega pöördub täidesaateva komitee esimehe poole, tungatab Antsu peas. Uhke liigutusega, kuigi veidi vastumeelselt, tõmbab Ants ohjad pingule ning sörkib hobune peatub.

Noormees, kes kannab peas Antsule tundmatut värvilist mütsi — arvata-vasti mõni linnakooli õpilane, sähvab Antsu — peatub ning sõnab:

„Kas teie olete täidesaateva komitee esimees?“

Ants jaatab üleolevalt.

„Mina olen Nõgult,“ kõneleb poiss. „Miks teie minu isa kinni panite? Mis ta teile kurja tegi? Kas ta küllalt ei ole vaeseid aidanud?“

„Ilma süüta ei pane tööraha valitsus kedagi kinni. Tal on kindlasti mõni suur süü hinge peal. Ma peast hästi ei mäleta, pean järele vaatama,“ vastab Ants iseteadvalt ning tähtsalt ja avab

Lõbusaid lugusid

Kapten Grant on õnnetu, et venelasil pole enam pükse... Kapten Grant tegi oma „poistega“ head tööd — punased said ta käest tublisti valu. Enamlaste taganemise ajal andis ta neile hea sauna Saru mõisas.

Õösel ta hiilis oma meestega mõisa, kus venelased parajasti rahulikult magasid.

Une pealt ärrganud venelased lasksid jalga palja jalu ja ka püksata... Veel järgmisel päeval kuivas mõisas venelaste vilte, pükse ja sokke. Mõisatagune lumi oli palja jala jälgi täis. Grant ise ei näi oma tublist löögist sugugi õnnelik olevat ja kurdab:

„Kahju, kahju, et venelasil pole enam pükse, nüüd pole ka enam, kuhu nende särke peksa.“

Hirmul suured silmad.

See oli 1919. a. maikuu lõpus, meie kaitseväge võiduretkel Jakobstadti alla. Pärast Siita jaama vallutamist meie 1. ratsarügemendi poolt sõitis kord öösi Siita ja Alt-Schwaneburi vahelisel maanteel meie seal opereerivate vägede-grupi juhataja autos.

„Oli sügav öö,“ jutustab mainitud väejuht, „kui mu auto sisenes suure, umbes 8 km pikka, metsa. Sõitnud natuke maad, jõudsin äkisti leegitseva lõkketule juure, mis põles otse tee ääres. Ent kuski polnud näha ühtki hänge; kõikjal valitses surmavaikus.“

oma kasukapõue, kust toob välja täiskirjutatud paberilehe, mida silmitsedes lausub: „Siin on märgitud: Madis Meri — valgekaardi organiseerija.“

Viimane sõna oli Antsule eneselegi veidi uudiseks. Ta oli Nõo Madise süü hoopis unustanud ja mehe, kes praegu tema arvates oleks pidanud olema juba maha lastud, vanglasse paigutanud. „Sina, tatikas, ütled, et ei ole süüdi?“ käratab ta piitsa keerutades poisile. „Kui ma tõmban sulle, koerapojale, ühe tulise siraka!“

Piits siiski ei taba poissi, kes vaistlikult on tagasi tõmbunud. Tema asemel saab nähvaiku hobune. See ehmub löögist ning hüppab minema.

Tükk maad ära sõitnud, tärkab Antsus mõte: Ta oleks pidanud selle poisi ka kinni võtma, see näis olevat julge ning ninakas, ja kindlasti vana Madise abiline valgekaartlaste kogumisel.

Kui Ants järgmisel päeval vallamajja läheb, saadab ta kohe punakaartlased Nõo Madise poega vangistama. Areteerijad tulevad tagasi alles pärastlõunal, kuid siiski tühjade kätega. Perenaine ja teenijatüdruk, keda nad surmaahvardusega kimbutanud, tõendanud hirmust värisedes, et nad poisist eilsest saadik ei tea midagi. Eile õhtul olevat ta mingisuguseid kompse korraldanud ja pärast seda nägematult kadunud.

Ants kirub ennast, et ta eile teel ei taibanud poissi vangistada. Nüüd on

Vaid lõkketuli praksus ja leegitses kõrgele üles. Tõenäoliselt olid inimesed alles nüüdsama tule juurest lahkunud.

Edasi sõites näen — kogu tee tule-sid täis. Kogu mets leegitses lõkketuledest, millede ümber veel mõne minuti eest olid inimesed istunud; ent nüüd polnud enam kedagi näha. See metsatäis leegitsevaid lõkketulesid, mis nüüd mahajäetult põlesid, jutustas kabuhirmus põgenenud punaväe jõukudest, kes nende ümber olid koondunud, kuid keda peletas laiali üheainsa auto liginev mürin, sest seda peeti — soomusautoks...“

Kellest süda mõtleb, sellest suu räägib.

Tartu vabastamise esimest aastapäeva pühitseti 1920. a. 14. jaanuaril ennenägemata pidulikkusega. Keskpäeval peeti Raekojaplatsil hiilgav kaitsevägeparaad, mida juhatas kaks diviisiülemaat ja võttis vastu kv. ülemjuhataja kindral J. Laidoner oma staabiülema ja liitlaste sõjaväelise saatkonnaga. Selle järele oli „Vanemuises“ pidulik lõunasöök Tartu vabastajaile. Seal peeti sütitavaid kõnesid. Muude hulgas kõneles ka vapraima soomusrongi ülem, kes laskis elada Tartu naisi — neid võitjate võitjaid... Mitmed kõneleja kaasvõitlejad muigasid: „Põhjuseks on naine!“ — ja põhjendatult: aastailt noorim (25-a.) kolonel vabariigi kaitseväes oli Tartu vabastamisel kaotanud oma südame ühele Tartu kaunitarile...

see muudugi kuskil redus ja tuleb näha hulk vaeva tema otsimisega.

5.

Ants ärkab tugevast koputusest uksele.

„Kurat seal nüüd jälle on,“ pomiseb ta endamisi ning viskub istukile. Korraga läbib teda mõte, et nähtavasti on tegemist kellegi külainimesega, kes tuleb mõnele vangistatule vabadust paluma. Sellised palved, mida enamasti alati saadavad pisarad, on Antsu juba äärmiselt tüüdanud. Ta püüab neist hoiduda. Vallamajas on ta sisse seadnud korra, et keegi ei pääse otseselt tema jutule, vaid peab enne oma soovid sekretäri kaudu teatavaks tegema. Vabastamispalved, mille täitmisest pole temal lootatavat suurt lunastustasu, lükkab ta kõik tagasi — selliseid palujaid ta ei lase üldse tulla asjata aega viitma.

Kuid koputus uksele valjeneb. Ants oli hetkeks nagu unustanud, et koputati. Nähtavasti on seal mõni väga tungiv „hädaline“, kes vist enne ei anna rahu kui peab ukse avama.

Ants süütab lambi, tõmbab nagilt endale kasuka selga ning tõttab eeskotta. Sõna lausumata tõmbab ta riivi kõrvale. Prahhi lüüakse üks lahti ning lumevalgel märkab Ants ukse taga seisvat meestekogu, kust kaks püssiotsa on tema poole suunatud. „Käed üles!“ käratab kare hääl. Enne kui Ants suudab ehmatuses toibuda, on temast kinni haaratud ja ta üle ukse välja tõmmatud.

Kaks koolivenda vastamisi.

Nõo all esimese soomusrongi dessant läheb Nõo kiriku peale. Aga kirikuaias ees punased avaldavad visa vastupanu. Rongile saadetakse teatega väike koolijüts Leo Kalmet (praegune Draamastudio kunstiline juht), et kahur avaks punaste peale tule ja nad minema peletaks.

Üksi mööda lumevälja tagasi tulles Kalmet näeb: üksik ratsanik sõidab vastu!

Ega see keegi muu või olla kui punane, on Kalmeti otsus, ja ta heidab otsekohe kõhuli, seades püssi palge.

Ratsanik nähes, et ta ees sõdur heitis kurjakuulutavalt kõhuli, haarab püssi ja annab otsekohe tuld.

Maaslamaja ootab, et „las' tuleb lähemale, küll ma ta siis kirbu peale võtan...“

Ratsanik, tulistanud püssi tühjaks, laeb selle uuesti ja läheneb ettevaatlikult, et kas vastane sai külge või mitte.

Nii nad kahekesi hoiavad üksteist kirbul ja varitsevad seda viimset hetke, mil vastane ainukesest paugust tabatuna peaks langema.

„Sa igavene tõbras!..“ karjatab äkki maaslamaja. „Või sina see nii viletsasti lasedki!“ tõuseb Kalmet maast, kuhu hobuse seljas läheneb samal rongil teeniv tema koolipingi kaaslane.

„Olete Ants Veniorg?“ nõutakse järsult.

„Ee... ei ole,“ kohmab Ants, vaistlikult taibates, et siin ainult salgamine võib aidata.

„Kas tunneb keegi, ons see komissarihärra või mitte?“ küsitakse.

„Tema jah, just tema!“ vastab veidi peenem hääl, ning Ants märkab lähemale tulevat Nõo Madise poega.

„Soo, siis lähme minema!“ sõnab endine jäme hääl. „Ja teie, timukas, kui teie katsute häält teha, siis samas kihutame teile kuuli kerre.“

Hetkeks on Antsul tunne, et see, mida ta nüüd tajub, on mingi kuri uni, kuid peagi märkab ta, et ta on ühe võõra ree juure talutatud, kus ta käed-jalad seotakse. Ta asetatakse kesk rege, kuna ta vangistajad, keda arvult on neli või viis, istuvad ümberingli. Kohe algab ka sõit. Hobune jookseb tuhatnelja ja lumi krudiseb ree jalaste all.

*

Suur oli Lühispää rahva imestus, kui nad kuulsid, et nende võimumees järsku on kadunud. Mõned arvasid, et ta vangistatutelt väljapressitud rahaga sõitis Ameerikasse, teised aga teadsid kõnelda, et Eesti sõdurid ühel ööl võtnud ette lendkäigu sügavale rinde taha ja vangistanud Lühispää komissari ning hiljem oma asukohas lasknud maha. Nõo Madise poeg olnud neile teejuhiks. Antsu naine oli aga arvamisel, et tema mehe on ära viinud vanakuri ise.

Vabaduse Risti kavalerid Udriku mõisa kodus

Kangelased ühiselt rahupäevi veetmas. Arendatakse talumajandust ja kasvatatakse lapsi

Vabadussõda nõudis meie rahva igalt üksiklikumelt pingutust ja eneseohverdumist isamaa kasuks, kusjuures tulid jätta tahaplaanile või täielikult kõrvale kõik isiklikud mured ja hooled. Suurem osa meie kodudest jäi seetõttu toitjata, suured majapidamised ja ettevõtted juhtideta ja tuhanded üksikisikute võitlused oma elu rajamiseks katkestati päeva pealt.

Seega tõi Vabadussõda enesega paratamatult kaasa ka tagajärgi, millised jäid püsima meie keskele pikkaajaks aastateks. Nii on näiteks arvukas kogu vabadussõja tulihingelisemaid kangelasi järelejäetud aastail kiiresti ruttavast argielu möllus jäänud mitmesugustel põhjustel nagu pealtvaatajaiks, kuna nad peamiselt oma sõjaliste läbielamuste tõttu pole õigeaegselt suutnud jällegi otsast alustada oma isiklikku elu. Leidub meil Vabaduse Risti kavaleri, kel igapäevase äraelamisega tuleb pidada rasket võitlust nende eneste poolt vabastatud lahedate elamisvõimalustega maal.

Et täita nende vastu tänukohustust, asutati vabariigi valitsuse poolt 1. mail 1935. aastal Tapa ja Kadrina jaamade vahemaale end. Udriku riigimõisa Vabaduse Risti kavaleride kodu, mis on mõeldud just nendele sõjakangelastele, kes iseisivsuse aastail pole suutnud enesele leida küllaldasi elamisvõimalusi ja kes ühises sõjavendade kodus võivad end nüüd täie jõuga tööle rakendada ja ka vajalist puhkust leida.

Endine riigimõis anti kodule üle ühes kõigi päraldistega, kusjuures valitsus määras kodu asutamiseks ühekordset toetust 50.000 kr. ulatuses. Kodul on ka suur talumajapidamine, kus maad on umbes 330 ha, millest põldu 130 ha, kultuurheinamaad 40 ha ja ülejäänud karjamaa, mets ja soo. Kodul on ka oma laialdane karjapidamine 65 loomaga, 20 hobust vajalisteks töödeks, ettevõtteks viinavabrik ja oma elektri jaam.

Kodu on seega rajatud kõigiti põllumajanduslikule alusele, kusjuures töödest võtavad soovi kohaselt osa ka kodus peavarju leidvad Vabaduse Risti kavalerid, saades seejuures töö eest tavalise töötasu. Nii võibki näha Udriku põldudel koos harilike töölisega töötamas vabadussõja päevade kangelaslikemaid mehi, kellest mõnel on seljataga kuni poolsada verist lahingut ja kes siin nüüd enesele leiavad päris mõnusa kodupaiga rahulike päevade veetmiseks. Kuna kodu on alles noor asutus, siis on see suuremalt osalt alles rajamisjärgus. Seni on suudetud seal peavarju anda neljale perekonnale ja viiele üksikule. Vastavate ümberehituste teel mõisahoones võimaldub sinna varsti mahutada veel viis perekonda. Kui suur vajadus meil on säärase kodu järele, seda näitab asjaolu, et järke on ootamas veel tervelt 40 Vabaduse Risti kavaleri.

Vabaduse Risti vendade kodu peahoone Udriku.

Kodus elutsevatel vabadussõjalastel on Udriku mõisahoones kõigiti lahedad elamisvõimalused. Nii on seal perekondadel kasutada ühe toa ja köögi korterid, üksikutele aga ühised nägusad kambrid. Pealeselle on veel rida üldruume stiilse pidusaali, lugemistoat j. t. näol. Kavalerid saavad seal peale korteri ka tasuta kütte ja valgustuse ning toiduainete näol perekonna peale toetust 18 kr. kuus, üksikutele 10—15 kr. kuus. Viimased saavad selle kätte söögi näol, perekonnad aga mitmesuguste produktidena.

Udriku ümbrus kuulub looduse poolest kauneimate Põhja-Eesti maakohtade hulka, kuna tegemist on võrdlemisi vaheldusrikka ümbrusega. Lagedad väljad ja tasased metsamaad vahelduvad vanadest laantest kaetud küngastega. Laudsiledad teed viivad läbi kuuse- ja kasesalude ning pakuvad alati kodu elutsejatele kui ka suvekuudel siin lühemat aega peatujatele häid puhkamisvõimalusi.

Udriku mõis on üks Virumaa kauneimaid mõisahooned, mis on rajatud Katariina Suure ajal krahv von Rehbinderi poolt, kes kuulus Katariina õukonda ja võis seega enesele siia püstitada ka uhke härrastemaja. Hoone on püstitatud kuulsa Itaalia arhitekti Rastrelli projekti järele ning väljatöötatud paiguti luksuslikkusega, mis on säilinud siseruumides veel senini. Mõis oli saja-aastase ühe ja sama suguvõsa kasutada, kuni vabariigi algusaastail loodi sinna nõdramoistustlike kodu, mis aga 1928. a. likvideeriti ja mõis kuni kodu asutamiseni riigimõisana kasutamisel oli.

Kodu juhatajaks ja ühtlasi ka valitsejaks oli algul Jaan Kala, kevadest alates aga end. Läänemaa Uuemõisa valitseja Aleksander Mühlbaum. Kodu perenaiseks on aga vabadussõja naiskangelane Salme Bergmann, kes seal hoolitseb igakülgset oma sõjakaaslaste eest.

Varahommikune lõuna.

Sõidab kindral T. autoga linnast hommikul kella 6 paigu Kreenholmi. Kõnniteed mööda tuleb vastu sõdur, laud õlal. Jõudnud kindrali kohale, ta võtab valvel-oleku.

„Tere hommikust, noormees,“ tervitab kindral sõdurit.

„Tere lõunast, härra kindral,“ ütleb sõdur kogemata.

Kindral laseb peatada auto.

„Tulge siia, noormees.“

Sõdur kuuleb käsku ja läheneb autole.

„Millal te tõusite, noormees?“

„Üsna vara, härra kindral.“

„Kas te olete lõunast söönud?“

„Ei ole, härra kindral.“

„Halb kord. Niisuguseid töömehi ei tohi lasta nälvida. Minge majandusülema juure ja käskige anda lõunast ja heitke siis magama. Saite aru?“

„Just nii, härra kindral.“

Sõdur tahab lahkuda ühes lauaga.

„Pidage kinni. Jätke laud siiasamasse maha. Küll laua viivad need edasi, kes nüüd alles tööle hakkavad.“

Sõdur läkski majandusülema juure, kes algul naeris välja sõduri lõunasöögi soovi, sest aeg oli veel varajane hommikusöögiks. Kui ta aga kuulis kogu juhtumit, anti mehele eraldi lõunasöök ja saadeti ta magama, sest kindrali käsu vastu oli raske toimida.

Kuperjanovlane punaste keskel

Päev enne Tartu mahajätmist 1918. a. jõulueelseil päevil olin leitnant Kuperjanovi poolt ratsasalgaga saadetud ülenurme mõisa rajooni, ülesandega võtta valve alla Tartu-Võru maantee, luua side seal asuva Balahovitši salgaga ja peamiselt takistada N polgu osade laialijooksmist. Asusin ülenurme kohale teeäärsetesse taludesse, pannes vahipostid teele. Päeva jooksul tuli tegelda arvukate taganevate sõduritega, keda valve all Tartu edasi saatsin. Öö möödus enam-vähem rahulikult, kuna hommikul otse rabavalt mõjus esimene üllatus. Balahovitš oli ööpimeduses oma vahvate löögimeestega ülenurmelt jalga lasknud sisemaa suunas. Teiseks muutus Reola poolt taganevate polgumeeste arv juba nii suureks, et ma enam oma vähete kaitseliitlastega neid peatada ei suutnud, vähimalt mitte ilma verevalamiseta. Ohvrid oleksid olnud asjatud, sest olukorda poleks enam päästa suutnud.

Et eelmisest öhtust peale enam Tartust mingisuguseid teateid ei saanud ja et hommikul minu poolt saadetud teateviijad ka enam tagasi ei tulnud, siis otsustasin järelejäanud umbes 10 mehega Tartu sõita. Ülenurmel enam midagi teha ei olnud ja uut ülesannet Tartust ka ei saadetud.

Tartu jõudes valitses seal suur elevus. Rüüstati öösi ärapõlenud piiritusefabrikut. Raudteejaamas oli suurem jõukaitade lõhkumisega ametis. Tänu oma näputäie ratsameeste agarusele ja sõnakuulmisele suutsin mõlemas kohas määratseva rahvahulga laiali ajada, mille peale kesklinna liikusin. Pärís lõbusas meeleolus jõudsin Raekoja platsil asuva maja ette, kus kaitseliidu staap pidi asuma.

Sisse minnes tabas mind suur üllatus. Kuulsime elanikelt, et kaitseliit ja kogu linna kaitsejõud juba varahommikul olid linnast lahkunud teadmata kuhu. Majast välja astudes nägin raekoja kõrval asuval komandantuuri majal väljapandud suurt punast lippu. Oli selge, et kohalikud punased olid pärast kaitseliitlaste lahkumist linnas võimu haaranud.

Järgnes paar päeva minu huvitavaimaid seiklusi kodulinna, millest jutustan kunagi teine kord.

Jõululapäeval avanes soodus juhus linnast lahkumiseks maale sõitvate tuttavate taluinimestega. Kõigepealt võtsin ette oma välimuse muutmise, ajades maha vurrud ja juuksed ning riietudes erariideisse. Peas maamehe „lont“ ning seljas suur kasukas, võõga pealt kinni seotud, olin päris ümber muudetud. Oma riided, relvad ja muu varustuse pakkisin ree põhja sügavasse heintesse istme alla. Öhtupoolikul läks sõit valla.

Istudes reeserval, üks jalg lohisemas maad mööda, piits peos, nii sõitsin näiliselt muretult ja isegi laulu jorutades linnast läbi. Vene punakaartlasi liikus linnas tihedate salkadena, kuid ükski meid ei peatanud. Võru tee algul, tapamaja kohal, seisis mitmemeheline valvepost, kellest sammu mööda sõitsime. „Hei, poiss, mis sul reel on?“ hõikas üks punakaartlasist eesti keeles. „Sulase tühi kõht ja peremehe piits,“ vastasin kähku, „mis meiesugustel praegusel ajal muud on! Kas soovite vaadata?“ Peatasin hobuse. „Kas sa hull oled!“ sosistas minu kõrval istuja hobuseomanik. „Lase aga edasi, löö kodu kõht kätte täis, aga peremees poo kuuse otsa ingliski,“ irvitas punane, kelles arvasin ära tundvat ühe Tartu suurema „pasatski“. „Nõõ!“ laksatasin piitsaga ning nüüd läks sõit juba takistamatult kuni sihtkohani, umbes 30 km Tartust.

Esimisel pühäl istusin vaikselt toas ning juurdlesin oma seisukorda ja punasest rõngast väljapääsu võimalusi. Teisel pühäl läksin siiski „soejulgusi“ koos teistega paar kilomeetrit eemal asuvasse seltsimajja pidule, kus pidin ülalnimetatud peremeest kohtama, et temalt andmeid saada. Lootsin osalt oma muudetud välimusele ja teiseks ning viimseks laetud nagaanile taskus.

Seltsimaja oli vanast magasiadast ümberehitatud masiivne kivihoone, kuhu sisse ja välja pääsis ainult ühe ukse kaudu, kuna aknad üldse puudusid, välja arvatud väike avaus näitelava taga. Olin seal juba ennemalt käinud ning selle tõttu maja sisemus ja väljapääsud täpselt teada. Kohale jõudes organiseerisime tuttavatest suurema jõugu saali sisseminekuks, mille keskel viibides arvasin enam-vähem tähelepanematult läbi saali näitelavale pääseda, kuhu kavatsesingi jääda pidu kestuseks. Rahvast oli ärevatele aegadele vaatamata saal tulvil täis ning mõninga rüseelemise järele, sõprade keskel, kes teed läbi rahva ehtsa maamehe kombel murdsid, jõudsingi lavale. Saalis viibivast publikust mind enese arvamise järele keegi eriliselt tähele ei pannud. Viibisin lava taga seni, kuni umbes pool ettekandest läbi oli. Sain ka teatud mehega kokku, kelle andmeil Kuperjanov oma kaitseliitlastega pidi asuma Tartumaal Puurmanni mõisas. Sellega oli minu piduletuleku eesmärk täidetud ja hakkasin lahkumisele mõtlema.

Järsku tormas lavale üks minu sõpradest. Ta oli näost kahvatu ja hingeldades sai ta paar sõna suust: „Sind otsitakse taga!“ „Kes? Kus kohal?“ „Setu (ühe kohaliku punaste ninamehe sõimunimi) on hulga meestega eesruumis ja nad tükkivad saali. Välisukse juures on juba valve väljas! Mis nüüd saab?“

Esialgu seisin nõutuna, siis aga tuli järsku see imelik rahulikkus, mis minu juures suurima ohu puhul alati ilmneb. „Välja peab siit saama, kuid kuidas ja kust kaudu?“ töötas mõte päris rahulikult. Saalist oli juba lärmi kuulda ning ettekanded lavalt katkesid. Haarasin taskust nagaani. „Oi, nüüd tuleb laskmine,“ kiljatasid juuresviibivad naistegeelased. „Kui palju neid on?“ pärisin. „Väga palju, puha vene soldatid pussidega.“ Arvestasin — seitse padrunit revolveris, neid on siiski rohkem, jäägu see viimseks abinõuks.

Järsku meenus eespoolmainitud väike auk lava taga. Aega viitmata ruttasin sinna, lõin jalaga raami eest ning pistsin pea välja. Ei kedagi, ainult tühi lumine lagendik. Teiste abiga pigistasin siis ennast läbi kitsa avause välja ning kukkusin jalad ees otse sügavasse lumelõrtsi-auku. Kingad olid kohe märjad. Näha polnud kedagi. Suundusin silmnäolt otse üle välja umbes kilomeeter eemal asuva tuttava talu poole, kust lootsin esialgu varju leida. Palituta, mütsi olin siiski pähe haaranud, revolver käes, liikusin pooljoostes edasi. Mida tundsin? Mäletan — ainuke mõte oli viha, ja töötasin kord ausasti tasuda neile, kes minu pidukingade rikkumises süüdi olid. Jõudsin õnnelikult kohale.

Möödus tublisti tund aega, kui järsku hobuste sammude müdin ja regede kriiksumine kõrva kostma hakkas. „Tulevad,“ vilksatas mõte ning käsi haaras tugevamalt nagaani. Elusalt küll neile, tõpraile, end piinata ei anna.

Selgus aga, et tulijad polnud punased, vaid kojusõitvad pidulised, kes mind ära viima tulid. Nende jutust selgus, et soldatid „setu“ juhtimisel kõik kohad pidumajas olid läbi otsinud. Kuid asjata. Lõpuks hakanud pidulised „setu“ narmima ja tõgama ning soldatid saanud ka juba pahaseks, et neid asjata hulga maa tagant sinna oli veetud olematut „valgete salakuulajat“ püüdma. „Setu“ vandunud küll, et ta söövat oma mütsi ära, kui mind ei ole seal olnud. Aga kuradi silmamoondus olevat kõik see värk. Soldatid lahkunud viimaks ning „setu“ joonud ennast samagonni täis.

Järgmisel päeval sõitsin õnnelikult läbi Tartu ja sealt edasi Voldi kaudu läbi punaste frondi Puurmanni mõisa, kus keskkööl ülemusele ilmusin ettekandega kohalejõudmisest. Oma lubaduse kättetasumisest rikutud kingade ja tülitamise eest täitsin pärastpoole ausasti.

Kuperjanovlane.

ÜLERIIKLISE KAUPMEESTE
SELTSIDE KESKLIIDU
TEATED

on Eesti kaupmees-
konna näälekandja.

Toimetus
ja talitus:

Tallinn, V. Posti 5
Telefon 446-98.

Tellimise hind
Kr. 2.— aastas.

„Ü. K. S. K. Teadetes“ valgustatakse
kõiki majandusellu puutuvaid küsimusi.

KETRAMISE- JA KUDUMISEVABRIK
A/S. „EESTISIID“,

TALLINN, VOLTA TÄN. 3

ASUTATUD 1932. AASTAL;

VABRIKUS TÖÖTAB 400 TÖÖLIST 3 VAHETUSEGA

VALMISTATAKSE KÕIKSUGUSEID
MOODSAID RIIDEID,

LEVITADES NEID KAUPMEESKONNALE
OMA LADUDE KAUDU:

Tallinn, Viru 5, tel. 447-87

„ Viru 14, tel. 448-97

„ Laadaplats 70

Tartu, Poe tän. 2, tel. 10-17

Narva, Peetri pl. 1

Viljandi, Tartu tän. 1, tel. 80

Peitseri, Turuplats 17, tel. 1-19

VALMISTATAKSE PALJU ERISORTE MITME-
KESISEKS TARVIDUSEKS, KA OSTJATE ERI-
TELLIMISTE PEALE.

A.-S. „EESTISIIDI“ LADUDES ON OLEMAS
RESTE.MILLISEID MÜÜAKSE VÄIKESEL ARVUL

Tarvitage veesaapamääret

«HÜLG»

Rätsepaäri

Paul Liivak

Pärnu mnt. 36-24

Telefon 475-73

Kaastöölisele.

„Dabadussõja Lood“ järgmine
number ilmub detsembrikuu alul.
Kaastöö palume ära saata hilje-
malt 20. novembriks s. a.

„VABADUSSÕJA LOOD“

on kangelasmeelsete tegude kirjeldamiseks, kodumaa-armastusest kantud meeste ja naiste võitluste jäädvustamiseks.

„VABADUSSÕJA LOOD“

püüavad kanda Vabadussõja kangelasvaimu kasvava noorsoo hingele, et tõuseks väärikaid järeltulijaid vabadussõja songareile.

„VABADUSSÕJA LOOD“

tahavad kaasa aidata Vabadussõja mälestuste kogumisele, et kõikide teod leiaksid väärikat hindamist praeguste ja tulevaste põlvete ees.

„VABADUSSÕJA LOOD“

ei tohi sellepärast puududa ühegi isamaaliselt mõleva kodaniku laualt.

ISAD JA EMAD!

Kasvatage oma järeltulijaid Vabadussõja kangelasvaimus, sellega kindlustate Eesti tulevikku.

VABADUSSÕJAST OSAVÕTNUD!

Lugege Teie tegusid ja tööid kirjeldavat ajakirja „VABADUSSÕJA LOOD“. Hakake ajakirja tellijaiks, levitage seda. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutused. Käesoleval aastal ilmub 3 numbrit, mis tellides maksavad ainult 1 kr., üksiknumber 40 senti. Lähemad andmed leiate viimselt leheküljelt.